

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

MAKRÎZÎ'NİN İMTÂU'L-ESMÂ İSİMLİ ESERİ

Yüksek Lisans Tezi

Osman CENGİZ

İSTANBUL-2010

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLAHİYAT ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

MAKRİZÎ'NİN İMTÂU'L-ESMÂ İSİMLİ ESERİ

Yüksek Lisans Tezi

Osman CENGİZ

Danışman

Prof. Dr. Mustafa FAYDA

İSTANBUL-2010

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHİYAT Anabilim Dalı İSLAM TARİHİ Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi
OSMAN CENGİZ'nin MAKRİZİ'NİN İMTAU'L-ESMA İSİMLİ ESERİ adlı tez
çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 01.03.2010 tarih ve 2010/03-27 sayılı
kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak
kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi

22.11.2010

1) Tez Danışmanı : PROF. DR. MUSTAFA FAYDA

2) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. GÜLGÜN UYAR

3) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. AYNUR URALER

ÖNSÖZ

İlâhî irade tarafından, kendisini sevmenin ön şartı olarak Resûlüne (sav) tabi olmanın emredilmesinden ve böylece de günahların affedileceğinin ifadesinden Allah Resûlünün hayatını öğrenmenin sadece ona duyulan ihtiyarî bir sevgi ve muhabbetin icabı değil aynı zamanda dinin Müslümanlara yüklediği bir mesuliyetin de gereği olduğu anlaşılmaktadır. Ona tabi olmanın mümkün olabilmesi, hayatının, nasıl yaşadığının, hangi durumlarda nasıl davrandığının bilinmesine bağlıdır. Bu sebeple ilk dönem siyer çalışmaları hadis tedvin çalışmalarıyla beraber hatta daha önce başlamış, sonraları müstakil hale gelmiştir. Fakat müstakil hale geliş kullanılan kaynak ve metot –hadis ve isnat- bakımından değil konu bakımından olmuştur.

Müslümanlar pek erken bir devirden itibaren Resûlullah'ın (sav) hayatını yazıya geçirmeye başlamışlardır. Bunlar arasında bize ulaşmasa da onun sahabileri zamanında kaleme alınanları da vardır. İlk önce onun savaşları, sonraları da daha geniş bir alaka toplayan diğer konulardaki eserler kendini göstermiştir. Onun hayatı, ona inanan herkes için bir örnek oluşturmuştur. Asırlar boyunca gönüllerde yer etmiş olan Resûlullah sevgisi, sîret çalışmalarında, onların dilden dile, kitaptan kitaba aktarılmasında kah şerh edilmesi kah ihtisar edilmesinde kendini göstermiş ve bu siyer geleneği, muhtevası genişleyerek sürmüştür.

Şu ifade edilebilir ki siyer çalışmalarının genişlemesi, alanının çeşitli konuları içine alması, hadis kaynaklarının daha çok kullanılmasıyla olmuştur. Yani siyer çalışmaları genişleyerek sistematik

hale geldikçe bu alanda kullanılan hadisler artmış ve farklı tasniflerle bu eserlerde yer almıştır. Ama ne yazık ki hadislerin toplanmasında çok titiz davranıldığı halde siyer malzemesinde –bilhassa fezâil konularında- biraz esnek olunması siyere zayıf rivayetlerin girmesi kolaylaştırmıştır. Buna bir de İbnü'l-Esir (ö.630/1233) ve İbn Kesir'in (ö.774/1373) ana kaynağı Taberî'nin (ö.310/923) yaptığı gibi, doğru ile yanlış ayırt etmek için herhangi bir kıstas koymadan eldeki malzemeyi aktarma endişesi eklenince sonraki dönem tarih ve siyer yazarlarına daha fazla görev düşmüştür.

Siyerin Kur'ân-ı Kerîm'den sonraki ikinci ana kaynağı hadis-i şerifler olmakla beraber ilk dönem siyer ve meğazî çalışmalarında hadisler daha az yer tutmuştur. Bu da ensab, şiir ve Eyyâmü'l-Arap gibi İslam kültürünün ilim geleneği yerleşmeden önceki Arap kültüründe var olan anlayışın bu alandaki hakimiyetinden kaynaklanmış olmalıdır. Nitekim İslam ilim geleneği oluştuğça eş zamanlı gelişen hadis ilimlerinin de siyere katkıda bulunduğu ve onun gelişmesinde ve genişlemesinde büyük rol aldığı açıktır.

Bu tez çalışmasında, Makrîzî'nin siyer ilmi içinde güzide bir yere sahip olan *İmtâü'l-esmâ bimâ li'n-nebiyyi mine'l-ahvâli ve'l-emvâli ve'l-hafedeti ve'l-metâ'* isimli eserinin muhtevası, metodu ve kaynakları incelenecek ve bundan sonra eserin ismi kısaca *İmtâ'* olarak zikredilecektir. İlerde daha detaylı olarak ele alınacağı üzere bu eser, Makrîzî'nin en hacimli eserlerindendir. Hatta *el-Haber ani'l-beşer* isimli bir başka büyük eserini, *İmtâ'*a hazırlık ve ona bir giriş olarak yazdığı ifade edilir.

Çalışmamızda, girişin akabinde *İmtâ*'dan önceki siyer çalışmalarına kısaca değindikten sonra ilk bölümü, Makrîzî'nin hayatı, görüşleri ve eserleri oluşturmaktadır. Bu çerçevede nesebi, ailesi, hocaları, mezhebi, Memlûk Devletinde almış olduğu resmî vazifeler, talebeleri ve eserleri gibi onun hayatı etrafında bilgiler verilmiştir. Tezin ikinci bölümü ise *İmtâ*'ın muhtevası, metodu ve kaynakları hakkındadır. Makrîzî'nin metodu incelenirken eseri yazma üslûbu, bazı ciltlerde yer alan fasılları nasıl tertip ettiği ve yaptığı metin tahlilleri başlıklar halinde değerlendirilmiş ve faydalandığı ilim dallarına da örneklerle yer verilmiştir. Bu eseri yazarken kullandığı kaynakların daha iyi anlaşılması için de bir tasnif yapılmıştır. Buna göre, bu eserler önce “günümüze ulaşanlar” ve “günümüze ulaşmayanlar” diye ikiye ayrılmış, birinci kısım “matbû kaynaklar” ve “yazma kaynaklar” şeklinde iki alt başlıkta incelenmiştir. Matbû eserlere kısaca değinilmiş, yazma eserlerden yaptığı alıntılarının tamamına işaret edilerek müellifin, bu eserlerden neler aldığı gösterilmiş, dolayısıyla henüz basılmadıklarından muhtevaları tam olarak bilinmeyen bu eserler konusunda araştırmacılara yardımcı olmak amaçlanmıştır. Günümüze ulaşmamış ama Makrîzî'nin kullandığı kaynaklar ise Makrîzî'nin onlardan yaptığı alıntılarla detaylandırılmıştır.

Nihayet, araya senelerin girdiği uzunca bir süre devam eden bu çalışmanın, gün yüzü görmesinde büyük emeği olan muhterem hocam Prof. Dr. Mustafa Fayda'ya değerli katkıları ve rehberliği için teşekkürü bir borç bilirim.

Osman CENGİZ

Aydın-2010

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	IV
KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ.....	1
İMTÂ'DAN ÖNCEKİ SİYER ÇALIŞMALARINA GENEL BİR BAKIŞ.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM	
MAKRİZÎ'NİN HAYATI, GÖRÜŞLERİ VE ESERLERİ.....	13
1.1. Doğum Yeri ve Tarihi.....	14
1.2. Nesebi.....	15
1.3. Ailesi ve Hocaları.....	18
1.4. Mezhebi	33
1.5. Memuriyetleri.....	39
1.6. İlgil Alanları ve Görüşleri	45
1.7. Vefatı	50
1.8. Talebeleri	51
1.9. Eserleri	53
İKİNCİ BÖLÜM	
İMTÂ'IN MUHTEVASI, METODU VE KAYNAKLARI.....	66
2.1. İmtâ'ın Metin Neşri	67
2.2. İmtâ'ın Muhtevası	69
2.3. İmtâ'ın Metodu	76
2.3.1. Fasılları Tertibi	79
2.3.2. Metin Tahlilleri	86
2.3.3. Faydalandığı İlim Dalları	91
2.3.3.1. Tefsir, Kur'an Tarihi ve Kıraat	92
2.3.3.2. Hadis	99
2.3.3.3. Fıkıh ve Fıkıh Usûlü	108
2.3.3.4. Kelam	115

2.4. İmtâ'da Kullanılan Kaynaklar	118
2.4.1. Günümüze Ulaşmış Kaynakları	125
2.4.1.1. Matbu olan kaynaklar	125
2.4.1.2. Yazma olan kaynaklar	126
2.4.2. Günümüze Ulaşmamış Kaynakları.....	130
SONUÇ	141
EK-1:	
MAKRÎZÎ KRONOLOJİSİ	144
EK-2:	
İMTÂ'IN KAYNAKLARININ MÜELLİF İSİMLERİNE GÖRE FİHRİSTİ.....	147
EK-3:	
İMTÂ'IN KAYNAKLARININ KİTAP İSİMLERİNE GÖRE FİHRİSTİ.....	158
EK-4:	
İMTÂ'IN MUHTEVASININ TAFSİLATLI FİHRİSTİ.....	169
BİBLİYOGRAFYA.....	196

KISALTMALAR

ABD	: Ana Bilim Dalı
Age.	: Adı geçen eser
<i>AÜHFD</i>	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
<i>AÜİFD</i>	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
<i>AÜSBE</i>	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
ay.	: Aynı yer
bkz.	: Bakınız
b.	: Bin
C.	: Cilt
<i>DİA.</i>	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
<i>EÜSBE</i>	: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
<i>HÜSBE</i>	: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Hız.	: Hazreti
<i>İA</i>	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
<i>İFAV</i>	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
<i>JRAS</i>	: The Journal of the Royal Asiatic Society
Krş.	: Karşılaştırınız
<i>MÜSBE</i>	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
neşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
sav.	: Sallallâhu aleyhi ve selem
<i>SÜSBE</i>	: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
<i>SÜSBED</i>	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
thk.	: Tahkik
terc.	: Tercüme
ty.	: Tarih yok
vd.	: Ve devamı
vdğ.	: Ve diğerleri
yry.	: Yayın Yeri Yok

GİRİŞ

Hiz. Peygamber'in (sav) hayatına dair eserlerin, *siyer* yahut *siyer ve meğazî* başlığı altında tasnif edildikleri bilinmektedir. Siyer sözlükte yol, usul, adet, davranış, yaşantı anlamlarındaki Arapça *sîre* kelimesinin çoğulu olup¹, ıstılahta Resûlullah'ın (sav) hayatını inceleyen, nakleden ve kendine has metotları olan bilim dalını ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Siyer kelimesi, ıstilahî anlamda ilk kez Allah Resûlünün (sav) hayat hikâyesi için kullanılmış olup bu alanda eser veren müelliflere *ashâbu's-siyer* denmiştir.

Aynı bilim dalını ifade etmek üzere kullanılan bir başka kelime de *Megâzî*'dir. *Megâzî*, savaş yeri, savaş ve savaş hikayeleri anlamındaki *mağzât* kelimesinin çoğulu olup Resûl-i Ekrem'in (sav) gazve ve seriyyelerinin tarihine ve bu konuda yazılmış kitaplara isim olmuştur.² *Meğazî*, başlangıçta yalnızca Hiz. Peygamber'in (sav) Medine dönemindeki askeri faaliyetleri ve özellikle de gazveleri için kullanılan bir kelime olmalıdır. Ancak zamanla kelimenin anlamı genişlemiş ve siyer kelimesiyle eş anlamlı hale gelerek Hiz. Peygamber'in (sav) biyografisi yani hayatının tamamı için de kullanılır olmuştur.³

Siyer ile sünnet arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Nitekim *sünnet* kelimesi lügatte iyi ya da kötü yol,⁴ yol ve sîret (*et-tarîkatü ve's-*

¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (I-VI) Dâru'l-maârif, Kahire, ty., III, 2170

² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, V, 3254; ayrıca bkz. Mustafa Fayda "Siyer ve Megâzî", *DİA*, XXXVII, 319-324

³ Mehmet Özdemir, "Siyer Yazıcılığı Üzerine", *Milel ve Nihal-İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, cilt 4 sayı 3 Eylül-Aralık 2007 s. 130

⁴ *el-Mu'cemü'l-vasît*, (I-II), İstanbul, 1996, I, 456

sîretü) övgüye layık dosdoğru yol (*et-tarîkatü'l-müstakîmetü'l-mahmûde*)⁵ gibi manalara gelmektedir. Sünnet ve sîret bizi lügat manasıyla aynı yola çıkardığı gibi Resûlullah'ın hayat tarzı olan sünnet de bizi onun sîretinin bilinmesine götürmektedir. Yani sünnet ne kadar iyi bilinirse sîret de o kadar iyi bilinmektedir. Bu sebeple de özellikle sonraki dönemlerde sîreti besleyen ana damar, hadisler olmuştur. Elbette ilk dönem için siyer ve hadis kaynaklarını birbirinden ayırmak zordur. Hatta ilk dönemde muhaddisler de siyerden –siyer musanniflerinden- istifade ederken⁶ sonraları siyer yazıcıları hadislerden çokça faydalanmışlardır.⁷

Kur'ân-ı Kerîm'in onun sünnetine verdiği değer aslında sîretine verdiği değer olarak da anlaşılmalıdır. Bununla beraber onun yolu yani sîreti çoğu zaman yaptığı savaşlar olarak algılanıp askerî muhteva ve bakış ile değerlendirilince günlük hayattan ve bu hayata yol gösterici olmaktan uzaklaşmıştır.⁸ Bugün onun, sade ama bir o kadar da sağlam yaşamını kendimize ne kadar örnek alırsak, sîret ve sünnet çizgisinde olmakla hayatımızı o kadar kolaylaştırmış ve onun mirasına sahip çıkmış olacağımız açıktır. Zira o, bu alemde varlığı ve tesirleriyle canlı bir şekilde devam eden dört büyük miras bırakmıştır ki bunların her birisi kendilerinin peygamberlik vazifesini hakkı ile yerine getirdiğini, bu hizmeti en iyi şekilde başardığını göstermektedir. Bunlar: Kur'ân-ı Kerîm, Sünnet-i Nebevî, Ashab ve Ümmettir.⁹

⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III, 2124

⁶ Sonraki zamanlarda da isnad ve tahric çalışmaları siyere dair ilk tasnifler hadis kaynağı olarak geçmektedir. Bkz. Mahmud et-Tahhân, *Usûlü't-tahrîc ve dirâseti'l-esânîd*, Riyad 1996 s.106-112

⁷ Siyer ve megâzî konusunda daha detaylı bilgi için bkz. Mustafa Fayda "Siyer ve Megâzî", *DİA*, XXXVII, 319-324

⁸ Benzer bir tesbit için bkz. Celal Yeniçeri, *Hiz. Muhammed ve Yaşadığı Hayat*, İFAV İstanbul 2000, s.21

⁹ Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, İstanbul, 1992, s. 17

İMTÂ'DAN ÖNCEKİ SİYER ÇALIŞMALARINA GENEL BİR BAKIŞ

İslam kültür ve medeniyetinde tarihe dair ilk çalışmalar ve *tarih*'in ilim ehline bilim dalı olarak rağbet görmesi, sahabe ve tabiün asırlarında özellikle siyer ve megâzî alanlarında olmak üzere ensab, tabakat ve fütuh gibi sahalarda yazılan eserlerle başlamıştır.¹⁰ İlk dönem siyer ve megâzî musannıfları, Hz. Peygamber'in (sav) Medine dönemine uygun olarak savaflara daha çok yer ayırmış ve bunlara ayrı bir önem vermiştir. Siyerin *meğâzî* ile aynı manaya gelmesi de zaten bunu göstermektedir. Esasen, Resûl-i Ekrem'in (sav) vefatından sonra oluşan siyer geleneğinin, askerî maksatlı hareket ve seferleri daha çok işlemesi, samimiyetle yâd etmenin yanında İslam'ın hükümrân olması için güdülen stratejiyi¹¹ takip edebilmek amacından kaynaklanmış olmalıdır. Zira İslam'ı yayma genel hedefi için uygulamaya konulacak planların Resûlullah (sav) zamanındaki İslam'a davet metodu ve tebliğ stratejilerine uygun olmasının, bu hedefin daha kısa sürede gerçekleşmesini sağlayacağı düşünülmüştür.

Sahabe ve tabiün devrinde tefsir, fıkıh ve hadis çalışmaları içinde Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerin sebep-i nüzûl ve vürûdlarının bilinmesine duyulan ihtiyaç siyer ve tarih alanlarındaki gayretleri

¹⁰Fuad Sezgin, *Târîhü't-türâs el-Arabî*, (I-X) *el-mücelled el-evvel-et-tedvîn ve't-târîh*, Riyad 1991, I, 275-290; Yusuf Horovitz, *el-Megâzî el-ûla ve müellifûha*, terc. Hüseyin Nassar Kahire 1952; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, terc. Salih Tuğ İstanbul 2001; Ayrıca kısa ve özlü bir literatür için bkz. Mustafa Fayda, "İslam Dünyasındaki İlk Şehir Tarihleri ve İbn Şebbe'nin Medine-i Münevvere Tarihi" *AÜİFD*, Cilt 28, s. 167-168

¹¹*Strateji* Fransızca bir kelime olup Osmanlı Türkçesinde karşılığı *sevku'l-ceyş* idi. Taşköprüzâde Ahmed, bu konu ile alakalı ilmi, *kavdü'l-asâkir ve'l-cüyûş* olarak kaydeder. Bkz. *Miftâhu's-saâde ve misbâhu's-siyâdefi mevzûâtî'l-ulûm*, (I-III), Beyrut, 1985, I, 394; Resûlullâh'ın (sav) evrensel bir din olan İslam'ı yayma gayretini ifade ederken harb sanatı ile alakalı bu terimi de kullanmak istedik. *Strateji* teriminin çerçeveli izahı için bkz. Ahmet Davudoğlu, *Stratejik Derinlik*, İstanbul, 2001, s. 31

mecbur kılmıştır. Siyer ve megâzî alanındaki ilk çalışmaların kimler tarafından yapıldığı konusunda farklı rivayetler vardır. Bazı tarihçiler bu alandaki ilk çalışmanın hadis tedvin çalışmasıyla İbn Şihab ez-Zühri (ö.124/742) tarafından yapıldığını kaydederken¹² bazıları ilk çalışmanın Urve b. Zübeyr b. el-Avvâm'a ait olduğunu ifade etmektedir.¹³ Siyer çalışmalarını başlatan ilk alimlerden bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:¹⁴

Urve b. Zübeyr: Tabiinden ve Medine'deki yedi fakihten biri olup Künyesi Ebu Abdullah'tır. 94/712 yılında vefat etmiştir. Annesi Hz. Ebubekr'in kızı Esmâ'dır. Hz. Aişe'nin öğrencisi ve yeğenidir. Babası Zübeyr b. Avvâm, Hz. Aişe, Zeyd b. Sâbit, Üsâme b. Zeyd, Ebu Hureyre gibi ashaptan hadis rivayet etmiştir.¹⁵ Siyercidir, ilk megâzî musannıfıdır.¹⁶ Ömer b. Abdülaziz, ondan daha bilgili birini görmediğini ifade eder.¹⁷ Zühri de: "Hiçbir şeyin bulandıramayacağı bir okyanustur." ifadesini kullanır.¹⁸ İbn Hibbân'ın nakline göre Urve, hergün Kur'ân-ı Kerim'i önüne alarak dörtte birini okur; geceleri de, geceden nasibini ihmal etmez, ibadetle meşgul olurdu.¹⁹

¹²Halebi, *İnsânü'l-uyûn fî sîreti emîn el-me'mûn*, (I-III), Beyrut, 2004, I, 2-3; Süheyli, *er-Ravdu'l-ünûf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye*, (I-VII), Kahire, 1967, I, 122; İzmirli İsmail Hakkı, *Siyer-i Celile-i Nebeviye-Mukaddimât*, İstanbul, ty., s. 20-21; M. Asım Köksal, *İslam Tarihi*, (I-VII), İstanbul, 1987, I, 10

¹³ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-nihaye*, (I-XXI), thk. Abdullah b. Abdülhasen et-Türki, 1998, XII, 476; Muhammed b. Yusuf eş-Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, (I-XII), thk. Mustafa Abdülvahid, Kahire, 1997, I, 3; Kemal Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, Ankara, 1991, s. 39

¹⁴ İlk dönem siyer geleneğine dair özlü bir literatür için bkz. Mustafa Fayda "Siyer ve Megâzî", *DİA*, XXXVII, 319-324

¹⁵ Buhârî, *et-Târih el-kebîr*, (I-IX), ty., VII, 31 (nr.138)

¹⁶ İbn Kesir, *Bidâye*, XII, 476

¹⁷ İbrahim b. Ali b. Yusuf eş-Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, Daru'l-Kalem, Beyrut, ty., I, 41

¹⁸ İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahhâri men zeheb* (I-IV), Beyrut, ty., I, 104

¹⁹ İbn Hibbân, *Kitâbü's-sikât*, (I-X), neşr. Muhammed Abdülmüid Hân, 1973, V, 195 Ayrıca bkz. Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, (Doktora Tezi) AÜSBE, İslam Tarihi ve Sanatları ABD, Ankara, 2006, s.132-157

Ebân b. Osman b. Affân: Ebu Saîd Ebân b. Osman b. Affân el-Ümevî'dir. 105/723 yılında vefat etmiştir. Hz. Osman'ın oğlu, Medine valisi ve muhaddis tabiidir.²⁰ Ebân, babasından, Zeyd b. Sâbit ve Üsâme b. Zeyd'den hadis rivayet etmiş, kendisinden de oğlu Abdurrahman, Ömer b. Abdülaziz, Zührî, Amr b. Dînâr, Ebu'z-Zinâd ve daha başkaları rivayette bulunmuşlardır. Yahya el-Kattân, Ebân'ı Medine'nin on fakihi arasında saymakta, Amr b. Şuayb da hadisi ve fikhî ondan daha iyi bilen birini görmediğini söylemektedir.²¹ İbn Sad,²² İclî ve İbn Hibbân da Ebân b. Osman'ın güvenilir bir muhaddis olarak kaydederler.²³ Ziriklî Ebân b. Osman'ın ilk siyer müellifi olduğunu söyler.²⁴ Bu ilmin öncülerinden biri olan Ebân'ın bu konuyla ilgili hadisleri ihtiva eden *Kitâbü'l-Megâzî* adlı bir eserinden bahsedilmekle birlikte²⁵ bu kitabın *Ahmer* lakabıyla tanınan Ebân b. Osman b. Yahya el-Beceli'ye ait olduğu da ileri sürülmektedir.²⁶ Ancak Zübeyr b. Bekkâr veliaht Süleyman b. Abdülmelik'in o sırada Medine Valisi olan Ebân b. Osman b. Affan ile görüştüğü ve megâzîye dair eserinden kendisi için bir nüsha istinsah ettirmek istediğini söyler ki bu bilgiler eserin Ebân b. Osman b. Affân'a ait olduğu görüşünü destekler.²⁷

İbn Şihâb ez-Zührî: Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdullah b. Şihâb el-Kuraşî el-Medenî ez-Zührî (ö.124/742). Hicaz bölgesinin meşhur muhaddis ve fakîhidir.²⁸ İbn Hibbân'ın nakline göre,

²⁰ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât el-kebîr*, (I-XI), thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire, 2001, VIII, 151

²¹ İbn Kesîr, *Bidâye*, XIII, 18

²² İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 150

²³ İbn Hibbân, *Sikât*, IV, 37

²⁴ Ziriklî, *el-A'lâm kâmus terâcimi'l-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arab ve'l-müsta'ribîn ve'l-müsteşrikîn*, (I-VIII), Beyrut, 2002, I, 27

²⁵ Sezgin, *Age*, I, 278

²⁶ Selahaddin Polat, "Ebân b. Osman b. Affân", *DİA*, X, 66-67

²⁷ Zübeyr b. Bekkâr, *Ahbâru'l-muvaffakiyyât*, Bağdat, 1972, s. 331-333; ayrıca bkz. Şaban Öz, *Age*, s. 187-197

²⁸ Sandıkçı, *Age*, s.40-41

Sahabeden on kişiyi görmüş, zamanının en iyi hafızı ve fâzıl bir kimseydi.²⁹ Henüz 20 yaşında iken tahsile başladı. Sekiz yıl İbnü'l-Müseyyeb'den ders aldı. el-Kasım b. Muhammed'in de teşvikiyle Hz. Aişe'nin kucağında büyüyen ve daha sonra Zührî tarafından "tükenmez bir denizdi" diye tavsif edilen Amre bint Abdurrahman'a ve ayrıca "Deniz gibi ilme sahip dört Kureyşli" diye vasıflandırılan İbnü'l-Müseyyeb, Urve b. Zübeyr, Ebu Seleme b. Abdurrahman ve Ubeydullah b. Abdullah'a talebelik yaptığını övünerek ifade ederdi.³⁰ *Fukaha-i Seb'a*'nın ilmini hıfzetmişti.³¹ Buhârî'nin ifadesiyle zamanının en bilgilisiydi.³² Onun hadis ilmine yaptığı en büyük hizmeti şüphesiz Halife Ömer b. Abdülaziz'in emriyle, dağınık sahifelerde ve hafızlarda duran ve bu haliyle kaybolmaya mahkum olan hadisleri ilk defa toplayıp tedvin etmiş olmasıdır.³³

Bu alimlerden başka siyer megâzi konusunda, Saïd b. el-Müseyyeb (ö.94/713), Şa'bi (ö.103/721), el-Kasım b. Muhammed (ö.107/725), Âsım b. Ömer b. Katâde (ö.120/737), Şürahbil b. Saïd (ö.123/740) de ilklerden sayılmaktadır. Ancak bu muhaddis ve tarihçilerin eserleri bize ulaşmamıştır. Bunları takip edenler, Musa b. Ukbe (ö.141/758), Ma'mer b. Râşid (ö.153/770), Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî (ö.207/822), Muhammed b. Sa'd (ö.230/845) gittikçe genişleyen bir siyer ve megâzi yolu açtılar. Sonraki dönemlerde gerek ilim dalı gerekse toplumun din ve dünya görüşlerini canlı tutan, kültürün dinamik bir muharriki olarak siyer, kendine güzel bir yer edinmiş ve bu alandaki bazı çalışmalar hem sağlam ve güvenilir

²⁹ İbn Hibbân, *Sikât*, V, 349

³⁰ Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Kitabü'l-ilel ve marifetü'r-ricâl*, thk. Talat Koçyiğit, İsmail Cerrahoğlu, Ankara, 1963, s.29

³¹ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâiz-zemân* (I-VIII), thk. İhsan Abbas, Beyrut, 1968, IV, 177

³² Buhârî, *et-Târih el-kebir*, I, 220-221 (nr. 693)

³³ Ebu Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ* (I-X), Mısır, III, 363; ayrıca bkz. Şaban Öz, Age, s. 207-229

olmaları hem de muhteva açısından farklı renklere sahip olmaları itibariyle öne çıkmıştır. Bunlardan, yüzyıllar boyunca en fazla okunan, şerh edilen veya kaynak olarak kullanılan siyerler İzmirli İsmail Hakkı'nın ifadesiyle *siyer-i erbea* olarak meşhur olmuştur.³⁴ Bu dört siyer kitabı şunlardır: *Sîret-i İbn Hişam*, *Sîret-i İbn Seyyidünnâs*, *Sîret-i Şâmiyye* ve *Sîret-i Halebiyye*.³⁵

Sîret-i İbn-i Hişam:

Musannıfı Ebu Muhammed Cemaleddin Abdülmelik b. Hişam b. Eyyüb el-Himyerî al-Basrî el-Mısırî'dir (ö. 218/833).³⁶ İbn Hişam, kaynaklarda tarih, ahbar, ensab, şiir, nahiv ve lugat alimi olarak tanıtılmakla birlikte hocaları eserleri ve görüşleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. İbn İshak'ın (ö.151/768) *Sîretü İbn İshak* diye de bilinen *Kitabü'l-mübtede ve'l-meb'as ve'l-megâzi'sini*³⁷ yeniden tertip eden İbn Hişam şöhretini bu esere borçludur.³⁸ İbn İshak'ın bu eseri Hz. Peygamber'in (sav) hayatına dair yazılmış siyer ve megâzi eserlerinden bize kadar gelenlerin ilkidir.³⁹ Eseri hazırlarken İbn İshak'ın en meşhur ravilerinden Ziyâd b. Abdullah el-Bekkâi'nin Kûfî-Bağdâdî diye meşhur olan nüshasını esas alarak eseri kısaltmış, bu arada bazı ilavelerde bulunmuştur. Kitap zamanla onun adıyla *Sîretü İbn Hişam* diye anılır olmuştur.⁴⁰ Kiftî (ö.646/1248), Zehebî

³⁴ İzmirli İsmail Hakkı, *Siyer-i celile-i nebeviyye*, s. 33

³⁵ Siyer musannıfları ile eserlerinin isminin Farsça terkip ile ifade edilmesi, hem İzmirli İsmail Hakkı'nın ifadesini aynen nakletme çabası hem de böylece Osmanlı'nın son döneminden bize intikal eden ilim geleneğini yaşatma arzusudur. Nitekim *Kütüb-i Sitte*, *İmam-ı A'zam* gibi terkiplerde bu gelenek hala yaşamaktadır. Müsteşrikler ise böyle bir usul veya terkip kullanmamaktadır. Buna göre *es-Sîretü'n-nebeviyye li'bni Hişam* kısaca *Sîret-i İbn Hişam* olarak ifade edilebilmektedir. Elbette ki eserin Arapça orijinal ismi için böyle bir terkip kullanılamaz.

³⁶ İbn Hallikân, Süheyli'den naklen onun 213/828 yılında vefat ettiğini söyler. İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 177 (nr. 380) Fakat bu bir vehimdir.

³⁷ İbn İshak, *es-Sîretü'n-nebeviyye li'bni İshâk*, (I-II), neşr. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut.

³⁸ Mustafa Fayda "İbn Hişam", *DİA*, XX, 71-2

³⁹ Mustafa Fayda, "Kitap Tanıtımı-İbn İshâk'ın Sîreti", *AÜİFD*. Cilt 23, s. 542

⁴⁰ İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye li'bni Hişam*, (I-IV), neşr. Ömer Abdüsselam et-Tedmûrî, Beyrut, 1990

(ö.748/1347), İbn Kesir (ö.774/1372), İbnü'l-İmâd (ö.1089/1679), İbn Hallikân (ö.681/1282) ve Sehâvî (ö.902/1497) gibi müellifler bu eseri Hz. Peygamber'in (sav) hayatına dair yazılmış en sağlam ve en iyi siyer kitabı olarak kabul etmişlerdir.⁴¹ Ömer Abdüsselam et-Tedmûrî'nin (I-IV, Beyrut, 1987,1990) ve Mecdî Fethî es-Seyyid'in (I-IV, Tanta, 1995) neşirleri zikredilebilir.⁴²

Sîret-i İbn Seyyidünnâs:

Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî (ö.734/1334). Muhaddis, fakîh, edîp ve tarihçidir. İbn Seyyidünnas, tahsilini tamamladıktan sonra, Kahire'deki el-Medresetü'l-Kâmiliyye'de hadis şeyhi ve müderrisi olan hocası Takıyyüddin İbn Dakîkûl'îd (ö.702/1302), onu yanına yardımcı olarak aldı. Safedî (ö.764/1363), İbn Hilal el-Makdisî (ö.765/1364), İbn Râfî' (ö.774/1372) ve İbnü'l-Mülakkın (ö.804/1401) gibi şahsiyetler onun talebesi oldu.⁴³ Başta Zehebî olmak üzere çeşitli alimler tarafından hadisi, hadis ravilerini ve tabakalarını, hadiste ihtilaf edilen konuları, hadislerdeki gizli kusurları iyi bilen, rivayet ettiği konularda kendisine güvenilen bir alim ve Mısır ülkesinin hafızı olarak kabul edilen İbn Seyyidünnas'ın aynı zamanda dil ve edebiyat sahasında otorite sayıldığı ve külfetsiz şiirler kaleme aldığı belirtilmektedir.

Eserinin tam ismi *Uyûnü'l-eser fî fûnûni'l-megâzî ve's-şemâi'l-ve's-siyer*'dir.⁴⁴ Bu eserde İbn İshak'ın *Sîre*'sini örnek edinip Resûl-i Ekrem'in (sav) soyunu, kronolojik sıraya göre hayatını, savaşlarını, mucizelerini ve şemâilini ele almıştır. Konuları işlerken öncelikle *Kütüb-i*

⁴¹Mustafa Fayda , "İbn Hişâm", *DİA*, XX, 72

⁴²Ayrıca bkz. Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, s. 418-433

⁴³M. Yaşar Kandemir "İbn Seyyidünnâs", *DİA*, XX, 316-317

⁴⁴İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser fî fûnûni'l-megâzî ve's-şemâi'l-ve's-siyer*,(I-II), Muhammed el-İd el-Hatrâvî-Muhyiddin Mestû, Mektebetü dâri't-türâs-Mektebetü'bni Kesir, ty.

Sitte ile diğer hadis kaynaklarındaki rivayetleri senedleriyle birlikte zikretmiş, bir kısmı günümüze ulaşmayan Musa b. Ukbe ve İbn Âiz'in *Megâzi*'sinden, tarih tabakat ve ensab kitaplarından yararlanmış, rivayetlerde geçen nadir kelimeler, sened ve metinlerdeki bazı meseleleri her konunun sonunda açıklamıştır. Eser, bu şekliyle diğer siyer kitaplarından farklı olarak bir hadis kitabı niteliği taşımaktadır.⁴⁵ İki cild olarak basılmıştır. (I-II Kahire 1356; Dımaşk 1358; I-II Beyrut 1394/1974, I-II 1402/1982; nşr. Muhammed el-İd el-Hatrâvî-Muhyiddin Mestû, I-II Medine-Dımaşk 1413/1992)

Sîret-i Şâmiyye:

Musannıfı Ebu Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Yusuf es-Sâlihî eş-Şâmî'dir (ö.942/1535). Alim, salih ve pek çok ilimde üstad idi. Hiç evlenmemiş olan eş-Şâmî, misafirlerine bizzat kendisi yemek pişirir ve ikram ederdi. Az uyur, çok ibadet ederdi. Bir ilim talebesinin vefat ettiğini ve ardında da reşit olmayan çocuklar bıraktığını duysa hemen onları himayesine alır ve iâşelerini temin ederdi. Valilerin ve yardımcılarının ihsanlarını kabul etmez, onların sofralarından yemezdi. Eserinin tam isimi *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*'dir. Eserine yaklaşık bin kitap kaynaklık etmiştir. İnsanlar onun eserini yazmak, ondan bir nüsha edinmek için yolculuklar yapmışlardır.⁴⁶

Sîret-i Halebiyye:

Ebu'l-Ferec Nûruddîn Ali b. Burhanüddîn İbrahim b. Ahmed el-Halebî (ö.1044/1635). 975'te (1567-8) Kahire'de doğdu. Uzun yıllar Şemseddîn er-Remlî'nin derslerine devam etti. Muhammed el-Bekrî, Nûreddîn ez-Zeyyâdî, Şehâbeddîn Ahmed b. Kasım, el-Abbâdî gibi Şâfiî alimlerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Şehâbeddîn el-Acemî ve Nureddîn eş-Şebrâmellisî rivayette bulunmuşlardır. İmam Şâfiî'nin

⁴⁵ M. Yaşar Kandemir, "İbn Seyyidünnâs", *DİA*, XX, 317

⁴⁶ Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, I, 7

kabri yakınındaki Sâlihiyye Medresesi'nde müderrislik yapan Halebî ilmiyle amil, güzel ahlaklı, çalışkan bir kimse olup hayatını ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirmiştir.⁴⁷

Eserinin tam adı *İnsânü'l-uyûn fî sîreti emîn el-me'mûn*'dur. 1043'te (1633) tamamladığı eserini İbn Seyyidünnâs'ın *Uyûnü'l-eser*'i ile Şemseddin eş-Şâmî'nin *es-Sîretü's-Şâmiyye*'sini ihtisar ederek meydana getirmiştir. Ayrıca esere Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî'nin *el-Hemziyye fî'l-medâihi'n-nebeviyye* ile *el-Kevâkibü'd-dürriyye fî mehdi hayri'l-beriyye* adlı eserleri, İbn Seyyidünnâs'ın *Büşra'l-lebîb bi-zikra'l-habîb* adlı divanı ve Takıyyüddîn es-Sübki'nin *et-Tâiyye*'sinden bazı ilavelerde bulunmuştur. Tek cilt olarak çeşitli baskıları yapılan eser (Kahire 1280, 1304, 1308, Bulak 1292),⁴⁸ son olarak Dâru'l-ma'rife tarafından 2004 yılında üç cilt olarak basılmıştır.⁴⁹

İmtâ'dan önceki siyer çalışmalarına genel olarak baktığımızda, asr-ı saadetten itibaren konuları açısından gittikçe daha muhtevalı hale geldiğini görmekteyiz. Eserleri bize ulaşmamış veya kısmen ulaşmış müelliflerle, ilk dönem siyer yazarları arasında özellikle İbn İshak ve İbn Hişam'ın sîretleri geniş bir muhtevaya sahip değildi. Bu cümleden olarak Vâkıdî'nin *Megâzî'si*, savaşları ve bazı hukuki kararları ihtiva etmekteydi. Bu anlayış İbn Hazm'ın (ö.456/1064) *Cevamiu's-siyer*'i ve İbn Abdülber'in (ö.463/1071) *ed-Dürer fî'htisari'l-megâzî ve's-siyer* isimli eserlerinde devam etmiş; İbn Hişam'ın eserinin en geniş şerhi olan, Süheyli'nin (ö.581/1185) *er-Ravdu'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye* isimli eseriyle de bu gelenek sürmüştür.

⁴⁷ Cevat İzgi, "Halebî, Nureddin", *DİA*, XV, 232-233

⁴⁸ Cevat İzgi, ay.

⁴⁹ Halebî, *İnsânü'l-uyûn fî sîreti emîn el-me'mûn*, (I-III), Beyrut, 2004

el-Vefa bi-ta'rîfi fezâili'l-Mustafâ, İbnü'l'Cevzi (ö.597/1201) tarafından kaleme alınmış, diğerlerine göre geniş bir muhtevalı bir siyerdir. Eser, Hz. Adem'in su ile toprak arasındayken Resûlullah'ın (sav) peygamber olduğuna dair hadislerle başlamaktadır. Bablar halinde tasnif edilen eser hicrete kadar kronolojik sırayı izlerken, hicretten sonra mucize, hasâis, kullandığı eşyalar, görünüşü gibi konuları ele almaktadır. Bu başlıklardan biri de gazvelerdir. Resûlullah (sav)'ın heyetleri kabulüne ve yazdığı mektuplara da yer veren müellif, vefatından sonra kıyamet ve haşr gibi konularda, Resûlullah'ın (sav) faziletine dair hadisleri zikreder. *Vefâ*'da fikhî konulara –Resûlullah'ın (sav) orucu, namazı, haccı gibi- yer verilse de sadece ilgili hadisler aktarılmış ve müellif herhangi bir yorum ilave etmemiştir.

Zâdü'l-meâd fî hedyi hayri'l-ibâd ise, siyerde bir dönüm noktasıdır. İbn Kayyim el-Cevziyye (ö.751/1350) bu eserle siyer yazıcılığına yeni bir bakış açısı kazandırmış ve *fıkhû's-sîre* geleneğinin oluşmasını yani siyer çalışmalarına sistemli bir şekilde, fasıllar halinde fikhî hükümlerin girmesini sağlamıştır.⁵⁰ Böylece siyerin, sadece fıkıh tarihi değil aynı zamanda fıkıhla da beraber işlenmesi yolu açılmıştır. Eser, Resûlullah'ın (sav) nesebi, anne ve baba tarafından nineleri, ilk ayetler, isimleri, evlatları, amcaları, cariyeleri, yazışmaları gazveleri gibi siyerin daha önceki konularını ihtiva etmekle beraber mestler üzerine meshi, namazı, sehiv secdesi, vitir namazı, duha namazı, küsûf namazı, istiskâ duası, cenaze namazı ve kabir ziyareti gibi konulara da yer vermiştir.⁵¹ Fıtır sadakası, oruç, nafil oruçlar, itikaf ve özellikle de hac ve umre ile alakalı yer yer fikhî başlıklarla onbeş kadar fasıl açarak⁵²

⁵⁰ Fıkhû's-sîre ile alakalı aynı isimde güzel bir çalışma için bkz. Saîd Ramazan El-Bûtî, *Fıkhû's-sîre*, Şam, 1991

⁵¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd fî hedyi hayri'l-ibâd*, (I-IV), thk. Abdürrazzâk el-Mehdî, Beyrut, 2005, I, 100-180

⁵² İbn Kayyim, *Zâdü'l-meâd*, I, 200-346

siyerde fikhî hükümleri tartışma hususunda geniş bir zemin oluşturmuştur. Gazvelere de yer veren İbn Kayyim, Resûl-i Ekrem'in (sav) tıp ile ilgili hadislerine bir cilt tutacak kadar geniş yer ayırmıştır. Son ciltte ise daha çok Allah Resûlünün alış-veriş, nikah ve sair konularda verdiği hükümler yer almaktadır. Eser bu yönleriyle siyer alanında fıkha doğru genişlemenin öncüsü olmuştur.

Buraya kadar aktarılan bilgilerde de görüldüğü gibi siyerin konusu gittikçe genişleyen bir yapı arz etmektedir. Bu genişleyen muhteva sürecinde *İmtâ*'ın yeri şüphesiz mühimdir. Zira, hem *Zâdü'l-meâd*'dan sonra farklı konuları ihtiva eden ikinci eserdir hem de *Siret-i Şamiyye* ile sistematik hale gelecek siyerin öncüsüdür. Siyerin, dinler tarihi gibi başlıkları da içine alacak şekilde geniş bir yapıya kavuşmasını sağlayan eser, Hz. Peygamber'in (sav) hayatıyla alakalı bütün malzemeyi, ister hadis literatüründe isterse diğer sahalardaki bilgileri siyerde toplama usulünü pekiştirmiştir. Bununla beraber *Zâdü'l-meâd* ile mukayese edildiğinde eserin fıkıh yönünün çok zayıf kaldığı, *fikhu's-sîre* bakımından yeni bir genişleme ya da farklı bir bakış açısı getirmediğini vurgulamak gerekmektedir. *Cevâmiu's-siyer*, *Dürer*, *Uyûnü'l-eser* ve *Ravdü'l-ünûf* ile karşılaştırıldığında ise bu eserlerdeki ehl-i hadis anlayışının fazlasıyla ve genişleyerek devam ettiğini söyleyebiliriz. Zaten Makrîzî'nin çizgisi hep hadis olmuştur. İlave etmek gerekir ki Ehl-i rey, siyer ve tarihçilik bakımından Ehl-i hadise göre çok gerilerde kalmış; siyer, megâzî ve tarih çalışmalarının çilesini çeken ve bayraktarlığın yapan, Ehl-i hadis olmuştur.⁵³

⁵³ Siyer ve megâzî çalışmalarının Ehl-i rey yani Hanefiler arasında çok maruf olmaması fikhın fazla ağırlık kazanmış olmasındandır. Hatta denilebilir ki, *siyer* (*kitâbü's-siyer*) kavramını *Resûl-i ekrem'in (sav) hayatı* değil *devletler umumî ve hususî hukuku* anlamında kullananlar sadece Hanefiler yani Ehl-i reydir. Şâfiî, Malikî, Hanbelî ve Zahirî alimleri fıkıh kitaplarında, Hanefilerin kullandığı bu lafza mukabil *Cihad* (*kitâbü'l-cihâd*) lafzını tercih ederler.

BİRİNCİ BÖLÜM
MAKRÎZÎ’NİN HAYATI, GÖRÜŞLERİ VE
ESERLERİ

1.MAKRÎZÎ’NİN HAYATI, GÖRÜŞLERİ VE ESERLERİ

Memlûkler devri, İslamî ilimlerdeki gelişmeler bakımından İslam tarihinin en parlak dönemlerinden biridir. Doğu İslam dünyasının Moğol, Endülüs’ün ise Haçlı istilalarına uğradığı bir dönemde kurulan Memlûk Devleti ülkelerini terk etmek zorunda kalan pek çok alimin sığındığı bir yer oldu. Kahire ve Dımaşk, İslam dünyasının en önemli iki ilim merkezi haline geldi. İlmî çalışmaları destekleyen devlet adamları, ülkede, Zengiler ve Eyyûbîler zamanından kalan medreselerin sayısını daha da çoğalttılar. Bu medreseler aynı zamanda zengin kütüphanelere de sahiptiler. Memlûkler döneminde kırâat, tefsir, hadis, fıkıh ve tarih alanlarında pek çok alim yetişmiştir. Bazıları birer mürid olan sultanların desteğiyle güçlenen tasavvuf hareketi sosyal hayata damgasını vurmuştur. Meşhur şahısları ve hadis ricâlini tanıtan en muteber eselerden pek çoğu bu dönemde kaleme alınmıştır. İbn Hallikân, Kütübî (ö.764/1363), Safedî, İbn Hacer el-Askalânî, (ö.852/1449) Zehebî ve Şemseddin Sehâvî bu sahanın en meşhurlarıdır. Mahallî tarih çalışmalarında Makrîzî ve onun yolunu takip eden İbn Tağrıberdî, Sehâvî ve İbn İyâs eserlerinde Mısır’ı her yönüyle anlatmışlardır.⁵⁴

1.1.Doğum Yeri ve Tarihi

Ebu Muhammed Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir b. Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. Temim b. Abdüssamed b. Temim el-Makrîzî eş-Şâfî, IX./XV. asrın yetiştirdiği büyük tarihçilerden

⁵⁴ İsmail Yiğit, “Memlûkler”, *DİA*, XXIX, 94-95

biridir. 766/1364-1365 yılında Kahire'nin Bercevan semtinde doğdu.⁵⁵ Bugünkü Lübnan'ın Ba'lebek şehrinin Makârize semtinden Mısır'a göç eden bir aileye mensuptur. "Makrîzî" nisbesini Ba'lebek kentinin bir mahallesi olan Makâriza'ya nisbetle aldığı ifade edilmekle beraber⁵⁶ bu nisbenin sadece Takıyyüddin Ahmed'in nisbesi olmadığı, çok daha önceden buraya göç eden dedelerinden beri kullanılageldiği de sabittir.⁵⁷

1.2.Nesebi

Makrîzî, nesebinin Fâtımî hanedanı yoluyla Resul-i Ekrem'e (sav) dayandığını ifade eder.⁵⁸ Burada iki iddia vardır. Birincisi, Makrîzî'nin Fâtımî olduğu, ikincisi de Fâtımî soyunun Hz. Peygamber'e (sav) dayandığı iddiasıdır. Birinci iddia Makrîzî'nin çağdaşları tarafından temkinle karşılanmış; ikincisi ise aşağıda geleceği üzere bir çok alim ve tarihçi tarafından reddedilmiştir. Makrîzî'nin, kendisinin Ubeydî olduğuna dair delili, babasının onu el-Hâkim Camii'ne⁵⁹ götürerek "İşte bu senin dedenin camiidir." demiş olmasıdır. Müellife göre bu hadise, onun Ubeydîler'den olduğunu göstermede yeterlidir.⁶⁰ Zaten başka bir

⁵⁵ İbn Hacer, *İnbâü'l-ğumr bi-ebnâi'l-umr*, (I-IV), thk. Hasan Habeşi, Kahire 1998, IV, 188; İbnü's-Sayrafi, *Nüzhetü'n-nüfus ve'l-ebdân fî tevârihi'z-zemân*, (I-IV), thk. Hasan Habeşi, Kahire 1970-94, IV, 242; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli' bi-mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'* (I-II), Kahire, 1348, I, 79; Zirikli, *A'lâm*, I, 177; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn terâcimü musannifi'l-kütüb el-Arabîyye*, (I-IV), Müessesetü'r-risâle, ty, I, 204; Muhammed Mustafa Ziyâde, "Tarihu hayati'l-Makrîzî" (*Dirâsât ani'l-Makrîzî* içinde) yry. 1971, s. 13; Süyûtî, bu tarihi 769 olarak verir. Bkz. Süyûtî, *Husnü'l-muhâdara fî târihi Mısır ve'l-Kâhira*, (I-II), thk. Muhammed Ebû Faysal İbrahim, 1967, I, 557

⁵⁶ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hedîyyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, (I-II), Beyrut, 1955, I, 127; Zirikli, *A'lâm*, I, 177; İrfan Aycan, *İdeolojik Tarih Okumaları*, Ankara, 2002, s. 143

⁵⁷ Makrîzî, *Dürerü'l-ukûdi'l-feride fî terâcîmi'l-a'yâni'l-müfide* (I-IV), thk. Mahmud Celili, Beyrut, 2002, I, 13

⁵⁸ Ebu'l-Mehâsin, *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhira*, (I-XVI), thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddin, Beyrut, 1992, XV, 226

⁵⁹ Bu cami, el-Hâkim Biemrillah tarafından 1003'te bitirilmiştir

⁶⁰ İbn Hacer, *İnbâ*, IV, 188

delili yoktur. Makrîzî bu mesele için bize bir soy ağacı da vermez. Sehâvî Makrîzî'nin sadece bu ifadelerle bakarak Ubeydî/Fatimî olduğunu söylemesini makul kabul etmez.⁶¹

Müellif, Fâtımî olduğunu söyledikten sonra Fâtımîler'in nesebinin sahih olduğunu ispatlamaya çalışır. Dolayısıyla Makrîzî kendini, Fâtımîler'in nesebi ile alakalı münakaşanın tam ortasına bulur. Halbuki Ubeydullah el-Mehdî ile başlayan bu hanedanın soyunun Hz. Peygamber'e (sav) dayanması, sıhhat bakımından oldukça şüphelidir. Makrîzî'nin Ehl-i beyt sevgisi ve Fâtımîler'in kudret ve ihtişamından manevî bir pay alma arzusu onu, bu nesebin sahih olduğunu, hiçbir şüphe ve karışıklık olmaksızın Muhammed b. İsmail b. Cafer es-Sadık yoluyla Resul-i ekrem'e (sav) dayandığını ispata zorlar. İbn Haldun'a olan sevgisinin belki de bir kısmını onun, Fâtımîler'in nesebinin Cafer es-Sâdık'ın oğlu İsmail kanalıyla Resulullâh'a (sav) dayandığı hususunda bir şüphe bulunmadığını ve aksi iddianın Abbâsî hanedanının propagandası sebebiyle çıktığını söylemesi⁶² oluşturmaktadır. İbn Hacer, bazı Mekkelilerin, Makrîzî'nin yazdığı bir eseri ona okudukları zaman Makrîzî'nin, eserin baş tarafına “300 yılından evvel batı diyarının hakimi, Kahire'yi inşâ eden izzet sahibi ve Ubeydîlerin ilk sultanı Ubeydullah el-Mehdî'ye nisbetle...” diye yazmış olduğunu gördüğünü nakleder.⁶³ Sehâvî de makul kabul etmemekle beraber Makrîzî için *Ubeydî* nisbesini kullanır.⁶⁴

⁶¹ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'* II, 23 وكان مع ذلك يكثر الاعتماد على من لا يوثق به من غير غزو إليه حتى فعل ذلك في نسبه فإن مستنده في كونه من العبيديين كونه دخل مع والده جامع الحاكم فقال له يا ولدي هذا جامع جدك

⁶² İbn Haldun, *İber*, I, 27-28

⁶³ İbn Hacer, *İnbâ*, IV, 188

⁶⁴ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'li-ehli karni't-tâsi'* (I-XII), Beyrut, 1992, II, 21; aynı nisbeyi Hayreddin Zirikî de kullanır bkz. *A'lâm*, I, 177

Makrîzî, eserlerinde ayrı başlıklar açarak Fâtımîler'in neseplerinin sahihliği konusunda iki farklı görüş olduğunu belirtmiştir. *Hıtat* isimli eserinde onların Hz. Ali soyundan geldiğini reddedenlerin görüşlerini şu şekilde nakleder: *Bu görüşe göre Fâtımîler Deysân el-Bûnî'nin soyundandırlar. Bazıları, Ubeydullah'ın (ilk halife Ubeydullah el-Mehdî) Yahudi olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre izahı şöyledir: Babası Hüseyin b. Ahmed, Selemiyyeli Yahudi bir kadınla evlenmiştir. Bu kadının da ölmüş demirci kocasından bir oğlu vardır. Hüseyin, bu çocuğu yetiştirmiş, ona ilim öğretmiş ve öz oğlu olmayınca imameti bu Yahudi kökenli üvey oğluna devretmiştir. O çocuk ise Ubeydullah'ın ta kendisidir.*⁶⁵ Bütün bunları naklettikten sonra, bu iddiaların gerçekliğini reddederek uydurma olduklarını söyleyen Makrîzî, Fâtımîler'in neseplerinin Hz. Ali'ye ulaşmasının sahih olduğunu kesin bir hüküm olarak ortaya koymuştur.⁶⁶

Ebu'l-Mehâsin İbn Tağrıberdî (ö.874/1470), Ebû Bekir Bâkılânî'den (ö.403/1013) nakille bu hususta şunları anlatmaktadır: *"el-Kaddâh Ubeydullah'ın atası olup bir Mecusiydi. Ubeydullah Mağrib'e girdikten sonra kendisinin Ali soyundan olduğunu öne sürmüştür. Nesep âlimlerinden kimse bunu doğrulamamıştır. Ubeydullah habis bir batınî olup İslam'ı yok etmeye çok istekliydi. Bu nedenle insanları doğru yoldan saptırmak için fıkıh ve ilmi ortadan kaldırmış; evlatları da onun yolundan giderek şarabı ve fuhşu mübah görmüşler ve etrafa dâîler göndererek Rafiziliği yaymışlardır. Kaddâh yalancı bir bozguncu olup Karmatî davetinin aslı ona dayanır.*⁶⁷ İbn Tağrıberdî, bir başka rivayete dayanarak Ubeyd'in babası Selemiyyeli cömert bir Yahudi olduğunu

⁶⁵Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l-itibâr bi-zikri'l-hıtat ve'l-âsâr* (I-III) thk.Muhammed Zeynuhum, Mediha eş-Şarkâvî, Kahire, 1998, II, 26

⁶⁶Makrîzî, *Mevâiz* II, 26-28; Ayrıca bkz. *İttîâzu'l-hunefâ bi-ahbâri'l-eimmeti'l-Fâtımîyyîn el-hulefâ*, Thk. Cemaleddin eş-Şeyyâl, Kahire, 1996, s. 22-27

⁶⁷Ebu'l-Mehâsin, *Nücûm*, IV, 79-81

belirterek şunu ilave eder: *Ubeyd'in ismi Sa'îd idi. Mağrib'e geldiğinde Ubeyd ismini aldı ve sahih olmayan bir nesep ortaya attı.*"⁶⁸ Nesep alimlerinin Ubeydullah'ın nesebinin sahih olmadığını ortaya koyduklarını belirten İbn Tağrıberdî, Bâkılânî'nin, *Keşfu esrârî'l-Bâtıniyye* adlı eserinin başında bunu ispatladığını kaydeder. Kendi görüşünü dile getiren Ebu'l-Mehâsin, onların tenâsuh ve hulul inancını savunan zındık batınîler olduğunu belirtir ve buna Hâkim'i örnek olarak gösterir.⁶⁹ Ubeydullah el-Mehdi'nin nesebinin sahih olmadığını söyleyenler arasında Takıyyüddin Ahmed İbn Teymiyye (ö.728/1328), İbnü'l-Cevzî (ö.597/1201), Ebu'l-Hâmid İsferâînî (ö.406/1016), Kudûrî (ö.428/1037), es-Sûlî, Ebu'l-Fazl el-Hemedânî ve Kalkaşendî (ö.821/1418) ⁷⁰ gibi tarihçi ve fakihler sayılmaktadır.⁷¹

1.3.Ailesi ve Hocaları

Makrîzî'nin ilk hocaları anne tarafından dedesi İbn Sâiğ gibi aile içinden olduğu için bu iki konuyu beraber ele aldık. Zira İslam kültüründeki küçük yaşta eğitim anlayışı, alimlerin çocuk ya da torunlarının da kendi izlerini takip etmelerini istemelerinden ve bu husustaki hassasiyetten kaynaklanmıştır. Aile içinde, edebi adabı öğrenen çocuklar, eğer bir alim varsa ondan ilk tahsili alıyor ve hemen, daha iyi yetişmesi için o şehirde meşhur olan bir alimin ellerine teslim

⁶⁸ Ebu'l-Mehâsin, *Nücûm*, IV, 80

⁶⁹ Ebu'l-Mehâsin, *Nücûm*, V, 325

⁷⁰ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ fî sinâati'l-inşâ*, (I-XV), neşr. Muhammed Hüseyin Şemsüddin, Beyrut, 1987/1407, V, 118-119; Bâtınî İsmailîler için bkz. XIII, 238-251

⁷¹ Muzaffer Tan, *İsmailiyye'nin Teşekkül Devri*, (Doktora Tezi) AÜSBE Temel İslam Bilimleri-İslam Mezhepleri Tarihi ABD, Ankara, 2005, s. 151-162

ediliyordu. Makrîzî'nin tahsil hayatı da ilmî bakımdan tanınan bir ailede böyle başlamıştır.⁷²

O sıralarda Kahire, İslam dünyasının mühim ve büyük şehirlerindendi. Zira, müellifin yaşadığı dönemin yüz sene öncesinden beri bu şehirde hüküm süren ve hakimiyeti Mısır, altın hilal nihayet Fırat'a kadar genişleyen Memlûklerin başkenti idi.⁷³ Takıyyüddin Ahmed'in baba tarafından dedeleri çoğunlukla Hanbelî Mezhebine mensup idiler. Hanbelî fukahası arasında dedesinin hatırı sayılır bir yeri vardı. Makrîzî'nin baba tarafından dedesi, Ebu Muhammed Muhyiddin Abdulkadir b. Muhammed b. İbrahim Ba'lebekkî el-Hanbelî ed-Dımaşkî, Kahire'ye sık sık uğramasına rağmen oraya yerleşmemişti. Hanbelî fakihlerinin önde gelenlerinden ve muhaddislerin büyüklerindendi. 12 Rebiulevvel 732/1332 Dımaşk'ta 60 yaşında vefat eden Ebu Muhammed, buradaki sûfi mezarlığına defnedildi.⁷⁴ Ba'lebek'de Zeyneb bint el-Kindî'den, Dımaşk'ta Ömer b. el-Kavvâs'tan hadis dinlemiş, çok kitap yazmış ve yazdıklarını pek çok kere okutmuştu. Kahire'ye geldiğinde fakih muhaddislerden sayılarak izzet ve ikram görmüştü.⁷⁵ Muhyiddin Abdülkadir'in eşi ve Alaeddin Ali'nin annesi Zeyneb bint Kemalüddin el-Makdisî de (646/1249-745/1345) ehl-i hadis bir hanımdı. Makrîzî, Burhaneddin İbrahim İbn Cemâa'nın ondan İmam Mâlik'in Muvatta'ını dinlediğini nakleder.⁷⁶

⁷² Makrîzî, *Dav'u's-sârî fî ma'rifeti haberi Temîm ed-Dârî*, neşr. Muhammed Âşûr, ty, s. 11

⁷³ Makrîzî, *Müsevvedetü kitabi'l-mevâiz ve'l-itibar bi-zikri'l-hıtat ve'l-âsâr*, thk. Eymen Fuâd Seyyid, Londra, 1995, s. 37

⁷⁴ Makrîzî, *es-Sülûk fî ma'rifeti düveli'l-mülûk*, (I-IV), thk. M. Mustafa Ziyâde, 1934-1958, Said Abdülfettah Âşûr Kahire, 1970-73, II, 365; Makrîzî, *Dürer*, II, 517 ; İbn Hacer, *ed-Düreru'l -kâmine fî a'yâni'l-mie es-sâmine* (I-V), thk. Muhammed Seyyid, Kahire, 1966, III, 5

⁷⁵ Makrîzî, *Dürer*, I, 17

⁷⁶ Makrîzî, *Dürer*, I, 86

Babası Alaeddin Ali b. Abdülkadir, Dımaşk'ta doğmakla beraber Kahire'ye yerleşerek burada meşhur edip ve fakih⁷⁷ Hanefî fukahasının büyüklerinden Şeyh Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman b. Ali b. es-Sâîğ'in kızı Esmâ ile⁷⁸ 765/1365 senesinde evlendi.⁷⁹ Şeyh Şemsüddin, yedi kırâati okumuş, pek çok üstattan hadis dinlemiş, Arapça, edebiyat, kırâat, hadis, fıkıh ve usûlde son derece kabiliyetli bir zattı.⁸⁰ Pek çok yerde müderrisliğe tayin edilmişti. 765/1365 senesinde Dâru'l-adl İftası'na sonra kazaskerliğe ve 773/1372 senesinde İbn Tolun Camiinde Hanefî fıkıhı tedrisi gibi mühim vazifelere atandı. İbn Tolun Camii'nde talebeler gece gündüz kıraat ilmi almak için de ona uğruyorlardı. Bu talebelerden biri de Makrîzî idi. İleriki sayfalarda daha geniş ele alınacağı üzere Makrîzî burada Hanefî fıkına dair muhtasarları ezberledi.⁸¹ Bu eğitimi, dedesi 776/1375 yılında 69 yaşında vefat edinceye kadar devam etti.⁸²

Makrîzî'nin babası Alaeddin Ali, kayınpederinin bütün resmi vazifeleri ve devlet erkanı ile ilişkisinden, gayret ve çalışkalığı sayesinde istifade etmiş, devlette çeşitli görevler almıştır. Müellifin aile içindeki ilk fıkıh hocası baba tarafından dedesi İbn Sâîğ'dir. Fakat babasından da farklı bir alanda yani diplomasi ve devlet erkanı ile muamele gibi ilerde çok işine yarayacak bilgiler edinmiştir. O sıralarda, Mısır'da Şafii ve Mâlikî mezhepleri yaygın olmakla beraber, Şeyh Şemsüddin'in kızıyla evlenmekle Hanefî fukahasına yakınlık kuran⁸³ Alaeddin Ali, Hanbelî idi.⁸⁴ Tevkî görevi (tevkî-i sultânî) gibi birkaç vazifeye atandı. Kitab-i

⁷⁷ İbn Hacer, *İnbâ*, IV, 187

⁷⁸ Makrîzî, *Müsevvede*, s. 38

⁷⁹ Makrîzî, *Dürer*, II, 517

⁸⁰ Makrîzî, *Dürer*, III, 256

⁸¹ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi* II, 22

⁸² İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ* (I-III), Kahire 1932, II, 164; *Süluk*, III, 245; İbn Hacer, *İnbâ*, I, 95; İbn Hacer, *Dürer*, III, 4

⁸³ Makrîzî, *Dürer*, I, 29

⁸⁴ Makrîzî, *Dürer*, I, 14

inşa ve hesapta mahir idi.⁸⁵ Makrîzî, babasının dünyadan epeyce nasiplendiğini, makam ve mevkiler elde ettiğini ve bu cümleden olarak Emir Aktemür el-Hanbelî'nin onu, divanda hazır bulunma ve tevkî işleri için Mısır'da *Nâib-i Saltanat* vazifesine atadığını ilave eder. Babası, bütün bu devlet işleri, makam ve mala rağmen zühdüne ve iffetine itina ederek dine ve kişiliğe leke getirecek her türlü tavır ve hareketlerden, ölüm onu Kahire'de yakalayınca kadar kaçınmıştır.⁸⁶ Esmâ bint Muhammed b. es-Sâîğ'e yaklaşık 14 yıl hayat arkadaşı olan Alaeddin Ali, 779/1384 senesinde, Ramazan ayının 25'inde bir pazar günü 50 yaşında vefat etmiş⁸⁷ ve Nasr Kapısının dışındaki mezarlığa defnedilmiştir. Makrîzî'nin annesinin söylediğine göre 14 yıl boyunca hastalık dışında gece namazını hiçbir zaman bırakmamıştır.⁸⁸ Babası evlendikten bir yıl sonra dünyaya gelen Makrîzî, babası öldüğünde 13 yaşındadır. Belki de çok şeyler paylaşamadığından, babasının biyografisi annesininkinden çok daha kısadır.

Esmâ hanım ise Makrîzî'nin ifadesine göre dindar, hakîm, sabırlı ve bilgili olmasıyla zamanının kadınlarının en faziletlisiydi. Alaeddin Ali'den evvel, 12 yaşında iken, Necmeddin el-Muhellebî diye bilinen biriyle evlilik yapmış, ondan ayrıldıktan sonra da 765/1364'te babasıyla evlenmişti.⁸⁹ Kocasını Alaeddin Ali öldüğünde Esmâ hanım 32 yaşındaydı. Müellif annesinin biyografisini verirken birkaç sayfa onun hatıralarından bahsetmiş; özellikle sabrını, zühdünü ve çabuk öfkelenmemesini övmüştür. Bir hatırasını şöyle nakleder: "*Annem, göz kapaklarının bir kısmına neşterle müdahale icab ettiren bir hastalığa yakalanmıştı. Doktor geldiği zaman odada sadece ben ve dayım*

⁸⁵ Makrîzî, *Sülûk*, II, 21, III, 326; İbnü's-Sayrafî, *Nüzhe*, IV, 242

⁸⁶ Makrîzî, *Dürer*, II, 517

⁸⁷ Makrîzî, *Sülûk*, III, 326; İbn Hacer, *İnbâ*, I, 166; Ebu'l-Mehâsin İbn Tağrıberdî, *ed-Delilü's-şâfi ale'l-menheli's-sâfi* (I-II) thk.Fehim Muhammed Şeltût, yry., 1983, I, 422

⁸⁸ Makrîzî, *Dürer*, ay.

⁸⁹ Makrîzî, *Dürer*, I, 394

Kaviyyüddin Muhammed b. es-Sâîğ vardık. Annem ellerinin tutulmasını istemedi. Doktor göz kapaklarına neşter vururken ne bir ah dedi ne de inledi. Sadece derin derin nefes alıyordu. Biz ise bu korkunç işe neredeyse zar zor bakıyorduk."⁹⁰

Annesinin, eşi Alaeddin Ali'nin kabrini ziyaret için kabristana geldiğinde yüzünden nikâbını açmadığını ve "*Ruhlar, kabirlerin üzerindedir*" dediğini zühdüne delil sayarak nakleder. Müellif, bu çekingen ve iffetli kadının, kendisinden başka Muhammed ve Hasan isminde, babasına iki evlat daha verdiğini ve 800/1397 yılında 12 Rebiülevvel pazartesi gecesi 53 yaşındayken rahmet-i rahmana nail olduğunu kaydeder. Ölmeden uzun zaman önce hummaya tutulmuş olduğunu nakleden müellif, buna rağmen kendisinde asla hiçbir bağırma, çağırma ve öfke hali gözükmediğini, son derece sabır ve metanetle Rabbine kavuştuğunu annesine olan derin sevgisini de bize hissettirerek ifade eder.⁹¹ Annesi Esmâ bint Muhammed b. es-Sâîğ öldüğünde Makrîzî 34 yaşındadır. 13 yaşında da babasını kaybetmiş olmanın verdiği hüzne bir de bu eklenince o vakitten sonra kendini ilme daha fazla verir.

Makrîzî, 16 yaşında iken (782/1380) iki çocuğunun annesi olacak olan 12 yaşındaki Safrâ bint Sirâceddîn Ömer b. Abdülaziz b. Abdüssamed ile evlenmişti.⁹² 786/1384 senesinin 9 Rebiulevvel Pazar gününde ilk çocuğu Ebu'l-Mehâsin Muhammed dünyaya geldi. Makrîzî aynı sene Ramazan ayının 11. günü Safrâ'yı boşamış, Allah'ın

⁹⁰ Makrîzî, *Dürer*, I, 394-395

⁹¹ Makrîzî, *Dürer*, I, 396-397

⁹² Makrîzî, *Dürer*, II, 98

ona dönmeyi takdir etmesiyle de⁹³ 788/1386 yılında tekrar evlenmiştir. Tekrar evlendiği gece bir rüya gören müellif, bu rüyayı, hanımının iki sene sonra vefat edeceği şeklinde yorumlamıştır. Nitekim, 789/1387 yılının 20 Zilhicce Pazar gününde ikinci oğlu Ebû Haşim Ali dünyaya gelmiş⁹⁴ ve Safrâ, 790/1388 senesinde 20 yaşında vefat etmiştir. 24 yaşında iken refikasını kaybeden Makrîzî, ölümünden sonra pek çok defa onu rüyasında görmüştür. Müellif, küçük yaşına rağmen onun iffetli, edepi ve güvenilir biri olduğunu, Safrâ için, geceleri Allah'a istiğfar ve dua ettiğini ilave eder.⁹⁵ Kaynaklarda Makrîzî'nin tekrar evlendiğine ya da başka eşlerinin olup olmadığına yer verilmez. Anlaşılan o ki, Safrâ'nın ölümünden sonra memuriyet hayatına sarılmış, mesaisini ve zihnini devlet ve millet işlerine ayırarak bir daha evlenmemiştir.

Çağının alimlerinin pek çoğuna talebelik yapmış olan Makrîzî'nin hocalarının sayısı Sehâvî'nin ifadesine göre altı yüzdür. Bunlardan fıkıh, hadis, kıraat, lügat, nahiv, edebiyat ve tarih öğrenmiştir.⁹⁶ Görebileceği ve meclisine katılabileceği herkese yetismeye, onlardan istifade etmeye çalışmıştır. Çocukluğundan itibaren bu bitmeyen merak ve heyecan belki de ona dedesinin bir mirasıdır.

Yukarıda da geçtiği üzere, hem baba hem anne tarafından ilimle uğraşan bir aileye mensup olan Makrîzî, dini ilimleri baba tarafından dedelerinin mensup olduğu Hanbelî Mezhebi usulüne göre değil, anne

⁹³ Makrîzî, *Dürer*, II, 99

⁹⁴ Makrîzî, *Dürer*, I, 18; II, 98

⁹⁵ Makrîzî, *Dürer*, II, 99

⁹⁶ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'* II, 21; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli'* I, 79-81; M. Kemalüddin İzzeddin, *el-Makrîzî müerrihan*, Beyrut, ty, s. 34-42,

tarafından dedesi vasıtasıyla Hanefî Mezhebi usulüne göre okumuştur.⁹⁷ Güzel bir çocukluk geçirmiş, zeki ve kabiliyetli oluşu nedeniyle anne tarafından dedesi Şeyh Şemsüddin ona büyük bir alaka göstermiş ve onu, İbn Tolun'daki derslerine çağırarak küçük yaşta ilim tahsiline başlatmıştı. Makrîzî, bu dedesinden Kur'an-ı Kerim hıfzını tamamladı. Sarf, nahiv ve hadis öğrendi. Hanefî mezhebine dair pek çok muhtasar ezberledi.⁹⁸ Şeyh'in 776/1375 yılında vefatına kadar böyle devam etti.⁹⁹ Çok sevdiği ve hürmet ettiği dedesini kaybettiğinde, Makrîzî 10 yaşındaydı. Bu arada, 777/1376 senesinde Abdürrahim b. el-Hasen Cemaleddin el-İsnevî'den de icazet aldı.¹⁰⁰ Makrîzî, memleketine 775/1373 yılında isabet eden kuraklık zamanında halkla beraber Kahire'nin dışındaki *Kubbetü'n-Nasr* mevkiinde yağmur duasına çıkması gibi çocukluğundan itibaren sosyal hayatla canlı bir ilişki kurdu ve çevresinde çeşitli şekillerde kendini hissettirdi.

Dedesinin Hanefî fıkına dair İbn Tolun Camii'ndeki derslerine devam etmeden evvel 771/1370 senesinde, İbrahim b. İshak el-Âmidî,¹⁰¹ İbrahim b. Ahmed el-Haşşâb,¹⁰² Ebu Bekir İmâdüddin İbnü'l-İmâd,¹⁰³ Ahmed b. Ahmed b. Ahmed el-Ezraî,¹⁰⁴ Hasen b. Ali b. Ömer el-Kettânî,¹⁰⁵ Hamza b. Ali b. Muhammed es-Sübkî,¹⁰⁶ Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Kârî,¹⁰⁷ Abdülkadir b. Muhammed el-Kuraşî,¹⁰⁸ Ömer b.

⁹⁷ Makrîzî, *İttiâzu'l-hunefâ*, I, s. 13

⁹⁸ Bu, o dönemin bir geleneğiydi. Mesela, hocası Ömer b. Raslân el-Bulkînî de 7 yaşında hafız olmuş, 12 yaşından evvel fıkıh, fıkıh usulü, kıraat ve nahiv konularındaki ana metin ve muhtasarlara ezberlemişti. Bkz. Mustafa Uzunpostalıcı, "Bulkînî, Ömer b. Raslân", *DİA*. VI, 410

⁹⁹ İbn Hacer, *İnbâ*, I, 95; İbn Hacer, *Dürrer*, III, 4

¹⁰⁰ Makrîzî, *Dürrer*, I, 26

¹⁰¹ Makrîzî, *Dürrer*, I, 68

¹⁰² Makrîzî, *Dürrer*, I, 72

¹⁰³ Makrîzî, *Dürrer*, I, 137

¹⁰⁴ Makrîzî, *Dürrer*, I, 262

¹⁰⁵ Makrîzî, *Dürrer*, II, 10

¹⁰⁶ Makrîzî, *Dürrer*, II, 50

¹⁰⁷ Makrîzî, *Dürrer*, II, 255

Ahmed b. Avd,¹⁰⁹ Ali Nureddin ez-Zerendî,¹¹⁰ Fatıma bint Ali el-Mahzûmî,¹¹¹ Muhammed b. Abdülkerîm el-Halebî,¹¹² Sirâcüddin Ömer b. İshak el-Hindî,¹¹³ Sirâcüddin Ömer b. Abdülaziz İbn Cemâa,¹¹⁴ Ömer b. el-Hasen b. Muhammed¹¹⁵ ve Muhammed b. Abdullah el-Makdisî'den¹¹⁶ icazet aldığını da kaydeder. 771/1370 senesinde Makrîzî yaklaşık 5 yaşındadır. Anlaşıldığı kadarıyla müellif, küçük yaşlarda İbn Sâîğ'in de teşvikiyle pek çok alimin meclisine devam etmiş ve onlardan bu derslere katıldığına dair belge niteliğinde icazetler almıştır. Daha çok hadis tahammül ve edasıyla alakalı böylesi icazetler İslam kültüründe maruf ve meşhurdur. Mümeyyiz olmayan çocuklara verilen bu tür icazetleri Ebu't-Tayyib et-Taberî (ö.450/1058) ve Hatîb el-Bağdâdî (ö.463/1071) geçerli saymaktadır.¹¹⁷

Makrîzî, İbn Sâîğ'den aldığı ilimleri onun vefatından sonra da tekrar etti ve bunlar üzerinde çalıştı. Yaşı ilerledikçe Hanefî Mezhebinin görüşleri onun gönlünü teskin etmemeye başladı ve Mısır'da bilinen bir alim olan İmam Şafîi'nin (ö.204/820) hayatı ve görüşlerini araştırmaya koyuldu. Makrîzî, belki de içindeki Ehl-i beyt sevgisiyle ama mutlaka görüşlerini beğendiği ve kendisine daha yakın bulduğu için birkaç senelik araştırmadan sonra yaklaşık 20 yaşında Şafîi Mezhebine geçti. Aşağıda da geleceği gibi İmam Şafîi sevgisi onun adının geçtiği her yerde hissedilmektedir. Ona göre, Resûlullahın temiz nesebi ve faziletli dedelerinde Abdümenâf'a kadar ulaşan silsilede İmam Şafîi, necâbet ve

¹⁰⁸ Makrîzî, *Dürrer*, II, 315

¹⁰⁹ Makrîzî, *Dürrer*, II, 442

¹¹⁰ Makrîzî, *Dürrer*, II, 476

¹¹¹ Makrîzî, *Dürrer*, III, 5

¹¹² Makrîzî, *Dürrer*, III, 189

¹¹³ Makrîzî, *Dürrer*, II, 436

¹¹⁴ Makrîzî, *Dürrer*, II, 444

¹¹⁵ Makrîzî, *Dürrer*, II, 447

¹¹⁶ Makrîzî, *Dürrer*, III, 184

¹¹⁷ Daha geniş bilgi için bkz. Cemil Akpınar, "İcazet", *DİA*, XXI, 394-396

fazilette Allah Resûlünün hissedarı ve nasibdarıdır.¹¹⁸ Bu nasib ve hisse müellifte ayrı bir sevgi ve heyecan uyandırmaktadır. Nitekim bu sevgi ve heyecan sebebiyle, kendi nesebinin de Ehl-i beytten nasibdar olduğu husunda babasının beyanını esas kabul etmiş ve bunu teyid edecek başka bir delil aramamıştır.

783/1381 yılında Mekke-i Mükerreme ve Şam gibi beldelere hadis öğrenmek için gitmiş, buralardan bir çok icazetle dönmüştür.¹¹⁹ Bunlardan biri de Mekke-i Mükerreme’de Hasen b. Lâcîn’den aldığı Buhari ve Müslim icazetleridir.¹²⁰ 784/1382 senesi Makrîzî için çok önemlidir. Zira İbn Haldun Kahire’ye bu yıl yerleşmiştir. İbn Haldun’un etrafında doğal olarak oluşan meclislerde o da yer edinmiş ve sonraları çok etkileneceği hocasını dikkatle dinlemeye başlamıştır. Şüphesiz İbn Haldun’un Makrîzî’ye tesiri diğer hocalarına göre daha belirgin ve derindir.¹²¹ Yukarıda geçtiği gibi pek çok icazeti küçük yaşlarda almış, İbn Haldun ile olgunluk çağına tanışmıştır. Bu sebeple de onun dehası karşısında etkilenmiştir.¹²² İbni Haldun Kahire’ye 784/1382 yılında yerleştiğinde Makrîzî 18 yaşındadır. Bu tarihten itibaren yanına sık sık gelip gitmiş ve konuşmalarını dinlemiştir. İbn Haldun’dan mantık ve usûl öğrenen Makrîzî,¹²³ onun önünde mantık alimi, tabip ve Şafîi fakihi el-Hûnecî’nin *Kitâbü’l-Cûmel*’ini de okumuştur.¹²⁴

Makrîzî, *Dürer*’de, hocası İbn Haldun’un uzunca bir biyografisini verir ve *İber*’e olan hayret ve hayranlığını şöyle ifade eder ‘*Yemin ederim*

¹¹⁸ Makrîzî, *el-Mukaffâ’l-kebîr*, (I-VIII), thk. Muhammed el-Ya’lâvî, Beyrut, 1991, V, 311

¹¹⁹ Makrîzî, *İğâsetü’l-ümme bi-keşfi’l-ğumme*, thk. Yâsir Seyyid Sâlihîn, yry., 1999, s. 4

¹²⁰ Makrîzî, *Dürer*, I, 24

¹²¹ Makrîzî, *Dav’u’s-sârî*, s. 13

¹²² Salah Zaimeche, “Muslim Historians” *Foundation for Science Technology and Civilisation* (Chief Editor: Mohamed el-Gomati), Manchester, January, 2007, s. 10

¹²³ Makrîzî, *Dürer*, IV, 30

¹²⁴ Makrîzî, *Dürer*, IV, 30; III, 89; M. Mustafa Ziyâde, “Târîhu hayâti’l-Makrîzî”, s. 14

ki ender bulunan bir harika! Hayret verici mükemmel bir pırlanta! Özellikle de bir benzeri yazılmamış olan mukaddimesi. Hiçbir gayretkeş alimin benzerini yazamayacağı bir eser. Çünkü bu eser, bilgilerin ve bilimlerin özüdür. Engin anlayış ve akl-ı selimin bir neticesidir. Seni, mevcudatın kaynağına vakıf kılar. Haber ve hadiselerin hakikatini sana öğretir.’¹²⁵ İbn Haldun’un Mısır’da vefat edinceye kadar uzun bir süre kalması o civardaki pek çok fakih ve tarihçiyle bir araya gelmesini sağlamıştır. Bu ilim ikliminde, İbn Haldun’un aşk ve merakından; ilim ve irfanından istifade etmek isteyenler, onun etrafında halka halka toplanmışlar ve ondan dersler almışlardır. Bunların başında İbn Hacer el-Askalânî, Abdurrahman es-Sehâvî ve Makrîzî gelmektedir.¹²⁶ Belki de onu örnek aldığından *el-Haber ani’l-beşer* isimli hacimli eserinin ilk cildini mukaddime olarak düşünmüş ve yazmıştır.¹²⁷ Bu arada 782/1380 senesinde tanıştığı Ahmed b. Ömer el-Cevherî’den 785/1383 yılında *İbn Mace*’yi, 793/1391 yılında Ebu Bekir el-İmâd el-Hanbelî’den de *el-Evâmir ve’n-nevâhî* isimli eserinin tamamını okumuştur.¹²⁸

Makrîzî özellikle *Dürer*’de istifade ettiği hocaları anarken onlardan dinlediği eserler için bazen قرأ عليه ifadesini kullanmaktadır. Bu ifadeden, başkasının hocaya okuduğu ve Makrîzî’nin de bu okuyuşu dinlediği anlaşılmaktadır ki daha çok hadis tahammül ve edasında kullanılan bir ıstılah ve usûldür.¹²⁹ Müellifin, kendilerinden uzun süre ders aldığı hocaları aşağıdadır. (*Dürer*’de, bu zatlara ait terceme numaraları da parantez içinde verilmiştir.)

¹²⁵ Makrîzî, *Dürer* II, 383 vd.

¹²⁶ M.Mustafa Ziyâde, *el-Müerrihun fî Mısır fî’l-karni’l-hâmis aşar el-mîladî*, Kahire, 1949, s. 6; Ziyâde, “Târîhu hayâtî’l-Makrîzî” s. 14

¹²⁷ Ebu’l-Mehâsin, *el-Menhelü’s-sâfî ve’l-müstevfî ba’de’l-vâfî* (I-V), thk. Muhammed Emin, Nebil Abdülaziz, Kahire 1984-1988, (VI-VII), thk. Muhammed Emîn, Kahire, 1990-1993, I, 418

¹²⁸ Makrîzî, *Dürer*, I, 149

¹²⁹ Bkz. Süyûtî, *Tedribü’r-râvî fî takrîbi’n-Nevevî*, (I-II), thk. Ebu Abdurrahman Salâh, Beyrut, 1996, II, 10-11

- 1- Siraceddin Ömer b. Ali b. Ahmed İbnü'l-Mülakkın (739)¹³⁰
- 2- Siraceddin Ömer b. Raslân el-Bulkînî (740)¹³¹
- 3- Burhaneddin İbrahim el-Âmidî (38)¹³²
- 4- İbrahim Burhan eş-Şâmî (30)¹³³
- 5- İbrahim Burhaneddin İbn Cemâa (31)¹³⁴
- 6- Ali b. Ömer b. Süleyman Alâeddin el-Hârezmî (791)¹³⁵
- 7- Ebu Bekir b. Abdullah b. Mukbil et-Tâcir (57)¹³⁶
- 8- Ebu Bekir el-İmâd el-Hanbelî (78)¹³⁷
- 9- Muhammed b. Mahmud en-Neysâbûrî İbn Ahi'l-Câr (934)¹³⁸
- 10- Muhammed b. Meâlî el-Halebî (1071)¹³⁹
- 11- Muhammed b. İbrahim Sadreddin el-Münâvî (914)¹⁴⁰
- 12- Abdurrahman İbn Haldun (720)¹⁴¹
- 13- Muhammed Mecedüddin el-Fîrûzâbâdî eş-Şîrâzî (1073)¹⁴²
- 14- Zeynüddin el-İrâkî¹⁴³
- 15- Nûreddin el-Heysemî¹⁴⁴

¹³⁰ Makrizî, *Dürrer*, II, 429

¹³¹ Makrizî, *Dürrer*, II, 431

¹³² Makrizî, *Dürrer*, I, 111

¹³³ Makrizî, *Dürrer*, I, 82

¹³⁴ Makrizî, *Dürrer*, I, 85

¹³⁵ Makrizî, *Dürrer*, II, 471

¹³⁶ Makrizî, *Dürrer*, I, 132

¹³⁷ Makrizî, *Dürrer*, I, 144

¹³⁸ Makrizî, *Dürrer*, III, 59

¹³⁹ Makrizî, *Dürrer*, III, 172

¹⁴⁰ Makrizî, *Dürrer*, III, 27

¹⁴¹ Makrizî, *Dürrer* II, 383

¹⁴² Makrizî, *Dürrer* III, 173

¹⁴³ Ebu'l-Mehâsin, *Menhel*, I, 416

Uzun süre ders almadığı ama zaman zaman dinleyip istifade ettiği kimseler:

- 1- Ebu'l-Fidâ İbn Kesîr İsmail b. Ömer (327)¹⁴⁵
- 2- İbrahim en-Nahvî (2)¹⁴⁶
- 3- Ahmed b. Ömer el-Cevherî (121)¹⁴⁷
- 4- Ahmed Süveydâvî (288)
- 5- İsmail el-Bârînî (328)¹⁴⁸
- 6- Süleyman b. Halid b. Nuaym el-Bisâtî (497)¹⁴⁹
- 7- Muhammed b. Abdülberr Bahâüddin es-Sübki (1155)¹⁵⁰
- 8- Abdürrahîm b. Abdülvehhâb İbn Rezîn (564)¹⁵¹
- 9- Abdullah b. Ali el-Bâcî (658)¹⁵²
- 10- Abdülvehhâb b. Ahmed el-Ahnâî (702)¹⁵³
- 11- Abdurrahmân İbn Şeyha (716)¹⁵⁴
- 12- Ubeydullah b. Ahmed b. Muhammed Kâdî'l-Kırım (721)¹⁵⁵
- 13- Ali b. İbrahim Kudâmî (773)¹⁵⁶

¹⁴⁴ Ebu'l-Mehâsin, *Menhel*, I, 416

¹⁴⁵ Makrîzî, *Dürrer*, I, 400

¹⁴⁶ Makrîzî, *Dürrer*, I, 65

¹⁴⁷ Makrîzî, *Dürrer*, I, 190

¹⁴⁸ Makrîzî, *Dürrer*, I, 401

¹⁴⁹ Makrîzî, *Dürrer*, II, 106

¹⁵⁰ Makrîzî, *Dürrer*, III, 248

¹⁵¹ Makrîzî, *Dürrer*, II, 238

¹⁵² Makrîzî, *Dürrer*, II, 338

¹⁵³ Makrîzî, *Dürrer*, II, 369

¹⁵⁴ Makrîzî, *Dürrer*, II, 379

¹⁵⁵ Makrîzî, *Dürrer*, II, 411

¹⁵⁶ Makrîzî, *Dürrer*, II, 458

- 14- Alâeddin Ali İbn Seb‘ (850)¹⁵⁷
- 15- Kâsım b. Muhammed en-Nüveyrî (905)¹⁵⁸
- 16- Muhammed b. Ahmed İbn Şeyhu’l-Bi’r (967)¹⁵⁹
- 17- Muhammed b. Ali İbnü’l-Haşşâb (1095)¹⁶⁰
- 18- Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî (1076)¹⁶¹
- 19- Muhammed b. Ali Şemsüddin İbnü’l-Baytâr (1370)¹⁶²
- 20- Nasrullah b. Ahmed el-Bağdâdî (1418)¹⁶³

Mekke-i Mükەرreme’de iken istifade ettiğı zatlar:

- 1- İbrahim b. Ali eş-Şâmî (36)¹⁶⁴
- 2- Muhammed b. Ahmed en-Nüveyrî (916)¹⁶⁵
- 3- Muhammed b. Ali b. Sükker (288)¹⁶⁶
- 4- Hasan İbn Lâcîn (390)¹⁶⁷
- 5- Sadullah b. Ömer b. Ali el-İsferâyînî (486)¹⁶⁸
- 6- Muhammed b. Muhammed b. Esad el-Kâyâtî (984)¹⁶⁹

¹⁵⁷ Makrîzî, *Dürrer*, II, 536

¹⁵⁸ Makrîzî, *Dürrer*, III, 21

¹⁵⁹ Makrîzî, *Dürrer*, III, 88

¹⁶⁰ Makrîzî, *Dürrer*, III, 190

¹⁶¹ Makrîzî, *Dürrer*, III, 178

¹⁶² Makrîzî, *Dürrer*, III, 431

¹⁶³ Makrîzî, *Dürrer*, III, 503

¹⁶⁴ Makrîzî, *Dürrer*, I, 106

¹⁶⁵ Makrîzî, *Dürrer*, III, 35

¹⁶⁶ Makrîzî, *Dürrer*, I, 367

¹⁶⁷ Makrîzî, *Dürrer*, II, 6

¹⁶⁸ Makrîzî, *Dürrer*, II, 96

- 7- Muhammed b. Muhammed el-Kalkaşendî (995)¹⁷⁰
- 8- İbrahim b. Muhammed Cemalüddin el-Emyûtî (33)¹⁷¹
- 9- Muhammed b. Ahmed Zeynüddin et-Taberî (1353)¹⁷²
- 10- Muhammed b. Ali ez-Zerâtî (1371)¹⁷³

Makrîzî'ye icazet verenler:

- 1- İbrahim b. İshak el-Âmidî (9)¹⁷⁴
- 2- İbrahim b. Ahmed el-Haşşâb (12)¹⁷⁵
- 3- Ebubekir İmâdüddin İbnü'l-İmâd (61)¹⁷⁶
- 4- Ahmed b. Ahmed el-Ezraî (168)¹⁷⁷
- 5- Hasen b. Ali b. Ömer el-Kettânî (395)¹⁷⁸
- 6- Hamza b. Ali b. Muhammed es-Sübkî (431)¹⁷⁹
- 7- Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Kârî (585)¹⁸⁰
- 8- Abdülkadir b. Muhammed el-Kuraşî (621)¹⁸¹
- 9- Ömer b. Ahmed b. Avd el-Makdisî el-Mâlikî (746)¹⁸²

¹⁶⁹ Makrîzî, *Dürrer*, III, 98

¹⁷⁰ Makrîzî, *Dürrer*, III, 106

¹⁷¹ Makrîzî, *Dürrer*, I, 100

¹⁷² Makrîzî, *Dürrer*, III, 395

¹⁷³ Makrîzî, *Dürrer*, III, 432

¹⁷⁴ Makrîzî, *Dürrer*, I, 68

¹⁷⁵ Makrîzî, *Dürrer*, I, 72

¹⁷⁶ Makrîzî, *Dürrer*, I, 137

¹⁷⁷ Makrîzî, *Dürrer*, I, 261

¹⁷⁸ Makrîzî, *Dürrer*, II, 10

¹⁷⁹ Makrîzî, *Dürrer*, II, 50

¹⁸⁰ Makrîzî, *Dürrer*, II, 255

¹⁸¹ Makrîzî, *Dürrer*, II, 315

- 10- Ali nureddin ez-Zerendî (799)¹⁸³
- 11- Fatıma bint Ali el-Mahzûmî (891)¹⁸⁴
- 12- Muhammed b. Abdülkerîm el-Halebî (1093)¹⁸⁵
- 13- Muhammed b. Abdullah el-Makdisî (1083)¹⁸⁶
- 14- Abdürrahîm b. Hasan Cemaleddin el-İsnevî (562)¹⁸⁷
- 15- Ahmed ibn Asker el-Bağdâdî el-Mâlikî (241)¹⁸⁸
- 16- Ahmed el-Kavsî (278)¹⁸⁹
- 17- Ahmed b. Halil Keyklidî (281)¹⁹⁰
- 18- Celaleddin b. Ahmed et-Tebbânî et-Türkmânî (463)¹⁹¹
- 19- Zeyneb bint İzzeddin İbn Cemâa (470)¹⁹²
- 20- Sâlim b. Yâkût Abdullah el-Mekkî (476)¹⁹³
- 21- Fâtıma bint Ahmed el-Kuraşî (890)¹⁹⁴
- 22- Muhammed b. Muhammed en-Nisâbü'rî el-Hanefî (921)¹⁹⁵
- 23- Muhammed b. Ali b. Mansûr ed-Dımişkî el-Hanefî (922)¹⁹⁶

¹⁸² Makrizî, *Dürrer*, II, 442

¹⁸³ Makrizî, *Dürrer*, II, 476

¹⁸⁴ Makrizî, *Dürrer*, III, 5

¹⁸⁵ Makrizî, *Dürrer*, III, 189

¹⁸⁶ Makrizî, *Dürrer*, III, 184

¹⁸⁷ Makrizî, *Dürrer*, II, 230

¹⁸⁸ Makrizî, *Dürrer*, I, 330

¹⁸⁹ Makrizî, *Dürrer*, I, 360

¹⁹⁰ Makrizî, *Dürrer*, I, 363

¹⁹¹ Makrizî, *Dürrer*, II, 86

¹⁹² Makrizî, *Dürrer*, II, 89

¹⁹³ Makrizî, *Dürrer*, II, 92

¹⁹⁴ Makrizî, *Dürrer*, III, 5

¹⁹⁵ Makrizî, *Dürrer*, III, 46

¹⁹⁶ Makrizî, *Dürrer*, III, 48

24- Muhammed b. Ahmed el-Esmerî (1052)¹⁹⁷

25- Muhammed b. Ahmed es-Sâlihî (1074)¹⁹⁸

İstid'â yoluyla icazet verenler:

1- Âişe bint Ahmed b. İsmail İbnü'l-Esîr et-Tenûhî (536)¹⁹⁹

2- Sirâcüddin Ömer b. İshak el-Hindî (741)²⁰⁰

3- Siracüddin Ömer b. Abdülaziz İbn Cemâa (750)²⁰¹

4- Ömer b. el-Hasen b. Muhammed (757)²⁰²

1.4.Mezhebi

Makrîzî'nin hangi mezhebe mensup olduğu konusunda bazı tereddütler vardır. İlk tahsilini Hanefî mezhebine göre yaptığı ve daha sonra bilinmeyen bir tarihte Şâfiî olduğu nakledilir. Fakat Zâhirî mezhebine alaka duyduğu ve bu mezhebe bir meylinin olduğu da kaydedilmektedir. Bu bölümde, bu mesele üzerindeki münakaşalar ve bizim değerlendirmelerimiz yer alacaktır.

İbn Hacer ve Sehâvî, Makrîzî'nin 786/1384 senesinde, babasının vefatından sonra, 20 yaşını geçmişken Hanefî Mezhebinden

¹⁹⁷ Makrîzî, *Dürrer*, III, 161

¹⁹⁸ Makrîzî, *Dürrer*, III, 177

¹⁹⁹ Makrîzî, *Dürrer*, II, 202

²⁰⁰ Makrîzî, *Dürrer*, II, 436

²⁰¹ Makrîzî, *Dürrer*, II, 444

²⁰² Makrîzî, *Dürrer*, II, 447

Şafîî Mezhebine geçtiğini nakletmektedirler.²⁰³ Eymen Fuâd Seyyid ise Makrîzî'nin dedesi İbnü's-Sâiğ'in ölümünden (776/1375) üç yıl sonra Şafîî olduğunu söyler ki²⁰⁴ bu tarih Makrîzî'nin babasının ölüm yılıyla (779/1378) tutarlıdır. Carl Brockelmann "rüşde erdiği zaman Şafîî oldu" diyerek 13 yaşında Şafîî olduğuna işaret etmiştir.²⁰⁵ Buna rağmen, bu yaştaki bir çocuğun Şafîî olması, İmam Şafîî'yi (ö.204/820) sevmesinden başka bir anlama gelmese gerektir. Zira biz, onun bu yaşlarda başlayan İmam Şafîî aşkını ve sevgisini daha sonra yazacağı büyük eseri, *el-Mukaffâ*'da sayfalarca görmekteyiz.²⁰⁶ Bu eserde, İmam Şafîî'nin Hâşimî olmasına çok büyük önem atfeden müellif, ana ve baba tarafından soy ağacını verirken Resûlullah'ın (sav) nesebiyle birleştiğini gururla kaydeder.²⁰⁷ Ayrıca talebesi İbn Tağriberdî'nin "*Fıkhı Hanefî mezhebi üzerine öğrendi. Bu mezhep Allâme Şemsüddin Muhammed b. es-Sâiğ'in mezhebiydi. Uzun bir müddet sonra, bana söylediği çok çeşitli sebeplerden dolayı Şâfîlîğe geçti.*" ²⁰⁸ ve "*Bunu (Şâfîî mezhebine geçmesini) iktiza eden bir iş sebebiyle*"²⁰⁹ ifadeleri onun 13 ya da o yaşlarda değil "uzun bir müddet sonra" Şâfîlîğe geçtiğine işaret etmektedir. Bizim kanaatimiz, Cemaleddin eş-Şeyyâl'in ifade ettiği gibi²¹⁰ 20 yaşında Şafîî Mezhebine geçtiği yönündedir.

Ebu'l-Mehâsin İbn Tağriberdî, bir eserinde, Makrîzî'nin Zahirî mezhebine meylinde dolayı bazı alimlere ve özellikle de Hanefî büyüklerine karşı taassup derecesinde aleyhtar olduğunu²¹¹ diğer bir

²⁰³ İbn Hacer, *İnbâ*, IV, 187; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*' II, 22: ثم لما ترعرع وذلك بعد موت والده في سنة ست وثمانين وهو حينئذ قد جاز العشرين تحول شافعيًا واستقر عليه أمره

²⁰⁴ Eymen Fuâd Seyyid, "Makrîzî", *DİA*, XXVII, 448

²⁰⁵ Carl Brockelmann, "Makrîzî", *İA*, VII, 206

²⁰⁶ Makrîzî, *Mukaffâ*, V, 309-419

²⁰⁷ Makrîzî, *Mukaffâ*, V, 311

²⁰⁸ Ebu'l-Mehâsin, *Menhel*, I, 415

ثم تحول شافعيًا بعد مدة طويلة لسبب من الأسباب ذكره لي

²⁰⁹ Ebu'l-Mehâsin, *Nücûm*, XV, 226

²¹⁰ Makrîzî, *İttiâzu'l-hunefâ*, Mukaddime, s. 11

²¹¹ Ebu'l-Mehâsin, *Menhel*, I, 417

eserinde ise, hadise çok büyük önem vererek onunla amel etmede titiz davrandığını, bu sebeple de bazıları tarafından Zâhirî mezhebine nispet edildiğini nakleder.²¹² Sehâvî de aynı şeyleri tekrar eder.²¹³ Anlaşıldığı kadarıyla Makrîzî, ehl-i hadistendir. Her zaman da bu tavrını sürdürmüştür. Ehl-i hadis tabiri sahabe arasında ve tâbiünün ilk devirlerinde hadisla uğraşan, çok hadis rivayet eden gibi anlamlara gelirken sonraları “hadise göre amel etmeye çalışan kimse” manası ile sınırlanmış hele hele ehl-i rey karşıtı anlamıyla artık bu manayı pekiştirmiştir. İşte Makrîzî için şunu kesinlikle söyleye biliriz ki o ehl-i reyden değildir. Belki de Zâhirîler ve ehl-i reye yakınlığı ile bilinen Şafiîlerin de ehl-i hadisten sayılması²¹⁴ onun Zâhirîliğe ilgisi olduğu şeklinde anlaşılmış olabilir. İtikâdî olmaktan çok amelî bir duruş sergileyen Zâhirîlik, Makrîzî’nin ehl-i hadis dünyası içinde görebildiğimiz kadarıyla yoktur.²¹⁵

Kısaca temas etmek gerekirse, bir mezhebe meyil ya da o mezhebi benimseme iki sebeple olur: Birincisi, mezhep üstadını sevmektir. İkincisi de tabiatının ve fikirlerinin o mezheple uyuşmasıdır. Birincisi Makrîzî için söz konusu değildir. Zira Zahirîliğin kurucusu Davud b. Ali’nin (ö.270/884) görüşlerine tam olarak ulaşamasak da ondan daha meşhur bir Zâhirî alimin görüşleri önümüzdedir. Mezhebin râvisi ve üstadı İbn Hazm (ö.456/1064), Emevî taraftarı, Emevî dostudur.²¹⁶ Doğuda ve batıdaki Emevî hükümdarlarının hilafetlerini meşru görür. Hatta bu sıkı Emevî tassubundan dolayı Nâsibî olmakla

²¹² Ebu’l-Mehâsin, *Nücûm*, XV, 226 يميل إلى الحديث والعمل به حتى نسب إليه مذهب الظاهر

²¹³ Sehâvî, *ed-Dav’ü’l-lâmî*, II, 22: لكنه كان مائلاً إلى الظاهر ولذلك قال شيخنا أنه أحب الحديث فواظب على ذلك حتى كان يتهم بمذهب ابن حزم ولكنه كان لا يعرفه انتهى

²¹⁴ Şehristânî, *el-Milel ve’n-nihal*, (I-II), Beyrut, 1986, II, 45; Abdullah Aydın, “Ehl-i Hadîs”, *DİA*, X, 507

²¹⁵ Eymen Fuâd Seyyid de böyle bir meyil olduğu kanaatindedir. Bkz. “Makrîzî”, *DİA*, XXVII, 448

²¹⁶ Muhammed Ebû Zehra, *İbn Hazm: hayâtuhu ve asruh ârâuhu ve fikruh*, Daru’l-Fikri’l-Arabî, Kahire, ty., s. 246

yani Hz. Ali'ye ve evlatlarına açıkça düşmanlık etmekle suçlanmıştır.²¹⁷ Ona göre, Hz. Peygamber'den (sav) sonra insanların en faziletlisi müminlerin anneleridir. Onlardan sonra Hz. Ebu Bekir, sonra Hz. Ömer ve diğer sahabiler gelir. Dolayısıyla Hz. Aişe, Hz. Ali ve Fatıma'dan daha üstündür.²¹⁸ İbn Hazm, Hz. Ömer devrinde insanlar huzurlu iken, Hz. Ali devrinde kargaşa ve kaos olduğunu, bunun da Ömer'in Ali'den daha iyi siyaset bildiğini gösterdiğini ifade eder. Fakat bütün bunları anlatırken Muâviye'nin karışıklıklardaki payından bahsetmez. Onun bu tavrı, Muhammed Ebu Zehra'ya göre Emevileri sevmesi yanında özellikle Şîa'ya karşı olmasından kaynaklanmıştır.²¹⁹ Bununla beraber asla Nâsibî değildir.²²⁰

İbn Hazm Ümeyyeoğullarını kollarken, Makrîzî tam bir Emevî düşmanıdır. Bırakın Hz. Ali ile savaşan Muaviye'yi, Müslüman olduktan sonra böyle ve benzer bir eylemde bulunmayan Ebu Süfyan'ı bile Müslüman olmadan önceki yaptıklarıyla suçlar ve bir sahabî olsada onun niyetlerini ve eyleme dökmediği için asla bilinemeyecek düşüncelerini sorgular.²²¹ Makrîzî, Ümeyyeoğulları'nın Resûlullah'a (sav) neseben bu kadar uzak oldukları halde nasıl hilafete el uzattıklarına şaşmaktadır. Ümeyyeoğulları ile hilafet arasındaki mesafeden daha uzak bir mesafe, şu dünyada yoktur: *"Onlar, Ali ile savaşmışlar, Hasan'ı zehirlemişler, Hüseyin'i katletmişler, Hâşimî kadınları eğersiz hayvanlar üzerinde Kûfe'den Şam'a taşımışlar, balığ*

²¹⁷ Muhammed Ebû Zehra, *İbn Hazm*, s. 247

²¹⁸ Muhammed Ebû Zehra, *İbn Hazm*, ay.

²¹⁹ Muhammed Ebû Zehra, *İbn Hazm*, s. 250

²²⁰ Muhammed Ebû Zehra, *İbn Hazm*, s. 253

²²¹ Resûlullah'a (sav) eziyet ve düşmanlık edenleri sayarken onun adını da verir. Buna göre o, Uhud günü, Allah Resûlü ile savaşmış, Muhacir ve Ensârdan aralarında Hz. Hamza'nın da bulunduğu en seçkin sahabelerden yetmişini öldürmüş ve Hendek günü "...Lât, Uzza, Saf, Nâile ve Hubel üzerine yemin ederim ki seni öldürmek üzere geldim fakat seni hendeğe sığınmış gördüm..." demiştir. Makrîzî, "en-Nizâ ve't-tehâsum fimâ Benî Ümeyye ve Benî Hâşim" (*Resâilü'l-Makrîzî* içinde) Ramazan el-Bedri-Ahmed Mustafa Kâsım, Kahire, 1998, s. 15

olmasından şüphelenilen Ali b. Hüseyin'in avret yerini açarak bakmışlardır. Muaviye b. Ebî Süfyan Busr b. Ertat adındaki komutanını Yemen'e göndererek orada bulunan Ubeydullah b. Abbas'ın henüz buluğa ermemiş olan iki oğlunu öldürtmüştür. (...) Yine onlar Ali b. Ebî Tâlib ve Akîl b. Ebî Tâlib soyundan dokuzar kişiyi katlettiler. Hind, Hamza'nın ciğerini çiğnedi. Yahya b. Zeyd'i öldürenler de onlardı.²²²

Makrîzî'nin yazdıklarından anlaşıldığı kadarıyla sahabe de olsa Ümeyyeoğulları hakkında müsamaha gösterenler de onlar gibidir. Bununla beraber Makrîzî'ye göre sahâbiler, Resûlullah'ın (sav) sünneti koruyan ve onu en güzel şekilde nakleden böylece de dinin tamamlanmasını sağlayan²²³ havârilere²²⁴ Havârî saydığı sahabenin muhtelif taksimlerini yapan müellif²²⁵ sahabileri, Müslümanlığındaki samimiyetini ispatlamış olanlar ve olmayanlar, şeklinde taksim etmemiş ama yazılarında böyle bir taksimin varlığını hissettirmiştir. Müellif, Resûlullah (sav) ve sahabeye vaktiyle yapılan eziyet ve zulümlerden çok rahatsız olduğu ve yapılanları hazmedemediği için bu sözleri sarf etmiş olabilir. Bu takdirde de Resûlullah'ın (sav) süt kardeşi ve amcası Hz. Hamza'yı öldüren Vahşî'yi, Müslümanlara Uhud Gazvesi'ni kaybettiren, onlara şehit verdiren ve Resûlullah'ın (sav) dişlerinin kırılmasına sebep olan Halid b. Velid'i, Necaşî'nin huzurunda sahabeyi küçük düşüren Amr. b. Âs'ı ve daha onlarcasını sayabileceğimiz, sonradan Allah'ın hidayetine mazhar olmuş kutlu sahabeyi niçin mevzu yapmadığı sorusu gündeme gelmektedir. Cevap olarak da bunların Ümeyyeoğullarından olmadıklarını, böylece de Makrîzî'nin eleştirilerinden kurtulduklarını söylemekten başka bir yol gözükmemektedir.

²²² Makrîzî, "en-Nizâ ve't-tehâsum fîmâ Benî Ümeyye ve Benî Hâşim", (Resâil içinde) s. 15-18

²²³ حتي كمل بما نقلوه الدين

²²⁴ Makrîzî, *İmtâ'* IX, 221

²²⁵ Makrîzî, *İmtâ'* IX, 82

Yukarıya dönersek, elbette sadece Emevîler hakkındaki görüşüyle Zâhirîliğe bir meyli olmadığını ispatlayamayız ama biz Makrîzî'nin, İbn Hazm'ı bu görüşleri sebebiyle metbû biri sayacağını düşünmüyoruz. Davud b. Ali ya da mezhebin devamı için çalışan oğlu Muhammed hakkında da *el-Mukaffâ*'da ya da diğer eserlerinde ayrı bir hürmet ve ilgi yoktur. *İmtâ*'da sadece iki yerde Davud b. Ali ez-Zâhirî'yi zikreden müellif, ilkinde savaşta şehid olanların cenaze namazının kılınmayacağı görüşünde olan fakihler arasında onun da ismini vermiş;²²⁶ diğerinde ise "kırâât-ı meşhure" başlığı altında şöyle demiştir: *"İnsanlar nasıl ki dört mezhepten başka hak mezhep tanımıyorlarsa, bu yedi kırââten başka kırâât yok ve caiz değil sanıyorlar. Eğer öyleyse, Süfyan-ı Sevrî'nin, Evzâî'nin, Abdullah b. Mübârek'in, İshak b. Râhûye'nin (...) ve hadisi aşmayan Davud ez-Zâhirî'nin yolu gibi Ehl-i hadisin yolları batıl mıdır?"* Kanaatimizce bu ifadeler bir meyil olarak telakkî edilemez. Eğer bu ve benzer ifadeler meyil sayılırsa, pek çok alimin, mesela Abdülvehhâb Şa'rânî'nin de (ö.973/1565) Zâhirîliğe meyilli olduğu kabul edilmelidir. Zira bir çok alim gibi o da, Davud'un mezhebini hak kabul ederek onun mezhebinin de cennet yoluna çıktığını söyler.²²⁷ Halbuki, Abdülvehhâb Şa'rânî hakkında böyle bir değerlendirme açıkça yanlış olacaktır.

Makrîzî'nin Zâhirîliğe meylinin olmasına dair ikinci sebep de yoktur. Yani Zâhirî fikhını ve anlayışını benimsemesi ve ona alaka göstermesi de eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla söz konusu değildir. Eserlerinde felsefî metinlere yer vermiş, bu mezhebe uymayan fikhî izahlarda bulunmuş, tanıdığı ya da tanımadığı –annesi de dahil- pek

²²⁶ Makrîzî, *İmtâ*' I, 173

²²⁷ Abdülvehhâb Şa'rânî, *el-Mizânü'l-kübrâ*, terc. A. Faruk Meyan, İstanbul, 1980, s. 86-92 (Fasl, 29)

çok kişiden harikulade haller nakletmiştir.²²⁸ Bildiğimiz kadarıyla Zâhiri anlayışta, peygamber olmayanlardan zuhur eden olağanüstü haller peygamberlerin hayatlarıyla sınırlıdır. Aksi takdirde mucize ile karışabilir.²²⁹ Dolayısıyla Makrîzî'nin "Zâhirîliğe ilgi duyduğu" bilgisi,²³⁰ öğrencisinin nakli²³¹ ve Sehâvî'nin hocasının ifadesine göre²³² başkaları tarafından yakıştırılmış bir nispettir. Bize göre, eğer Makrîzî'de bir meyil aranacaksa bu Zâhirîliğe doğru değil Hanbelîliğe doğru olmalıdır. Zira hem dedesi ve babası Hanbelîdir,²³³ hem İbn Teymiyye'nin kelâmî izahlarını aynen kabul eder²³⁴ ve hem de "Takıyyüddin"dir. Bu lakap o asırlarda Hanefî, Şâfiî ve özellikle de Hanbelî alimleri için kullanılmaktaydı.²³⁵ Mâlikî fakihlerinden hiçbirisi bu lakabı almamıştır. Hanefî olmadığı ve Şafii olduğu kesin olduğuna göre geriye Hanbelî oluşu kalmaktadır. Ama görebildiğimiz kadarıyla onun ne Zâhirîliğe ne de Hanbelîliğe meyli vardır. O, tam anlamıyla Şafiîdir. Hadislere fazla ehemmiyet vermesi böyle anlaşılmasına sebep olmuş olmalıdır.

1.5. Memuriyetleri

Makrîzî'nin memuriyet hayatı bilgi birikimine doğrudan tesir etmiştir. Hem kendi aldığı vazifeler, sorumluluklar ve vâki olan

²²⁸ Makrîzî, *Dürrer*, I, 395-396 Ayrıca bu eserde geçen tüm keramet nakillerinin muhakkik tarafından toplu zikri için bkz. *Dürrer*, I, 47 "Zikru'l-havârik fi't-tercemât"

²²⁹ İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ ve'n-nihal*, neşr. M.İbrahim Nasr-Abdurrahman Umeyre, (I-V) Riyad -Cidde, 1982, V, 9 ; Ayrıca bkz. ; Murat Serdar, *İbn Hazm'ın Kelâmî Görüşleri*, (Doktora Tezi), EÜSBE, Kayseri, 2005, s. 267-270; Süleyman Uludağ, "Keramet", *DİA*, XXV, s. 266

²³⁰ Eymen Fuâd Seyyid, "Makrîzî", *DİA*, XXVII, 448

²³¹ Ebu'l-Mehâsin, *Nücûm*, XV, 226 يميل الى الحديث والعمل به حتى نسب اليه مذهب الظاهر

²³² Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi* II, 22 ولذلك قال شيخنا أنه أحب الحديث فواظب على ذلك حتى كان يتهم بمذهب ابن حزم ولكنه كان لا يعرفه

²³³ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi* II, 23

²³⁴ Ulûhiyyet ve rubûbiyyet tevhidi ayırımı ve diğer görüşleri için bkz. Makrîzî, "Tecridü'tevhîdî'l-müfid", (*Resâilü'l-Makrîzî* içinde), s. 90-95

²³⁵ Bkz. Makrîzî, *Dürrer*, I, 125, 140, 142, 144, 154, 399

problemleri çözüme çabası sebebiyle fikrî kabiliyeti genişlemiş hem de bu vazifeler sayesinde tanıştığı alimler, edindiği siyasî ve idarî tecrübe onun zihin dünyasında yeni ufuklar açmıştır. Yaşı ilerledikçe kendisini daha büyük mesuliyetlere hazırlayan müellif bilindiği kadarıyla ilk resmi vazifesine Kahire Kalesinde başlamıştır.

Müellifin bu ilk devlet vazifesinin tarihi konusunda net bir bilgi yoktur. Genç yaşından itibaren pek çok görevler yaptığı ifade edilen Makrîzî'nin Kahire Kalesindeki tevki görevini 790/1388'e yani 24 yaşına kadar sürdürdüğü kaynaklarda yer alan bilgilerdendir. *İğâse*'nin tahkikini yapan Yâsir Seyyide göre tavrî görevine başlama tarihi, müellifin 22 yaşında olduğu 788/1386 yılıdır.²³⁶ Cemaleddin Şeyyâl de aynı kanaattedir.²³⁷ *Dürer*'in muhakikî Mahmud el-Celîlî'ye göre ise 782/1380'den 796/1394'e kadar 14 sene orada çalışmıştır.²³⁸ Makrîzî, tevki vazifesini, Kahire Kalesi'ndeki (Kal'atü'l-Cebel) inşâ salonunda Kadı Bedreddin Muhammed b. Fazlullah el-Ömerî'nin yanında yaptı. Divanü'l-inşâdaki bu tevki vazifesi, o zamanlarda sadece çok kabiliyetli, yetenekli; dil, edebiyat ve tarihte son derece bilgili kimselere veriliyordu. Sultan Berkuk tarafından 11 Receb 801'de (19 Mart 1399) Şemsüddin Muhammed b. el-Mehâsin'in yerine Kahire ve el-Vechü'l-Bahrî (Aşağı Mısır) muhtesibliğine tayin edilen Makrîzî,²³⁹ Berkuk'un oğlu Sultan Nâsır Ferec'in tahta çıkışından sonra aynı yılın 17 Zilkadesinde (21 Temmuz 1399) Sultan Ferec'in hil'atine mazhar oldu²⁴⁰ ve kendisine

²³⁶ Makrîzî, *İğâse*, s. 4

²³⁷ Makrîzî, *İttiâzu'l-hunefâ*, I, s.11

²³⁸ Makrîzî, *Dürer*, IV, 46

²³⁹ Muhtesib, başta emr bi'l-ma'rûf ve nehy ani'l-münker olmak üzere, pazarların nizam ve intizamı, fiyat denetimi ve haksız rekabetin önlenmesi gibi vazifelerin icrâ ve cezâsında yetkiliydi. Bkz. Cengiz Kallek, "Hisbe", *DİA*, XVIII, 133; Cengiz Kallek, *Asr-ı saadette Piyasa Yönetim İlişkisi*, İstanbul, 1997, s.175-209; Mehmet Orhan Üner, *Mamluklarda Dinî ve Adli Kurumlar*, (Doçentlik Tezi), Erzurum, 1978, s. 103-111

²⁴⁰ Hil'at, halife ve hükümdarlar tarafından verilen bir şeref elbisesiydi. Bu hilâtlarda yer alan ve ipekle işlendiği için zamana, kumaşından daha çok dayanmış olan şeritler halindeki yazılarda sırasıyla besmele, halife için bereket ve uzun ömür duası, üretildiği

yeniden Kahire muhtesibliği de verildi.²⁴¹ 27 Zilhicce'de Bedrüddin Ayıntâbî sebebiyle azledildi ve sonra tekrar bu vazifeye atandı.²⁴² Yine 807/1405 yılında Kahire muhtesibliğine²⁴³ ve daha pek çok dinî vazifeye getirildi.²⁴⁴

Bu hisbe vazifeleri, ona daha sonra yazacağı eserlerindeki iktisadî içerik ve özellikle de nevi şahsına munhasır *İğâsetü'l-ümmebi-keşfi'l-ğumme* isimli eserinde iktisadî meseleleri daha etraflı değerlendirmesinde yardımcı olmuştur.²⁴⁵ Makrîzî, İbn Haldun'dan özellikle iktisadî sahada aldığı nazarî bilgileri, kendi hisbe dönemindeki tatbikî çalışmalarıyla taçlandırarak *İğâse*'de Mısır coğrafyasının ekonomik yapısına dair çeşitli izahlarda bulunmuş ve özellikle Nil Nehri'nin taşmasıyla kuraklık ve bolluk arasındaki ilişkiye değinmiştir. Buna göre, nehrin taşıdığı mevsimlerde bolluk meydana gelmiş; taşan su, o sırada suya muhtaç kurak arazilerin ekime hazır hale gelmesine yardımcı olmuştur.²⁴⁶ Onun iktisadî sahaya dair çalışmaları dünya çapında alaka görmüş ve "kıtlığın tedkiki", "Para Sisteminin Tedkiki"

dâruttırâz ve nadiren dokuyan ustanın adı görülmektedir. Bkz. Makrîzî, *Dürer*, IV, 17; Mehmet Şeker, "Hil'at", *DİA*, XVIII, 22-25

²⁴¹ Muhtesiblerin çok sık değişmesiyle alakalı İbn Hacer, 809/1407 yılı olaylarını anlatırken şöyle der: "Bu hisbe işi de önceki ve sonraki seneler dahil, tamamen cahillerin oyuncağı haline geldi. Öyle ki, bir ay içinde hisbe görevlisinin üç ya da dört defa değiştiği oluyordu. Bunun asıl sebebi de hisbe makamı için muayyen miktarda bir paranın/malın takdir edilmiş olmasıydı. Parayı veren makamı hak ediyordu. Nâsır Ferec'in hükümranlılığında çoğunlukla böyleydi." *İnbâ*, II, 360; Aynı şeyleri Makrîzî de ifade etmiştir: "İktisadî ve siyâsî bulanımların ilk sebebi idârî ve dinî vazifelerin rüşvetle elde edilmesi idi. Bunlar vezâret, kazâ ve hisbe gibi vazifelerdir. Öyle ki, ancak çok fazla malı veya parası olan kişiler bu makamlara gelebilmektedir. Bu sebeple de bu makamları cahiller doldurmuş durumdadır." *İğâse*, 38 vd.

²⁴² Makrîzî, *Sülûk*, II, 93; Ebu'l- Mehâsin, *Menhel*, I, 416-7; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, II, 24 ; İbnü's-Sayrafî, *Nüzhe*, IV, 243

²⁴³ Makrîzî, *Dürer*, 47

²⁴⁴ Ebu'l- Mehâsin, *Menhel*, I, 417; Donald P. Little, *Egypt-İslamic Egypt* (640-1517) , Ed. Carl F. Petry Cambridge Universty Pres, 1998, s. 436-439

²⁴⁵ *İğâse*'nin iktisadî değeri ve Makrîzî'nin iktisat düşüncesi için bkz. Sabri Orman, *İktisat, Tarih ve Toplum*, İstanbul, 2001, s. 294-295

²⁴⁶ Makrîzî, *İğâse*, s. 9 Bu konuda ayrıca bkz. İlyas Gökhan, "İhşidiler Devletinin Yıkılışına Sebep Olan İktisadî Buhranlar ve Salgın Hastalıklar", *SÜSBED*, 2007, Sayı. 17, s. 255-269

gibi konularla ilgili metinlerinin ekonomi doktrinleri tarihi açısından önemli olduğu kaydedilmiştir.²⁴⁷ Divanü'l-inşada resmi yazışmalara tayin edilmiş olması, devlet adamlarını tanıma ve devlet meselelerini öğrenmesinde de sonradan bir tarihçi olacak olan Makrîzî'ye şüphesiz büyük fayda sağlamıştır. Daha sonra eserlerini yazacağı ya da okutacağı inziva dönemi için bu hızlı ve bir o kadar da birikimli merhaleler onun için paha biçilmez tecrübeler olmuştur.

Makrîzî'yi *Hıta't*'ın başından itibaren, hayatı boyunca ilmî gayretini Mısır'ın siyasî içtimaî ve iktisadî tarihini yazmaya, kalemiyle memleketi Kahire'nin meskenlerini ihyaya, bilinmeyenlerini izaha, başarılarını yenilemeye ve ileri gelenlerinin hayat hikayelerini yazmaya çalışan Mısır'ın kıskanç ve heyecanlı bir vatanseveri olarak görmekteyiz.²⁴⁸ *Hıta't*'ın mukaddimesinde şöyle der: *Mısır benim memleketim, tozunda toprağında oynadığım, insanlarımin yurdu, aşiretimin ve ailemin ocağı, büyük küçük herkesin vatanı ve kanatlarımin kendisinde terbiye edildiği mis kokulu iklimimdir.*²⁴⁹

Makrîzî, tarihini bilemediğimiz bir dönem Hakim Camii'nde imamlık ve Sultan Hasan Medresesi'nde tedris gibi görevler almıştır.²⁵⁰ Bu vazifeleri, muhtemelen hocası İbn Haldun vasıtasıyla tanıştığı ve ihsanına nail olduğu Sultan Zahir Berkuk ile beraber olduğu döneme

²⁴⁷ Louis Baeck, *The Mediterranean Tradition in Economic Thought*, New York, 1994, s. 105; Makrîzî'nin iktisadî fikirlerinin tahlili için bkz. Aynı eser s. 105-107; M. Umer Chapra, *İslamic Economics: What it is and How it developed*. <http://eh.net/encyclopedia/article/chapra.islamic>, A paper written for EH. NET's Online Encyclopedia of Economic and Business History <http://eh.net/encyclopedia/eh.net/encyclopedia/whaples@wfu.edu> s. 15-25 (27.12.2009)

²⁴⁸ Makrîzî, *Müsevvede*, s. 41

²⁴⁹ Makrîzî, *Mevâiz*, I, 6

²⁵⁰ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi* II, 22

rastlamıştır. Bu hesaba göre bu tarihler Makrîzî'nin, Berkuk'un 14 Haziran 1399'da hastalanarak ölmesi ve Ferec'in tahta çıkışından evvelki zamanı yani 35 yaşın hemen önceki yılları kapsar. Ayrıca 805/1403 yılında Amr b. As Camii Hatipliğine getirilmiştir ki Mısır'ın bu en eski camiinde vazife yapmak herkesin nasibi değildi.²⁵¹ Makrîzî'nin, bazı memuriyetlere getirilmesine delâlet ettiği tanmin edilen İbn Haldun, Mısır'a gelişinden sonra Sultan Zahir Berkuk tarafından Fustat'da Amr. b. As Camii'ne yakın Kamhiyye Medresesi'ne hoca olarak atanmış, Sultan ile arasındaki ilişki bu atamadan sonra kuvvetlenmiştir. Keza Sultan Berkuk ona, 786/1384 senesinde Mısır'da Mâlikî Kadı'l-Kudatlığını da tefviz etmiştir. Makrîzî'nin bu sıralarda divan-ı inşâ'da memur olduğu bilinmektedir. Bu sebeple İbn Haldun'dan hem tecrübe hem ilim almış olmalıdır. Sultan Berkuk'un 801/1399 senesinde vefatından sonra İbn Haldun, Timurlenk'e karşı savaşmak için Şam'a doğru sefere çıkan Berkuk'un oğlu Sultan Melik Nasır'la olan samimiyetini, sefer maiyyetinde olması münasebetiyle artırmıştır. İbn Haldun, Kahire'ye döndükten sonra 808/1405 yılında vefatına kadar pek çok kere Mâlikî Kadı'l-Kudatlığına tayin edilmiştir.²⁵²

Makrîzî, Sultan Berkuk'un oğlu Nâsır Ferec zamanında, kanlı ayaklanmaların bastırılmasında aktif rol oynayan Yeşbek b. Abdullah el-Atabekî ile de çok iyi ilişkiler kurmuştu. Bu ilişkiler sayesinde büyük bir siyasî kargaşanın yaşandığı Dımaşk'a Sultan Nasır Ferec'le beraber girdi.²⁵³ Makrîzî'nin bu sıralarda Dımaşk seyahatine çıkması, Mısır'ın başkentindeki tehlikeli ve aynı zamanda bozuk siyasî havadan uzak kalmak istemesinden kaynaklanmış olmalıdır. Kaynaklara bakıldığında

²⁵¹ Makrîzî, *Dürer*, II, 512

²⁵² İbn Haldun için bkz. Muhammed b. Tavit et-Tancî, *et-Tarif bi'bni Haldun ve rihletih ğarben ve şarken* Kahire, 1951; Muhammed Abdullah Annân , *İbnü Haldun hayatuhu ve tûrasuhu'l-ilmî* Kahire 1953; Abdurrahman Bedevi, *Müellefâtü'bni Haldun*, Kahire, 1962

²⁵³ Makrîzî, *Müsevvede*, s. 42

Makrîzî'nin Dımaşk yolculuğuna 810/1408 yılında çıktığı anlaşılmaktadır.²⁵⁴ Nâsır Ferec, Makrîzî'ye Şam'da bulunduğu sırada ve daha sonra pek çok defa Şafîî Kadılığını teklif etmişse de o bu teklifin arkasında bazı şüpheler bulduğu için reddetmiştir.²⁵⁵

Beş sene kadar Dımaşk'ta kalan Makrîzî, telif ile de meşgul oldu ve daha sonra Mekke yıllarında Harem-i Şerif'te okutacağı *İmta'* burada yazdı. Bîmâristân-ı Nûrî'ye ve Kalânîsî Vakfına nezaret ederken İkbâliye ve Eşrefiye Medereselerinde hadis hocalığı da yaptı.²⁵⁶ Onun vakıflara dair iyi bir tecrübe sahibi olduğunu şu ifadelerden anlıyoruz: *“Muhammed b. Abdullah er-Rûmî, önünü gören, siyasetçi ve heybetli biriydi. Çirkin bir davranışını görmedik. Vakıf arazileri uygulamalarında önce babam sonra da o, bana yaklaşık 30 sene yardımcı olmuştur.”*²⁵⁷

Makrîzî, el-Müeyyed Şeyh Mahmudî saltanatı yaşayan Kahire'ye 815/1412 yılında yani Nâsır Ferec'in öldürülmesinden hemen sonra döndüğünde Memlûk nizamı nisbî bir istikrara kavuşmaya başlamıştı. Sultan el-Müeyyed'in inşa ettirdiği el-Müeyyed Medresesi'nde hadis tedrisine memur edilmesinden anlaşıldığı kadarıyla Makrîzî, yeni sultan ile de ilişkisini güzel bir şekilde sürdürmüştür.²⁵⁸ Bu medresenin inşası 823/1420 tarihinde bitmişti fakat biz Makrîzî'nin ne kadar bu vazifede kaldığını bilmiyoruz. Belki de bu vazife, el-Müeyyed'in 825'te (1422) vefatı ile sona ermiştir.²⁵⁹ Bu tarihten sonra kısa bir hac ziyareti yapan Makrîzî ölümüne kadar 20 yıl devlet vazifesi almamış, eser telif etmiş ve özellikle de bir tarihçi olarak şöhret bulmuştur.

²⁵⁴ Makrîzî, *Dürer*, I, 24, 35

²⁵⁵ Ebu'l- Mehâsin, *Menhel*, I, 417; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, II, 22

²⁵⁶ Makrîzî, *Dürer*, I, 46-47; II, 539; Makrîzî, *Dav'u's-sârî*, s. 13

²⁵⁷ Makrîzî, *Dürer*, III, 419

²⁵⁸ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, II, 22

²⁵⁹ Makrîzî, *Müsevede*, s. 43

1.6.İlgi Alanları ve Görüşleri

Makrîzî, geleneksel tedris ile ilim hayatına başlamış biri olarak geçen yüzyıllar boyunca büyük akılların yaptıkları gibi pek çok ilim ve fenle uğraşmıştır. Küçük yaşlarda sarf, nahiv, fıkıh, hadis, meânî, beyân, bedî‘, mantık, şiir, edebiyat vb. ilimlerle meşgul olan Makrîzî, bu ilimlerin yanında astronomi, astroloji, Hind usulünde hesap yolları, ilm-i mîkât, hendese, ilm-i huruf ile alakalı dersler de almıştır.²⁶⁰ Yaşı ilerledikçe ve özellikle de İbn Haldun’la tanışmasından sonra tarihe ilgi duymuştur. En çok öne çıkan yanı, muhaddis ve tarihçiliğidir. Makrîzî, *Feyzû’l-kadîr* ve *Avnu’l-ma’bûd*’da görüşüne başvurulmuş bir muhaddistir.²⁶¹ Onun değerlendirmeleri ve görüşleri diğer muhaddisler için önem arz etmektedir. Mekke-i Mükerrreme’de kaldığı beş sene boyunca ağırlıklı olarak hadis ile meşgul olduğu kaynaklarda yer almaktadır.²⁶² Zaten onun *İmtâ’* hadisteki ehliyetine kâfi derecede delildir. Tarih ilmine dair derin merak ve bilgisi de en başta *Hıtat* olmak üzere *İmtâ’*, *Mukaffâ*, *el-Haber anî’l-beşer* gibi hacimli eserlerinden ve tarihe dair risalelerinden anlaşılmaktadır.

Tasavvufa alaka gösteren Makrîzî, tasavvuf ehliyle yakın ilişkiler kurmuş ve tasavvufla ilgili görüşlerini eserlerine almıştır: “*Allahü Teâla’a giden yolda riyâzât ve sülûk ile edeplendiğin, ahlakını şer ve kötülüklerden temizlediğin ve böylece de edep, maârif ve diğer faziletlerle süslendiğin zaman, işte o zaman Allah’ın tevfik ve inayeti, hiçbir mahrumiyet olmaksızın bizi bulur ve dosdoğru yolunda sülûk için bize*

²⁶⁰ Makrîzî, *Dürer*, I, 31

²⁶¹ Münâvî, *Feyzû’l-kadîr*, (I-VI), Mısır, 1356, I, 140, II, 394, III, 400, 543, VI, 125; Şemsü’l-Hak Azimâbâdî, *Avnû’l-ma’bûd*, Beyrut, 1415, IV, 114

²⁶² M. Mustafa Ziyâde, *Tarîhu Hayâtî’l-Makrîzî*, s. 18

yardım eder."²⁶³ Sûfiyyeden arkadaşlarının görüşlerini bazen nakletmiş bazen de burası yeri değil diyerek zikretmemiştir.²⁶⁴ *İmtâ*'da da zaman zaman "Bazı arifler der ki" şeklinde bazen de isim vererek iktibaslarda bulunmuştur.²⁶⁵

Bununla beraber, batıl bir eğilimle, büyü ve sihir gibi uygulamalara olan merakını ve hatta itimadını "eskilerin ilimleri" diyerek gizlemez. Makrîzî şöyle der: "*Bana, güvenilir kişiler şunu anlattı: -onlar gözleriyle görmüşler ki- Habeşistan'da rüzgarın esmesini engelleyen büyük büyücüler varmış*"²⁶⁶. Onun bu anlayışı, neseb olarak Fâtımî oluşu²⁶⁷ iddiası²⁶⁸ ve Fâtımîler'in Bâtınî itikatlarının beslediği batıl inançları ve hurafeleriyle uyum arz etmektedir.²⁶⁹ Bununla beraber müellif, Fâtımî-İsmâîlî bazı yanlış inançları naklettikten sonra, bunların yanlışlığını insanlar bilsin diye yazdığını ifade ederek kendinin bu tür inançlardan uzak olduğuna işaret etmiştir.²⁷⁰ Yine de eski Mısır, Fâtımîler ve onların tarihine gösterdiği alaka, Makrîzî'nin dünyasına birtakım yanlış inanışların oluşmasının nedeni olarak kabul edilebilir. Aşağıda, suya dair atasözleri ve suyun esrarını açıkladığı risaleden alınan metin onun batıl bilgilere ve büyüye olan ilgisini göstermektedir:

"Şu söz de bunlardandır: Kadınlardan hoşlanmaz ama çocukları sever. Bunun manası çok kapalı, hemen anlaşılmaktan uzak ve izaha

²⁶³ Makrîzî "Hırsu'n-nüfûs el-fâdıla alâ bekâi'z-zikr" (Resâil içinde) s. 251

²⁶⁴ Makrîzî, "el-İşâre ve'l-îmâ fi halli luğzi'l-mâ" (Resâil içinde) s. 269

²⁶⁵ Makrîzî, *İmtâ*' III, 173

²⁶⁶ Makrîzî, "el-İlmâm bi-ahbâri men bi-ardi'l-Habeşeti min mülûki'l-İslâm," (Resâil içinde) s. 232

²⁶⁷ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*', II, 23 ; İbn Hacer, *İnbâ*, IV, 188

²⁶⁸ Ebu'l-Mehâsin, *Nücûm*, XV, 226

²⁶⁹ Fâtımîler'in benimsediği batıl inaçlar, özellikle de Bâtınî-İsmâîlî çizginin çeşitli adet ve hurafeleri için bkz. Gazzâlî, *Fedâihu'l-bâtıniyye*, neşr. Muhammed Ali el-Kutub, 2001/1422, s. 43-145

²⁷⁰ Makrîzî, *Müsevede*, s. 94

muhtaştır. Bu konu, azın azı tarafından bilinen hususlardandır. Bir şey bilmediği konuda ne çok konuşuyor, diye zannetmeleri korkusu olmasaydı, buna müsamaha göstermez çok uzun anlatırdım. Arkadaşlarımızdan çoğu –Allah onları affetsin- her biri bilinebilecek her şeyi bildiğini zannediyor. Birazcık tecrübe ettiğinizde ise hiçbirşey bilmediği apaçık ortaya çıkıyor. Bu sebeple biz (özetle) şunu diyoruz: İleri gelen büyüçülerin (eimmetü’s-saharati) itibar ettiği sırlardandır ki ...”²⁷¹

Makrîzî’nin, büyüçülerin itibar ettiği şeylere kıymet vermesi, hadis ve fıkıh geleneğiyle telifi mümkün olmayan bir durumdur. Müellif şöyle devam eder:

Çocuk sevgisine gelince bu ince bir sırdır ki bunu benimle tartışan kimse görmedim. Yine şu anlatacağım da eskilerin ilimlerindendir. İnsanlar, bir pınarın yavaş akmasını veya suyunun çoğalmasını istedikleri zaman, son derece güzel ve yakışıklı, ud çalmasını ve musikîyi de iyi bilen titrek sesli yedi çocuk bulurlar. Bunları tek saf halinde dümdüz, her birin elinde udu ile ve yüzleri pınara gelecek şekilde oturturlar. Udlarının tellerine tek hareketle ve tek vuruşla bilenen örfe göre üç saat vururlarsa, pınarın suyu artar ve (öyleki bulundukları yere kadar gelip) ayaklarını ıslatır. Ne kadar yavaş yaparlarsa ona göre su da değişir. Böylece maksatları hasıl olmuş olur ve oradan ayrılırlar. Bunu bir cemaat şöyle denemiş: Med zamanında Sîmâ kıyısına oturmuşlar. Cemaatle beraber çocuklar da varmış. Deniz yükseldiğinde dalgalarını çocukların yüzüne, cemaate olduğundan çok daha şiddetli savurmuş. Allah’ın mahlukatında, dilediğini dilediğine gösterdiği, o kadar çok sır var ki!”²⁷²

²⁷¹ Makrîzî, “el-İşâre ve’l-îmâ fî halli luğzi’l-mâ” (Resâil içinde), s. 273

²⁷² Makrîzî, “el-İşâre ve’l-îmâ fî halli luğzi’l-mâ” (Resâil içinde), s. 274

İslam dininin yayılışını kabullenemeyen, ırkçı ve eski konumunu kaybetmek istemeyen bazı eski din mensupları, kılıçla engel olamadıkları bu inkişafa karşı, dini, kültür değişikliğine uğratıp yapısında bozukluk ve çelişkiler oluşturarak onu içten çökertmek amacıyla sözde Ehl-i beyt sevgisi esasına dayandırdıkları gizli teşkilatlar kurmuşlardır. *Bâtıniye* de bunlardandır. *Bâtıniyye*'nin kaynağının Yeni Eflâtunculuk, Yeni Pisagorculuk gibi gnostik eski Yunan kültüründeki felsefî akımlar olduğu da ileri sürülmüştür.²⁷³

Şu an araştırmacılar, milattan sonra I-IV. yüzyıllara ait Yunan ve Mısır papirüslerinde hayvanlar ve insanlarla ilgili büyü formüllerini, büyü törenlerini, büyüünün tutması için gerekli görülen temizlenme usullerini içinde bulunduran büyü örneklerine ulaşmış durumdadır.²⁷⁴ Eski Mısırlılar büyü yoluyla, tabiatı yönetim ve denetim altına alabildiklerini iddia ediyorlar, hayat ve ölümü etkileyebileceklerini sanıyorlardı. İşte müellifimiz, Fatımî ve Mısır sevgisi sebebiyle, Bâtınîliğin etrafında oluşmuş batıl inanışlardan; Mısır'da eskiden arta kalan ve kendi zamanında yaşayan büyü, sihir vb. uygulamalardan etkilenmiş olmalıdır.²⁷⁵

Müellif, çeşitli ilimler arasında astrolojiye de ilgi duymaktadır: *“Resûlullah'ın doğumu 20 Nisana denk gelir. Ay, Peygamberlerin doğduğu menzîl/evre olan ğufr (ğafir)²⁷⁶ menzîlindeyken doğmuştur. Ayla*

²⁷³ Avni İlhan, “Bâtıniye”, *DİA*, V, 191

²⁷⁴ Hikmet Tanyu, “Büyü”, *DİA*, VI, 503

²⁷⁵ Taşköprüzâde, Hz Ali'nin 28 harfî best-i a'zam yoluyla cifir olarak bir kitaba yazdığına, Ehl-i beyt tarafından çok gizli bir şekilde sonraki nesillere aktarıldığına ve bunun sırlarının ahir zamanda gelecek olan Mehdi tarafından tamamen çözülüp anlaşılacağına dair bir rivayetin nakledildiğini ifade eder. Bkz. *Miftâhu's-saâde*, II, 550

²⁷⁶Bu, Başak burcunda üç küçük yıldızın Ay'a göre konumunu ifade etmektedir. Bkz. Makrîzî, *İmtâ' I*, 7 (Muhakkik notu.)

*beraber yükseleninin aslan burcu olduğu da söylenir.*²⁷⁷ Anlaşıldığı kadarıyla Makrîzî, burçlar, cifir, büyü ve bunlara benzer konularla yakından ilgilidir. Bu dönemde, yukarıda anlatıldığı üzere büyü, hurafe ve bidatlara bazı alimlerin bilgi diye itibar ettiği açıktır. Bu cümleden olarak, müellifin hocası İbnü'l-Mülakkın'ın (ö.804/1401), sûfilere dair eserinde verdiği bilgilerden, o sırada yaygın olan bidat ve hurafeler konusunda tenkidî bir bakış açısına sahip olmadığını anlaşıldığı söylenmiştir.²⁷⁸

Makrîzî'nin en çok tenkid edilen yanı, kendi görüşünü desteklemesi halinde sika olsun olmasın herkesten nakil yapmasıdır.²⁷⁹ Öyle ki, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'yi (ö.638/1240) *el-Beyânü'l-müfîd fi'l-fark beyne't-tevhid ve't-telhîd* isimli eserinde tenkid etmesi ve vahdet-i vücûda inananların gerçek Müslüman olmadığını söylemesine rağmen²⁸⁰ Ehl-i beyti övdüğü ve bu hususta olumlu ve etraflı izahlar yaptığı için arif-i billah sıfatıyla gerçek Müslüman olmamakla suçladığı bu kimseden nakilde bulunmaktan çekinmez.²⁸¹ *İmtâ*'da da Muhyiddin Ebu Abdullah Muhammed b. Arabî el-hâtemî es-sûfî el-ârif diye onu nisbet ve sıfatlarıyla andıktan sonra miracın üç defa gerçekleştiğine dair görüşünü nakletmiş ve onun bu konuya dair yazdığı müstakil esere ulaşamadığını kaydetmiştir.²⁸²

²⁷⁷Makrîzî, *İmtâ*' I,7, ويقال كان طالعه برج الأسد والقمر فيه وافق يوم مولده العشرين من نيسان ، وولد بالغفر من المنازل وهو مولد الأنبياء ، ويقال كان طالعه برج

²⁷⁸Ahmet Özel, "İbnü'l-Mülakkın", *DİA*, XXI, s. 150

²⁷⁹Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, II, 23, وكان مع ذلك يكثر الاعتماد على من لا يوثق به من غير غزو إليه حتى فعل ذلك في Nâsır b. Muhammed b. el-Ahmed, *el-İmâm el-Makrîzî*, (<http://alahmad.com/node/76>) PDF, s. 3 (27.12.2009)

²⁸⁰Eymen Fuâd Seyyid, "Makrîzî", *DİA*, s. 451

²⁸¹Makrîzî, "Ma'rîfetü mâ yecibü li-âli'l-beyti'n-nebevî mine'l-hakkı alâ men adâhüm", (Resâil içinde) s. 191

²⁸²Makrîzî, *İmtâ*' VIII, 213

1.7. Vefatı

Makrîzî, hayatının son yirmi yılında kamu hizmetlerinden ve resmi dairelerden uzak kalmayı tercih etti. Mahallesinde inzivaya çekildi ve tarihle meşgul olmaya başladı. Öyle ki bir tarihçi olarak şöhret buldu ve bu alanda danışılanlardan oldu.²⁸³ Bu inziva 834-839/1430-1435 yılları arasında Mekke-i Mükerrreme ziyareti hariç devam etti. Mekke-i Mükerrreme’de en mühim eserlerini yazdı ve okuttu. Dimaşk’ta yazdığı *İmtâ’* ilk olarak 834/1430 senesinin Ramazan günlerinde rivayete başladı.²⁸⁴ Ayrıca burada bazı küçük eserleri için, özellikle Güney Arap Ülkeleri ve Habeş diyarı hakkında Beytullah’ı ziyarete gelen hacılarla bir araya gelerek bilgi topladı. Bunlar, müsveddelerini burada yazdığı ve 841/1437 senesinde Kahire’ye döndükten sonra Bercevan Mahallesiindeki evinde uzun süre dışarı çıkmadan halvet ve ibadete müdâvim, birine ancak zaruret icabı giderek²⁸⁵ temize çektiği eserleriydi.

Uzun bir hastalıktan sonra 845/1442 senesinin Ramazan ayının Perşembeye tesadüf eden on altıncı günü ikindi vakti yaklaşık 80 yaşında vefat etti.²⁸⁶ Vefatına kadar yazdığı eserlerin iki yüz büyük cildi aşkın olduğu ifade edilir.²⁸⁷ Ertesi gün Kahire’de Nasr kapısının dışında es-Sufiyyetü’l-Baybarsiyye’nin avlusuna defn edildi. İyi ahlaklı, tevazu sahibi, vefalı idi. Geceleri teheccüd namazını ihmal etmez,

²⁸³ Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi* II, 25

²⁸⁴ Makrîzî, *Sülûk*, IV, 854-58 ; Ebu’l- Mehâsin, *Menhel*, I, 418

²⁸⁵ Ebu’l- Mehâsin, *Menhel*, I, 417 ; İbnü’s-Sayrafî şöyle der: “İnsanlar O’na sık sık uğrarlardı ama O insanlarla konuşmaya pek az çıkardı.” İbnü’s-Sayrafî, *Nüzhe*, IV, 343

²⁸⁶ Ebu’l- Mehâsin, *Nücûm*, XV, 225-226 ; *Menhel* I, 420 ; Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi* II, 24; İbnü’s-Sayrafî, *Nüzhe* IV, 243; Süyûtî, 840 senesinde vefat ettiğini kaydeder. Süyûtî, *Husnû’l-muhâdara*, s. 557; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu’cemü’l-müellifîn*, I, 204;

²⁸⁷ Makrîzî, *Dav’u’s-sârî*, s. 11, 13

namazlarında ta'dil-i erkana ve sünnetlerine son derece riayet ve dikkat ederdi. Devam ettiği kendine has evrad ve ezkarı da vardı.²⁸⁸

1.8. Talebeleri

Makrîzî, aldığı devlet vazifeleri nedeniyle ayrı bir yerde hususi talebeler yetiştirememiş buna çok fazla vakti de olmamıştı. Memlûklerde medreselerin baş müderrisleri sultan tarafından tayin edilirdi. İşte bu tayinler vesilesiyle müellif de Mısır'da Sultan Hasan ve Müeyyediyye Medreseleri, Dimaşk'ta İkbâliye ve Eşrefiye Medreseleri ile Hakim Camii'nde imamlık ve Amr b. As Camii'nde hatiplik gibi vazifeleri esnasında pek çok talebeyle ilgilenmiş onların yetişmelerine katkıda bulunmuştur. Bunların en meşhurları şunlardır:

1-Ebu'l-Mehâsin İbn Tağriberdî (ö.874/1470): 812/1409-1410 yılında doğdu. Hocası gibi Mısır ve Memlûk tarihi konusunda ünlüdür. Kaynaklarda onun Makrîzî ile olan ilişkisine dair ayrıntılı bilgiler yoktur. Makrîzî'nin hocası Ömer b. Raslân el-Bulkînî'nin oğlu ve Şafîi başkadısı Celâleddin Abdrurrahman el-Bulkînî, Ebu'l-Mehâsin'in ablasının ikinci kocasıydı.²⁸⁹ Bu sebeple, İbn Tağriberdî'nin, sosyal bağı itibariyle müellife çok uzak olmadığı söylenebilir.²⁹⁰ Kaynaklarda, İbn Tağriberdî'nin farklı ilim dalları ile meşgul olduğu ve tarihe merak sardığı zaman da Makrîzî'yi bulduğu kaydedilir.²⁹¹ Bununla beraber İbn Tağriberdî, Makrîzî'den pek çok eserini bizzat okuduğunu, kendisinin bazı konularda doğrusunu söylediği zaman, Makrîzî'nin onun görüşünü

²⁸⁸ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'* II, 25; Makrîzî kronolojisi için bkz. Ek-1

²⁸⁹ Mustafa Çuhadar-İsmail Yiğit, "İbn Tağriberdî", *DİA*, XX, 385

²⁹⁰ Zirikli, *A'lâm*, VIII, 222-223

²⁹¹ Mustafa Çuhadar-İsmail Yiğit, "İbn Tağriberdî", *DİA*, XX, 386

kabul ettiğini ve önceki eserlerinde yazdıklarını da silip doğrusuyla değiştirdiğini söyler.²⁹² Ayrıca Makrîzî'nin *İmtâ'sını* övdükten sonra hocasının bir ara kendisine: "Allah'tan şu kitabı Mekke-i Mükerrerme'de okutmayı dilemiştim. Hamdolsun bunu bana nasib etti." dediğini nakleder.²⁹³ Buna göre, daha öncesini bilmesek de, İbn Tağriberdî'nin - 22 yaşındayken- Makrîzî'nin Mekke-i Mükerrerme'ye varış tarihi olan 834/1430 senesinden sonra, daha kesin söylemek gerekirse 841/1437 yılında Kahire'ye dönüp tarihçiliği ile şöhret bulduğu sıralarda onunla görüştüğünü ve ona talebelik yaptığını söyleyebiliriz.

2-İbn Kutluboğa (ö. 879/1474): İsmi Kâsım'dır. Hanefî fakihi ve hadis alimidir. Çok bilgili, açık ve anlaşılır konuşan, münazaraya ehil biridir.²⁹⁴ Babasını küçük yaşta kaybettiği ve ilme çok meraklı olduğu kaydedilir. Hocası İbn Hümmam ile derse başladığı 825/1422 yılından vefat ettiği 861/1457 yılına kadar alakasını devam ettirmesi ve onun eserlerini şerh etmesinden anlaşıldığı kadarıyla Makrîzî'ye kısa dönem ve hadis öğrenmek için talebelik yapmıştır. Bu dönem de Makrîzî'nin Dımaşk dönüşünden sonraya denk gelmektedir. Zira İbn Kutluboğa 802/1399 doğumludur ve o sekiz yaşındayken, Makrîzî 810/1408 senesinde Dımaşk'a gitmiştir.

3-Ebu't-Tayyib İbn Zahîre (ö.885/1480): 825/1422 yılında Mekke-i Mükerrerme'de doğmuştur. VIII-X. (XIV-XVI) yüzyıllarda yaşayan Benî Mahzûm'a mensup birçok alimin yetiştiği bir aileye mensuptur. Ebu's-Saâdât İbn Zahîre'nin oğludur. İlk öğreniminden sonra İbnü'l-Cezerî'nin derslerine devam etmiş ve arkasından

²⁹² Ebu'l-Mehâsin, *Menhel*, I, 417

²⁹³ Ebu'l-Mehâsin, *Menhel*, I, 418

²⁹⁴ Zirikli, *A'lâm*, V, 180

Makrîzî'den hadis dinlemiştir.²⁹⁵ Mekke-i Mûkerreme'nin yerlisi olduğu ve başka bir yere tahsil sebebiyle gitmediği bilindiği için Makrîzî'den aldığı hadis dersinin, onun 834-839 (1430-1435) yılları arasında Mekke-i Mûkerreme'de kaldığı zamana rastladığını söyleyebiliriz.

4-Ebu Bekir İbn Zahîre (ö.889/1484): Aynı aileye mesup Ebu'l-Berekât İbn Zahîre'nin torunudur. Mekk-i Mûkerreme'de doğmuştur. Amcası Ebu's-Saâdât İbn Zahîre'den, ardından da hadis konusunda pek çok alimin yanında Makrîzî'den ders ve icazet almıştır.²⁹⁶

5-İbnü'l-Haydırî (ö.894/1489): Muhaddis fakih ve tarihçidir. İbnü'l-Haydırî, Mısır, Kudüs, Ba'lebek, ve Hameyn'i dolaşarak İbn Nâsırüddin, İbn Hacer el-Askalânî ve Makrîzî gibi pek çok alimden dersler almıştır.²⁹⁷ Makrîzî ile olan ilişkisi hakkında ayrıntılı bilgi mevcut değildir.

1.9. Eserleri

Makrîzî, Ortaçağ İslam dünyasının yetiştirdiği en büyük tarihçilerden biri olup siyasî tarih yanında iktisat tarihi, kültürel ve sosyal tarihe dair çalışmalarıyla meşhur olmuştur. Hadisçilerin tenkidine maruz kalması onun tarihçiliğine bir hanel getirmemiş, özellikle Mısır'ın İslamî dönem tarihine dair eserleri kaynak olarak kullanılmıştır. Konuları kaynaklarına inerek tedkik etmesi yanında

²⁹⁵ Rıza Kurtuluş, "İbn Zahîre", *DİA*, XX, 455

²⁹⁶ Rıza Kurtuluş, "İbn Zahîre", *DİA*, XX, 456

²⁹⁷ İsmail Hakkı Ünal, "İbnü'l-Haydırî", *DİA*, XXI, 79

gözlemleriyle de dikkat çeken Makrîzî güvenilir bir tarihçidir.²⁹⁸ Her ne kadar Sehâvî kabul etmese de tarihçiliği yanında eserlerinde görüldüğü üzere hadis ve fıkıh gibi ilimlerde, şiir ve edebiyat gibi konularda da kendini isbat etmiştir.²⁹⁹ Çok çeşitli eserler kaleme alan Makrîzî, eserlerinde bir çok ilim dalının konularına yer vermiştir. Elbette bunun ilk sebebi onun birikimidir. Bu birikim, geniş bir kütüphaneye sahip olmanın, çeşitli devlet kademelerinde vazife yapmanın ve ömrünün sonuna doğru da hadis ve tarih ilmiyle yakından alakalanmanın bir neticesidir. Makrîzî'nin yüz³⁰⁰ diğer bir kayda göre iki yüz³⁰¹ eseri farklı tasniflere tabi tutulmuştur. Bunlardan biri Cemaleddin Şeyyâl'in tasnifidir. Makrîzî'nin eserlerini “büyük” yani hacimli ve “küçük”, risale şeklindeki eserleri olmak üzere iki ana gruba ayıran Şeyyâl, “Küçük eserler” dediklerini de dört bölümde inceler:

1- Makrîzî'nin bazı meseleleri ve genel İslam tarihi konularına yer verdiği eserleri.

2- Diğer tarihçilerin bilgi vermediği veya fazla ilgilenmediği İslam dünyasının çeşitli bölgelerine ait özet tarihi bilgilere yer verdiği eserleri.

3- Bazı hükümdarların hayatlarını kısa bir derleme şeklinde verdiği eserleri.

4- Sadece bazı ilmi konuları işlediği veya genel olarak İslam dünyasındaki özel olarak da bazı ekonomik ve toplumsal konuların tarihi arka planını incelediği eserleri.³⁰²

²⁹⁸ Eymen Fuâd Seyyid, “Makrîzî”, *DİA*, XXVII, 448-449

²⁹⁹ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'* II, 25 *وكانت له معرفة قليلة بالفقه والحديث والنحو*

³⁰⁰ M.Mustafa Ziyâde, “Târihu Hayâti'l-Makrîzî” s. 20

³⁰¹ Eymen Fuâd Seyyid, *Müsevvedetü kitâbi'l-mevâiz* s.45; Makrîzî, *Dav'u's-sârî*, s. 12

³⁰² Cemaleddin Şeyyâl, “Müellefâtü'l-Makrîzî es-sağîra” (*Dirâsât ani'l-Makrîzî* içinde), s. 23

Çoğu Mısır'a dair olan büyük eserleri ise önceki gibi iki ana grupta inceler:

- 1- Siyasî tarih
- 2- Umrânî ve beşerî tarih³⁰³

Makrîzî'nin bu hacimli eserleri büyük bir öneme sahiptir. Zira günümüze ulaşmamış veya şu an yazma olarak bulunan pek çok eserden geniş nakiller yapmıştır. Eserlerinin listesini verirken pek çoğunun neden bahsettiğini, yazma ise nüshalardan birinin bulunduğu kütüphaneyi, varsa neşrini ve çok defa neşredilmişse ulaşabildiğimiz son neşir hakkındaki bilgileri de ilave ettik. Bu eserler şunlardır:

1-İttiâzü'l-hunafâ bi-ahbâri'l-Fâtımîyyîn el-hulefâ

Abbasî hilafetinden ayrı ve onlara rakip olarak kurulan Şii Fâtımî hilafetinin başşehri olan Kahire'nin tarihine dairdir. Halifelerin hayat hikayeleriyle beraber o yılki olayları kaydeden Makrîzî, burada Fâtımî hanedanının nesebini de tahkik ederek devrindeki ve sonraki alimlerin pek çoğunun aksine neseplerinin Hz. Ali'ye dayandığını iddia eder. (Neşr. Muhammed Hilmî Muhammed Ahmed, Kahire 1967-1971)

2-Ahbâru Kıbtı Mısır

Kıbtîler tarihidir. *el-Mevâiz ve'l-i'tibâr*'dan iktibasla yazılmıştır. (Neşr. Henrik Arent Hamaker, Amsterdam 1824)

3-el-İhbâr ani'l-a'zâr

Müellifin, tarihi ve sosyal konular itibariyle evlilik ve sünnet velimeleriyle ilgilendiği bir eserdir.³⁰⁴

³⁰³ Cemaleddin Şeyyâl, Age, s. 24

³⁰⁴ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'* II, 23

4-İzâletü't-ta'b ve'l-inâ fî marîfeti'l-hılli fî'l-ğınâ

Bu eseri İbn Tağrıberdî ve Sehâvî zikretmiştir.³⁰⁵

5-el-İşâre ve'l-îmâ fî luğzi'l-mâ

Suya dair atasözlerini ilm-i beyana ve kendi anlayışına göre açıkladığı bir kitaptır. Kur'ân-ı Kerîm, hadis-i şerifler, Tevrat, İncil vs. pek çok eserden faydalanmıştır. Bazı hurafeler ve garip bilgileri muhtevidir. Resâilü'l-Makrîzî içinde neşredilmiştir. (Neşr. Ramazan Bedrî-Ahmed Mustafa Kâsım, Kahire, 1998)

6-İğâsetü'l-ümme bi-keşfi'l-ğumme

808/1405 yılına kadar Mısır'da meydana gelen kıtlıklardan, bunların ülkede yarattığı ekonomik ve sosyal buhranlardan bahseder. Müellifin iktisadî görüşlerinin ve teorilerinin bir kısmını muhtevidir. (Neşr. Muhammed Mustafa Ziyâde-Cemaleddin eş-Şeyyâl, Beyrut, 1980; Yâsir Seyyid Sâlihîn, yry. 1999)

7- el-İlmâm bi-ahbâri men bi-ardı'l-Habeşeti min mülûki'l-İslâm

Mekke-i Mükەرreme'deyken yazdığı bir eserdir. Habeşistan'ın coğrafi özelliklerini ve yeraltı zenginliklerini anlatarak başladığı eserine bu ülkeye hakim olan Hıristiyan ve Müslüman sultanlarla devam eder. Resâilü'l-Makrîzî içinde neşredilmiştir. (Neşr. Ramazan Bedrî-Ahmed Mustafa Kâsım, Kahire, 1998)

8- el-İşâre ve'l-i'lâm bi-binâi Ka'beti'l-Beyti'l-Harâm

Dımaşk Zâhiriye kütüphanesinde müellif hattıyla 4805 numrada kayıtlı bir yazması vardır.

³⁰⁵ Ebu'l-Mehâsin, *Menhel*, I, 419; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi*' II, 23

**9-İmtâu'l-esmâ' bi-mâ li'r-Resûli mine'l-enbâi ve'l-emvâli
ve'l-hafedeti ve'l-metâ'**

Hz. Peygamber (sav) hakkında telif edilmiş geniş muhtevalı eserlerin ilklerindendir. Makrîzî, siyer, hadis, delâilü'n-nübüvve gibi alanlarda yazılmış eserlerden faydalanarak Resûl-i Ekrem'i (sav) çok çeşitli yönleriyle anlatmıştır. Resûlullah'ın hayatı, gazveleri, örnek ahlakı, hasâis ve şemâili, mucizeleri, aile hayatı, giyim kuşamı ve özel eşyaları, gündeli hayatı, yiyecek ve içecekleri, tıp bilgisi, devlet başkanı olarak icraatları, sahabe ile münasebetleri, geleceğe yönelik verdiği haberler, Allah Resûlü'ne (sav) salât getirme yerleri ve bunun fazileti eserin başlıca konularıdır. Tezimize konu bu eser daha geniş şekilde ele alınacaktır. (Neşr. Muhammed Abdülhamîd en-Nümeysî, (I-XV) Beyrut, 1999)

10- el-Evzân ve'l-ekyâli's-şer'iyye

Ölçüler ve tartılar hakkında bir eserdir. Leiden kütüphanesinde 1014 numarada kayıtlı bir yazma nüshası vardır.

11- el-Beyânü'l-müfîd fî'l-farkı beyne't-tevhîd ve't-telhîd

Leiden'de yazma bir nüshası vardır. (nr.188)

12- el-Beyân ve'l-i'râb ammâ bi-ardı Mısır mine'l-A'râb

İlk İslam fetihleriyle Mısır'a gelen Arap kabilelerinden bahisle başlayan eser bu kabilelerin isimlerini teker teker sayar. Onların her bir imâra, batın, fahz ve fasîlelerini sayar. Bu sebeple eserin yarından fazlasını isimler ve nesep silsileleri oluşturur. Resâilü'l-Makrîzî içinde neşredilmiştir. (Neşr. Ramazan Bedrî-Ahmed Mustafa Kâsım, Kahire, 1998)

13-et-Târîhu'l-mukaffâ fî târîhi ehli Mısır ve'l-vâridîne aleyhâ (el-Mukaffâ el-kebîr)

Bu eserinde özellikle Mısır'ın siyasî tarihini ele alan Makrîzî aslında Mısır'ın İslamî dönem tarihini yazmak arzusundaydı. Dolayısıyla Mısır'ın fethinden (20/641) VIII/XIV yy. ortalarına kadar Mısır'da doğup yaşayan ve Mısır'a gelen ünlü alim, şair ve edebiyatçıları içine alan geniş hacimli bir meşhurlar ansiklopedisi yazmayı hedeflemişti. müellif seksen cilt olarak tasarladığı eserinin an altı cildini tamamlayabilmiş, bunların da beşi günümüze ulaşmıştır. Günümüze ulaşan kısımlar, Muhammed Ya'lâvî tarafından sekiz cilt olarak neşredilmiştir (Beyrut, 1991).

14-Tecrîdü't-tevhîdi'l-müfîd

Tevhid ve şirkin kısımlarını tahkik eden Makrîzî'nin, tevhid-i uluhiyyet ve tevhid-i rubûbiyyet gibi İbn Teymiyye'ye ait görüşleri benimsediği görülür. (Resâilü'l-Makrîzî içinde Neşr. Ramazan Bedrî-Ahmed Mustafa Kâsım, Kahire, 1998)

15-et-Tezkira

Hanefî Mezhebi alimlerine dair bir tabakattır.³⁰⁶ İbn Kutluboğa bu eserin bazı yerlerini tashih ederek genişletmiş ve *Tâcû't-terâcîm* isimli eseri yazmıştır.³⁰⁷

16-Terâcîmü mülûki'l-mağrib

Mağribdeki bazı Arap sultanların hayat hikayelerini muhtevidir.³⁰⁸

³⁰⁶ Eymen Fuâd Seyyid, "Makrîzî", *DİA*, XXVII, 451

³⁰⁷ Talat Sakallı, "İbn Kutluboğa", *DİA*, XX, 153

³⁰⁸ Ebu'l-Mehâsin, *Menhel*, I, 419

17-Telkîhu'l-ukûl ve'l-ârâ fî tenkîh aḥbâri'l-ecilleti'l-vüzerâ³⁰⁹

18-Cina'l-ezhâr mine'r-ravdı'l-mi'sâr

Almanya'da Berlin Kütüphanesi'nde bir yazması (nr.6049) mevcuttur.

19-Husûlü'l-inâm ve'l-meyr fî süâli hâtimeti'l-hayr

Hz. Yusuf'un "Beni Müslüman olarak öldür ve salihlere ilhak eyle" duası etrafında dönen risale, kulun, kendisinin ve mümin kardeşinin sonunu hayırlı kılması için nasıl münacat edeceğini ve bu münacatlardan örnekleri muhtevidir.(Resâilü'l-Makrîzî içinde s.253-264. Neşr. Ramazan Bedrî-Ahmed Mustafa Kâsım, Kahire, 1998)

20- el-Haber ani'l-beşer

İmtâ'a giriş mahiyetinde hacimli bir eserdir. Bu eserde Makrîzî, dünyanın yaratılışından, çeşitli kavimlerden, Arap kabilelerinden ve Cahiliye dönemindeki Arap panayırlarından söz etmektedir. Dört cilt tutan bu eserine bir ciltlik bir mukaddime yazmıştır. Pek çok yazma nüshası vardır. Başta Makrîzî'nin hattıyla yazılmış, sonunda eksik ve I. Cildin başlangıcında fihrist bulunan altı ciltlik bir nüsha Süleymaniye (Fatih, nr.4338) ve Topkapı Sarayı Müzesi (III Ahmed, nr.2926) kütüphanelerinde kayıtlıdır.

21-Hulâsatü't-tibr fî kitâbi's-sirr³¹⁰

22-Düreru'l-ukûdil-ferîde fî terâcîmi'l-a'yâni'l-müfîde

Makrîzî 816/1413 senesinden sonra vefat eden arkadaş ve akrabalarının hayat hikayelerini yazdığı esere ayrıca 760-816/1359-

³⁰⁹ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'* II, 23; Eymen Fuâd Seyyid, "Makrîzî", *DİA*, XXVII, 450

³¹⁰ Makrîzî, *İmtâ'* I, 19

1413 yılları arasında ölen hükümdar, emir, katip, nazır, muhaddis, fakih, şair ve diğer şöhret sahiplerini de ekleyerek biyografi sayısını 1472'ye çıkarmıştır.³¹¹ (I-IV) Neşr. Muhammed Celîlî, Dâru'l-Ğarb el-İslâmî, 2002

23-ed-Düreru'l-müdüe fî târîhi'l-İslâmiyye

Cambridge üniversitesi kütüphanesinde bir yazması (nr.365) mevcuttur.

24-ez-Zehbü'l-mesbûk fî zikri men hacce mine'l-hulefâ ve'l-mülûk

Resûlullah'ın veda hacı ile başlayan müellif, kitabını iki kısma ayırmıştır. Birinci kısımda hilafeti sırasında hacceden ilk halifelere, Emevî ve Abbasîlere temas etmiş iki kısımda da hilafetten sonra haccedenlerle Emevî ve Abbasî hanedanı dışındaki diğer melik ve sultanlardan hacı olanlara işaret etmiştir.(Neşr. Cemaleddin Şeyyâl, Mektebetü's-Sekâfe ed-Dîniyye, 2000)

25-Hırsu'n-nüfûs el-fâdıle alâ bekâi'z-zikr

Bu küçük risaleye Allah'ın en güzel sıfatlarından birinin de "Bekâ" sıfatı olduğunu söyleyerek başlayan Makrîzî, iyi işlerle hatırlanmanın da buna benzeyeceğini nitekim Hz. İbrahim'in sonradan gelenler arasında kendisi için lisân-ı sıdk kılması duasının Resûlullah'ın şahsında gerçekleştiğini anlatmış ve Allah'ın, Resûlullah'ın zikrini yükselttiği ile alakalı ayetlerle bu konuda izahlarda bulunmuştur. Resâilü'l-Makrîzî içinde neşredilmiştir. (Neşr. Ramazan Bedrî-Ahmed Mustafa Kâsım, Kahire, 1998)

³¹¹ Eymen Fuâd Seyyid tarafından biyografi sayısı 666 olarak verilmiştir. Bkz. "Makrîzî" DİA, XXVII, s.450. Bunun, tanıtıma esas alınan nüshalardaki biyografilerin farklı başlıklandırılmasından mı yoksa bir hatadan mı doğduğunu bilmiyoruz.

26-es-Sülûk fî ma'rifeti düveli'l-mülûk

Eserde Kahire Kalesinin Mısır'ın saltanat merkezi haline gelmesi üzerine kaleye hakim olan sultanlar, Selahaddin Eyyübî'nin halefleri ve Memlûk sultanlarının müellifin dönemine kadar gelen tarihi hakkında çeşitli bilgiler verilmektedir.(Neşr. Muhammed Mustafa Ziyâde-Saîd Abdülfettah Âşûr, I-IV, Kahire, 1934-1973)

27-Şâriu'n-necât

Kelama dair bir eserdir. Usuluddin konuları delilleriyle yer almaktadır.³¹²

28- Şüzûru'l-ukûd fî zikri'n-nükûd (en-Nükûdü'l-Kadîme el-İslâmiyye)

Sultan Berkuk devrine kadar (784/1382) Mısır'da basılan paralar hakkında geniş bilgiler verir. (Resâilü'l-Makrîzî içinde, Neşr. Ramazan Bedrî-Ahmed Mustafa Kâsım, Kahire, 1998)

29-Dav'ü's-sârî fî ma'rifeti haberi Temîmi'd-Dârî

Eser, Resûlullahın cessâse ve Mesîh-i'd-Deccal hadisini kendisinden naklettiği sahabeden Temim b. Evs ed-Dârî' hakkındadır. Dârîlerin Resûlullah'a gelmeleri ve Temim'in Müslüman oluşunu da anlatan müellif ona ikta edilen arazilerden de bahseder. (Neşr. Muhammed Ahmed Âşûr, Kahire, ty.)

30-et-Tarfetü'l-ğarîbe fî ahbâri vâdi Hadramevt el-acîbe

Makrîzî bu eserini Mekke-i Mükەرreme'deki ikameti esnasında yazmıştır. Hadramevt'ten buraya gelen hacılardan ve yolculardan dinledikleri ve bunlarla ilgili yorumları yer alır.

³¹² Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'* II, 23

31-Acâibü't-Tîmûr³¹³

32-Ikdü cevâhiri'l-esfât fî ahbâri medîneti'l-Fustât

Makrîzî Fustât şehriyle ilgili olayları günümüze ulaşmayan bu eserinde toplamıştır.³¹⁴

33-Karzu sîrati'l-müeyyed libni'l-nâhîd³¹⁵

34-Mecmau'l-ferâid ve menbeü'l-fevâid³¹⁶

35-Ma'rifetü mâ yecibü li-âli beyti'n-nebevî mine'l-hak alâ men adâhüm

Makrîzî bu eserin de Ehl-i beyt hakkındaki ayeti (Ahzab, 33/33) farklı tariklerden gelen hadislerle tefsir ederek Ehl-i beytin kimler olduğunu tartışmıştır. Daha pek çok ayet, hadis ve fakihlerin görüşlerini nakleden müellif Ehl-i beyte saygılı olmanın Müslümanlar arasında unutulduğunu bunun önemli bir mesele olduğunu kaydeder. (Resâilü'l-Makrîzî içinde Neşr. Ramazan Bedrî-Ahmed Mustafa Kâsım, Kahire, 1998)

36- el-Mekâsidüs-seniyye fî ma'rifeti'l-ecsâmi'l-ma'deniyye

Bu eserde, yeryüzünün ve gökyüzünün özelliklerinden bahseden müellif madenlerin nasıl oluştuğuna ve türlerine temas ederek çeşitli bilgiler verir. (Resâilü'l-Makrîzî içinde Neşr. Ramazan Bedrî-Ahmed Mustafa Kâsım, Kahire, 1998)

37- el-Mevâiz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hıtat ve'l-âsâr (el-Hıtat el-Makrîziyye)

³¹³ Makrîzî, *İmtâ* I, 24

³¹⁴ Ebu'l-Mehâsin, *Menhel*, I, 420

³¹⁵ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'* II, 23

³¹⁶ Ebu'l-Mehâsin, *Menhel*, I, 419

Makrîzî'nin en meşhur eseridir. Daha çok *Hıtat* olarak bilinir. Mısır'ın topoğrafyası ve tarihi hakkında olup daha sonra bu alanda yapılacak çalışmalara kaynaklık etmiştir. Hıtat türü eserlerin en ünlüsüdür. Müellifin verdiği bilgilere dayanarak 820-840 (1417-1437) yılları arasında kaleme aldığı ifade edilir.³¹⁷ Bununla beraber eserin ismi bu tarihten önce yazılan *İmtâ*'da geçmektedir.³¹⁸ (Neşr. Muhammed Zeynuhum-Medîha eş-Şarkâvî, Kahire 1998)

38-Nahl iberâ'n-nahl

Müellif bu eserde, arılardan onların çeşitlerinden ve böylece de kainattaki düzenden bahsederek bunlardan alınacak ibretleri sıralar. (Resâilü'l-Makrîzî içinde s.277-342. Neşr. Ramazan Bedrî-Ahmed Mustafa Kâsım, Kahire, 1998)

39- en-Nizâ ve'-tehâsum fî mâ Benî Ümeyye ve Benî Hâşim

Bu risâlesinde hilafet meselesine değinen Makrîzî Ümeyyeoğulları ile Haşimoğulları arasındaki tarihi husûmeti konu alır ve açıkça Ümeyyeoğullarını hedef alarak onların hilafete talip olmasının şaşılacak bir iş olduğunu söyler. (Resâilü'l-Makrîzî içinde s.11-84. Neşr. Ramazan Bedrî-Ahmed Mustafa Kâsım, Kahire, 1998)

40-Nihâyetü'l-cem' li-ahbâri'l-kırââti's-seb'

Makrîzî'nin telif eserlerinin yanında ihtisar ettiği eserler de vardır. En meşhur olduğu saha olan hadis ve tarihe dair bu ihtisarlar, müellifin sadece telif değil aynı zamanda pek çok alimin yaptığı gibi önemli gördüğü eserleri ihtisar etme, sevdiği alanlara ait bütün eserlere

³¹⁷ Mehmet İpşirli, "el-Hıtatü'l-Makrîziyye" DİA, XVII, 403

³¹⁸ Bkz. Ek-2 ve Ek-3

ulaşma ve onlar üzerinden tarihe not düşerek adını yaşatmaya önem verdiğini gztermektedir.

Bugün elimizde bulunan muhtasarlar şunlardır:

1-el-Müntekâ min Ahbâri Mısır li'bni Müyesser.

439-553 (1047-1158) yılları arasındaki olayları ihtiva eden eserin telifi 814'te (1411) tamamlanmıştır. Eser, müellif hattıyla Paris Bibliotheque Nationale'de kayıtlı tek nüshadan istinsah edilmiştir. Kitabın haçlı seferleri ile ilgili kısmı Baron Mac-Guckin de Slane tarafından Fransızca tercümesi ile birlikte yayımlandığı gibi Henri Masse, William Myrold ve Eymen Fuâd Seyyid tarafından da neşredilmiştir.

2-Muhtasaru'l-Kâmil fî ma'rifeti duafâi'l-muhaddisîn li'bni Adî.

İbnü'l-Kattân adıyla anılan İbn Adî'nin cerh ve ta'dîl konusundaki eserinin özetidir. Makrîzî'nin 795'te (1393) kaleme aldığı kitap Murat Molla Kütüphanesinde kayıtlı müellif hattıyla yazılmış yegane nüshasına dayanılarak Eymen b. Ârif ed-Dımaşkî tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1994). Makrîzî bu eseri Sultan Hasan Medresesi'nde hadis okuttuğu sırada özetlemiş ve Müeyyediyye Medresesi'nde hadis okuturken de kullanmıştır.

3-Muhtasaru Acâibi'l-makdûr.

şehabeddin İbn Arabşâh'ın eserinin muhtasarıdır. şerif el-İdrisî'nin *Nüzhetü'l-müştâk fî'htirâkı'l-âfâk* adlı eserinin özeti olan *Cenyü'l-ezhâr mine'r-ravzi'l-mi'târ* bazı müellifler tarafından Makrîzî'ye nisbet edilirse de Eymen Fuâd Seyyid'e göre bu doğru değildir. Hafız

Şehabeddin Ahmed el-Makrîzî'ye ait olan eser, Seyyid'e göre nisbesinden dolayı Takıyyüddin el-Makrîzî'ye izafe edilmiş olmalıdır.³¹⁹

4-Muhtasaru kıyâmi'l-leyl

5-Muhtasaru kıyâmi Ramazân

6-Muhtasaru salâti vitr

Bu son üç muhtasar, Muhammed b. Nasr el-Mervezî'den (ö.294/906) yaptığı ihtisarlardır. Bu eserler tamamı bir arada neşredilmiştir. (Muhtasaru kıyâmi'l-leyl ve Kıyâmi Ramazân ve Kitâbi vitr, neşr. Abdüttevâb el-Mültânî, Beyrut, 1983)

³¹⁹ Eymen Fuâd Seyyid, "Makrîzî" DİA, XXVII, 451

İKİNCİ BÖLÜM

İMTÂ'IN MUHTEVASI, METODU VE

KAYNAKLARI

2. İMTÂ'IN MUHTEVASI, METODU VE KAYNAKLARI

2.1.İmtâ'ın Metin Neşri

Makrîzî'nin *İmtâ*'ının³²⁰ bu neşrinin tahkik ve taliki Muhammed Abdülhamîd en-Nümeysî tarafından yapılmış olup 14 cildi muhteva ve son cildi fihristler olmak üzere 15 cilt olarak *Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye* tarafından 1420/1999 yılında Beyrut'ta basılmıştır. Muhammed Abdülhamîd eserin iki yazma nüshasına ulaşmış, tahkik ve talikinde bunlardan faydalanmıştır. Bu nüshalardan biri Köprülüzâde Mehmet Paşa Kütüphanesinde 1004 numarada³²¹ diğeri ise Almanya'nın Gotha Kütüphanesi'nde 440 numarada kayıtlıdır.³²²

Esere Muhammed Cemîl Gâzî tarafından kısa bir takdim yazısı kaleme alınmış ve burada İslam düşünce tarihine dair eserlerin önemine ve bu çerçevede Makrîzî'nin kıymetine işaret edilmiştir. Muhammed Abdülhamid, Makrîzî'nin biyografisini verirken onun hakkında bilgi alınabilecek kaynakların uzunca bir listesini de sunmuştur. Müellifin eserlerinin listesini de veren muhakkık, her birinin nelerden bahsettiğine, ne zaman neşredildiğine veya yazmalarının nerede olduğuna dair bilgiler ilave etmiştir. Makrîzî'nin bu eseri yazarken kullandığı metoda kısaca temas eden muhakkık, müellifin eserini hadisleri sahih olan *Kütüb-i Sitte*'den, Hâkim'in

³²⁰ Eserin ismi Makrîzî'nin bazı eserlerinde "İmtâu'l-esmâ bimâ li'r-resûli mine'l-ebnâi ve'l-ahvâli ve'l-hafedeti ve'l-metâ" şeklinde verilir. Bkz. Makrîzî, "en-Nizâ ve't-tehâsum fimâ Benî Ümeyye ve Benî Hâşim" (Resâilü'l-Makrîzî içinde) Thk. Ramazan el-Bedrî-Ahmed Mustafa Kâsım, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1998 s. 37, 81 ; Muhakkık en-Nümeysî eserin cildine kitabın ismini "İmtâu'l-esma bimâ li'n-nebiyyi mine'l-ahvâli ve'l-emvâli ve'l-hafedeti ve'l-metâ" şeklinde vermesine karşılık giriş bölümünde Makrîzî'nin eserlerini incelerken bu ismi "İmtâu'l-esmâ bimâ li'r-resûli mine'l-enbâi ve'l-emvâli ve'l-hafedeti ve'l-metâ" diye kaydetmiştir. Bkz. *İmtâ*' I, s. 14

³²¹ Makrîzî, *İmtâ*' I, 14

³²² Makrîzî, *İmtâ*' I, 34-35

(ö.405/1014) *Müstedrek*'i, İmam Ahmed b. Hanbel'in (ö.241/855) *Müsned*'i, İmam Mâlik'in (ö.179/795) *Muvatta*'ını kullandığını; peygamberlik alametleri ve mucizelerde ise kendi eserlerinden başka Beyhakî (ö.458/1066) ve Ebû Nuaym'dan (ö.430/1038) istifade ettiğini kaydeder. Haberlerin sıhhati konusunda titiz olduğunu ve sağlam isnadların kullanıldığını söyleyen muhakkık, müellifin "Eğer haber doğruysa..., Eğer rivayet sabitse.." gibi şüphe ifadelerini de kullandığını kaydeder. Buna rağmen, ilerde de geleceği üzere eserde bazı uydurma ve zayıf rivayetler vardır. Muhakkike göre Makrîzî'nin ansiklopedik bilgisi bu eserde arz-ı endam etmiş ve çok çeşitli konuları doyurucu bilgilerle ele almıştır.

Tahkik usûlü olarak da Türkiye nüshasını (ح) diğer nüshayı da (ج) ile gösterdiğini, dipnotlarda ayet numaralarını göstererek hadislerin tahrirlerini yaptığını, okuyucunun anlayamayacağı kapalı lafızları kısaca açıkladığını, metnin aslında olmayan bazı ara başlıklar koyduğunu ifade etmiştir. On beşinci ciltte bulunan fihristler okuyucunun hizmetine sunulmuştur. Bunlar ayetler, hadisler, şahıslar, kabileler, yer ve beldeler, şiirler, tahkik kaynakları ve muhteviyata dair fihristlerdir.

Bu arada muhakikin bazen lüzumsuz ve üstelik sayfalarca devam eden tahkik notlarına da işaret etmemiz lazımdır. Eserin hacminin hatırı sayılır bir bölümü, bu tahkik notlarının çokluğundan ve gerektiği yerde de lüzumundan fazla uzamasından kaynaklanmıştır. Bazen bir dipnot beş sayfa,³²³ bazen de metin olmaksızın altı sayfa kadar sürebilmiştir.³²⁴ Elbette ki tahkikli neşirlerde bu tarz notlar

³²³ Makrîzî, *İmtâ*' IX, 4-8

³²⁴ Makrîzî, *İmtâ*' X, 99-104

edilmiştir.³³¹ Bu hacimli siyer çalışmasında zaman zaman diğer eserlerinde verdiği bilgileri tekrar ederek bazen de yeni başlıklar açarak siyerin dışına çıkmış ya da başka bir ifade ile siyerin konusunu genişletmiştir. Elbette bir bilgi, bakış açısına göre siyerin konusu olabilmektedir. Bunun en güzel örneği belki de İbnü'l-Cevzî'nin *Vefâ*'sındaki tavrıdır. Ona göre siyer Resûlulullah'ın (sav) ölümüyle bitmez. Onun kıyamet ve mahşerdeki konumu, şefaati ve cennetteki durumları da siyere dahildir. Eserin muhtevası kısaca şöyledir:

- 1.-2. Ciltlerde, kronolojik sıraya göre Hz. Peygamber'in hayatına,
3. Ciltte, vahyin gelişi, Resûlullah'ın hususiyetleri, Tevrat ve İncil'de müjdelenmesine,
4. Ciltte, delâil-i nübüvveye, İslam'ın hak din oluşuna, Kur'ân tarihi ve Resûl-i Ekrem'in (sav) diğer peygamberlerden üstünlüğüne,
5. Ciltte, mucizelerine, çocuklarına
6. Ciltte, Hz. Peygamber'in eşlerine, cariyelerine, bacanaklarına, kayınpederlerine,
7. Ciltte, kullandığı eşyalara, günlük hal ve hareketlerine (yemesi, içmesi vs.),
8. Ciltte, zehirlenmesine, sihirilenmesine, seferlerine ve yolculuklarına (bu çerçevede mi'raca),
9. Ciltte, yolculuklarının devamına, işlerini görenlere,
10. Ciltte, eşyalarına, şairlerine, müezzinlerine, Mescid-i Nebevinin işlevine ve hasâise,

³³¹ Ebu'l-Mehâsin, *Menhel*, I, 418; Şevkânî, *Bedru't-tâli*, I, 80

11. Ciltte, hasâisine, ona salat edilen kırk bir yere ve mucizelerine,
12. Ciltte, mucizelerine
13. Ciltte, hasâis ve mucizelerine,
14. Ciltte, mucizelerin devamına ve vefatına yer vermiş,
15. Ciltte ise muhakkık tarafından hazırlanan fihristler yer almıştır.³³²

Makrîzî eserinde çeşitli vesilelerle farklı konulara temas etmiştir. Bir kavim hakkındaki hadislerden yola çıkarak izah sadedinde Selçuklular, Cengiz ve Hülâgu'yu siyerin konusu yapıvermiştir:

“ Müellif (Makrîzî) der ki: Gerçekten de Allah ve Resûlü doğru söylemiş. Resûlullah'ın vefatından sonra hak din ve hidayetle hüküm veren halifeler geldi. Sonra hak ile batılı karıştıran, hidayet yollarını değiştiren halifeler geldi! Allah da onlara ilk olarak Abbasoğullarını musallat etti. Horasan halkına yabancı bu insanlar, Allah'ın nimetini küfre çeviren, Allah'ın dinini oyuncak eden, Allah'ın malını servet, kullarını da köle edinen Ümeyyeoğullarını paramparça ettiler. Öyle ki uzak kıtalara kaçanlar dışında köklerini kazıdılar. Bütün bunlar kendi yaptıklarının bir karşılığıydı. Abbasoğulları da aynı şekilde iktidar olunca zorbalık, zulüm ve taşkınlıklar yaptılar. Allah da onlara kendi kölelerini yani Türkleri musallat etti. Onlar da Cafer b. Muhammed el-Mütevekkili katlettiler. Sonra Ahmed b.. Muhammed el-Müstâin'i öldürdüler. Bu topraklara hükmettiler. Allah'ın diniyle oynadılar. Allah Abbasoğullarına, Büveyhoğulları Deylemlileri de musallat etti. Onlar da şehirlere hükmedip

³³² Muhtevanın daha detaylı başlıkları için bkz. Ek-4 İmtâ'ın Muhtevasının Tafsilatlı Fihristi.

insanları zehirlediler. Zulümleriyle nicelerine acı çektirdiler. Bir efendinin kölesine hükmetmesi gibi Abbasoğullarına hükmettiler. Merdut mezhepler icat ettiler. Ta ki Allah Türkleri gönderdi. Selçuklular, zalimin gaddarlığı gibi gaddarlık yaptılar. Firavunlar gibi hüküm sürdüler³³³. Allah, Arab tahakkümünün yıkılmasına izin verinceye kadar bu böyle sürüp gitti. Bu sefer de Allah, Allah düşmanı Cengiz'i bunların başına verdi. Cengiz Han ve savaşçıları insanları öldürdüler. Öyle ki onları doğudan tamamen sildiler. İslam dinini ve şeriatini buralardan tamamen kaldırıp attılar. Sonra torunu Hülâgû çıktı. Bağdat halkının ve cezîrenin tamamına savaş açtı. El-Mutasım billah'ı alaşağı etti. Bundan sonra tek bir Kureyşli kalmadı. Sonra doğuda ve batıda; kuzeyde ve güneyde idareyi hep acemler aldı. Doğuda Çin sınırlarından Arap Yarımadasına kadar Cengiz Han ve savaşçıları; batıda tamamıyla Berberiler Kuzeyde de Osmanoğulları ve Karamanoğullarının toprakları hariç Rumlar ve Avrupalılar hüküm sürdü. Bu acemler Mısır, Hicaz ve Şam'da da tahakküm sahibiydi: Bahrî Memlûkleri ve Burcî Memlûkleri. Yemen'de, San'a sahibi Şerif Rızâ'nın toprağı hariç Ali b. Ömer b. Resûlü'l-Ekrâd'ın oğullarında ve Hindistan'ın tamamı acemlerin elinde. Kuzeyin çoğu Avrupalıların, güneyin çoğu da Habeşîlerin elinde. Bu ikisi de Hristiyan ve Müslüman kadın ve erkeklerden on binlercesini esir alıp onlara akıl almaz ve tarif edilmez işkenceler yapıyorlar. Bütün bunlara rağmen Arap kabileleri Kaystıyla Temimiyle hiçbir güce mâlik değiller. Saltanat sahipleri de onları kah öldürüyor kah esir ediyor. Eh ne yapalım kendi ektiklerini biçiyorlar! "Rabbın kullarına karşı zulümkar değildir". ³³⁴

³³³ Makrîzî, Türklerle ilgili görüşlerini bu eserdekilerle sınırlamaz : "Ondan sonra Ebu İshak Mu'tasım hüküm sürdü. Sonra Vâsık sonra da Türkler tarafından öldürülünceye kadar Mütevekkil. Türkler, bütün işlerinde Abbasoğullarının iktidarına ortak oldular. O vakit devlet lüks yaşamda uzman oldu. Hidayet nuru zayıfladı. Şer'i kanunlar (اوضاع الشريعة) ve din alametleri (رسوم الدين) değiştirildi. Türlü bidatler ve Allah'ın izin vermeyeceği şeyler ortaya atıldılar. Dirhemlerin bozulması da işte bunlardandır." Makrîzî, *İğâse*, s.53

³³⁴Makrîzî, *İmtâ'* XII, 315-6

Makrîzî'nin düşünce dünyasında, milliyetçilik kavramının yer ettiğini, Müslim-Gayr-i Müslim ikilemesinden çok Türk-Arap ikilemesine yer vermesinden anlıyoruz. Yine bu iktibastan anlaşıldığı kadarıyla müellifin Osmanlılardan haberi vardır. Öyleyse onların Balkanlara doğru gerçekleştirdiği fetih hareketlerinden ve bu coğrafyadaki dengelerden de haberi vardır. Fakat o, bunlara yer vermemiştir. Aslında Makrîzî'nin bu gibi metinlerde "Arap" lafzı ile neyi kasteddiği de çok açık değildir. O bununla kesinlikle başka milletleri de içine alacak şekilde "Müslümanları" kastetmemektedir. Belki biraz övdüğü ve nesebini dayandırdığı Fâtımîleri belki de Hâşimîleri kastetmektedir. Sehâvî, Makrîzî'nin delil olmadan güvenilmeyecek kişilerden nakiller yaptığını söylemesine de bakılırsa³³⁵ onun bazen yukarıda olduğu gibi ilmî hoşgörüyü kaybettiği görülmektedir.

Resûlullah'ın (sav) vahyin kesildiği fetret döneminde, önceki feyze hasreti ve o heyecandan uzak kalmasının hüznü ile ne zaman yüksek bir tepeye çıkarak kendisini aşağıya atmak istese Cebrail'in görüldüğüne ve ona hak peygamber olduğunu söylediğine dair rivayet ile³³⁶ Resûl-i Ekrem'in (sav), hicretini tamamlayıp Medine-i Münevvere'ye girdiği sırada sahabenin hep bir ağızdan *talealbedru* şarkısını söylediğine dair rivayeti nakleden ender kitaplardan biri de *İmtâ'*dır.³³⁷ Abdest ve namazın Miraç'dan evvel de Cebrâil tarafından ona öğretildiğini, o zamanlar beş vakit olmamakla beraber Resûlullah'ın

³³⁵Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, II, 23

³³⁶Makrîzî, *İmtâ'* I, 31 Bu nakil siyere dair eserlerde değil çoğunlukla tarih kitaplarında geçmektedir. Bkz. İbn Kesîr, *Bidâye*, IV, 7; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, (I-XI) thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Beyrut, 1987, I, 577; Belki bir istisna olarak Muhammed Hamidullah bu rivayete yer vermiştir. *İslam Peygamberi*, I, 84 Rivayetin kaynağı için Bkz. Buharî, "Kitâbü't-ta'bir", 1; Ayrıca bkz. Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (I-XVI) neşr. Sıdkî Cemîl el-Attâr, Beyrut, 1998, XVI, 262-264

³³⁷ Makrîzî, *İmtâ'* VIII, 394; Makrîzî, bu şarkının Bedir Gazvesi dönüşü söylendiğini de nakleder. *İmtâ'* I, 117

(sav) namaz kıldığını,³³⁸ Kur’ân-ı Kerîm’i en büyük mucize olarak kabul ettiğini,³³⁹ ilk müslümanın³⁴⁰ ve hicret sırasında Hz. Peygamber’in yatağına yatıp yeşil hırkasına bürünerek kendini Allah yolunda ilk feda edenin Hz. Ali olduğunu vurgulamış, bu sebeple “İnsanlardan öyleleri vardır ki, Allah rızası için kendini feda eder. Allah da kullarına şefkatlidir.”³⁴¹ ayetinin nazil olduğunu söylemiştir.³⁴² Müellif, farklı başlıklarda olmak üzere, hac konusundan hareketle İbn İshak’ın ve dolayısıyla da İbn Hişam’ın değindiği “nesî” konusunda çeşitli rivayetleri bir araya getirir.³⁴³ Hz. Peygamber’in bizzat söylediği şiirleri de eserine alan Makrîzî,³⁴⁴ onun dinlediği, başkasın olup da aktardığı şiirlerle³⁴⁵ onun hakkında söylenenleri ayrı başlıklar ve zengin bir şiir demetiyle değerlendirmiştir.³⁴⁶

³³⁸ Makrîzî, *İmtâ’* I, 31-32, 34

³³⁹ Makrîzî, *İmtâ’* IX, 42, 44

³⁴⁰ Makrîzî, *İmtâ’* I, 34

³⁴¹ Bakara 2/ 207

³⁴² Makrîzî, *İmtâ’* I, 57; Müfessirler “kendini feda eden” kişinin Suheyb b. Sinân er-Rûmî olduğunda ittifak etmektedir. Buna mukabil, tefsirlerde sebep-i nüzûl ile alakalı, Hz. Ali’nin adı bile geçmemektedir. İbn Abbas, Enes, Saîd b. el-Müseyyeb, İkrime ve İbn Merdûye ayetin Suheyb hakkında nazil olduğunu söyler. Bkz. İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, (I-VIII), thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme, Riyad, 1999, I, 565-566; İbn Abbâs’tan gelen bir rivayet şöyledir: Mekke müşrikleri Suheyb’i yakalamış dininden döndürmek için işkence etmişlerdi. Suheyb Mekkelilere “Ben ihtiyar bir adamım. Malım da var. Sizden veya düşmanlarınızdan olmamın size bir zararı olmaz. Ben bir söz söyledim ondan caymayı uygun görmem. Malımı ve eşyayı size verir, dinimi sizden satın alırım” demişti. Onlar da buna razı olmuşlar, Suheyb’i salıvermişlerdi. Oradan kalkıp Medine’ye gelirken bu ayet nazil oldu. Bu şehre girerken kendisine rastlayan Hz. Ebu Bekir “Alış verişin karlı olsun yâ Suheyb!” demiş o da “Senin alışverişin de zarar etmesin” cevabını vermiştir. Taberî, ayetin Suheyb için nazil olduğunu ancak kendini Allah yolunda feda edip emr bi’l-ma’rûf ve’n-nehy ani’l-münker yapan herkesi kapsadığını söyler. *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, (I-XXVI), thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Kahire, 2001, III, 594-595; Ayrıca Bkz. Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi’t-tenzîl ve uyûni’l-ekâvîl fî vücûhi’t-te’vîl*, (I-IV), neşr. Muhammed Abdüsselâm Şâhîn, Beyrut, 2006, I, 249; Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, (I-XXIV), thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Beyrut, 2006, III, 207-208; Begavî, *Meâlimü’t-tenzîl*, (I-VIII) neşr. Muhammed Abdullah en-Nemr-Osman Cum’a-Süleyman Müslim, yry, 1409/1988, I, 238-239

³⁴³ Makrîzî, *İmtâ’*, XIV, 317-8

³⁴⁴ Makrîzî, *İmtâ’* I, 164, 225-227, 389; II, 13

³⁴⁵ Makrîzî, *İmtâ’* II, 264-269

³⁴⁶ Makrîzî, *İmtâ’* IX, 302-309

Ukâz, Mecenne ve Zü'l-Mecâz olarak bilinen Arap pazarlarına geniş yer veren müellif, bunların nasıl başladığını, yerlerinin nereler olduğunu ve bu pazarların hangi aralıklarla kurulduğunu anlatmıştır.³⁴⁷ Resûlullah'ın Medine-i Münevvere'ye geliş tarihini tartışırken, bunun Büyük İskender takvimiyle 20 Eylül'e denk geldiğini ilave eder.³⁴⁸ Bir tarihçi olarak Makrîzî'nin öne çıkan diğer bir özelliği de dinler tarihi ve özellikle Hristiyan ve Yahûdiler hakkındaki bilgisidir. Sehâvî'nin ifadelerine bakılırsa müellif, bu konuda o kadar bilgidir ki Ehl-i Kitab, bilmediklerini sormak için ona gelmektedir.³⁴⁹ Gerçekten de onun bu sahadaki bilgisinin genişliğini *İmtâ*'da görmek mümkündür.³⁵⁰ Resûlullah'ın (sav) Tevrat'ta müjdelenmiş olmasıyla konuya başlayan müellif, aynı kitabın Şa'yâ (İşâya) ve Hazkîl (Hezekiel) bölümüne de değinmiş, buralardaki işaretleri gösterdikten sonra Yuhanna ve Matta İncillerini ele alarak özellikle "Faraklit" kelimesi üzerinde izahlar yapmıştır.³⁵¹ *"Babamın benim ismimle göndereceği Hakikat ruhu Faraklit, size her şeyi öğretecektir. Ben babamdan size, sonsuza kadar sizinle olacak başka bir Faraklit göndermesini isteyeceğim. O size her şeyi öğretecek."*³⁵² Buna göre Yuhanna İncilinde geleceği müjdelenen "Faraklit" bizim peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) olmaktadır.³⁵³ "Hristiyanların bugün ellerinde bulunan İnciller"³⁵⁴ ve "Yahûdilerin bugün ellerinde bulunan Tevrat"³⁵⁵ gibi başlıklar ve sayfalarca devam eden bilgiler, müellifin bu konulara olan ilgisiyle konulardaki ehliyet ve tecrübesini ispatlamaktadır.

³⁴⁷ Makrîzî, *İmtâ*' VIII, 309-315

³⁴⁸ Makrîzî, *İmtâ*' I, 64

³⁴⁹ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*', II, 25

³⁵⁰ Makrîzî, *İmtâ*' IV, 152-164, 171

³⁵¹ Makrîzî, *İmtâ*' III, 387-390

³⁵² Krş. *Kitâb-ı Mukaddes*, Kitâb-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1995, Yuhanna, 14/16-26, 16/7-13

³⁵³ Makrîzî, *İmtâ*' III, 390-393

³⁵⁴ Makrîzî, *İmtâ*' IV, 171

³⁵⁵ Makrîzî, *İmtâ*' IV, 161; Müellifin bu konudaki görüşleri için Bkz. Necattin Hanay, *XV. Yüzyıl Dinler Tarihçisi olarak Makrîzî*, (Yüksek Lisans tezi) SÜSBE, Mayıs, 2008

2.3. İmtâ'ın Metodu

Makrîzî eserini telifte sistemli bir yol takip etmemiştir. *Hıtat* olarak bilinen *Mevâiz*'de "ruûsu semâniye" başlığı altında: "Eskilerin adeti odur ki bir kitaba başlarken sekiz başlığı kitabın evvelinde zikrederleşmiş. Bunlar 1-Kitabı yazmaktan maksat 2-Kitabın adı 3-Kitabın faydası 4- Kitabın mertebesi 5-Kitabın sıhhati (yazarı vs.) 6-Kitabın hangi ilimden bahsettiği³⁵⁶ 7-Kitabın kaç bölümden oluştuğu 8-Kitabın müellifinin faydalandığı bilim dallarıdır."³⁵⁷ diye, bunları teker teker açıklayarak sistemli bir giriş yapmışsa da³⁵⁸ *İmtâ'* daha sonra yazmasına rağmen bunlara riayet etmemiş; sadece, tedris, iftâ ve hüküm verme makamında olanların Allah Resûlünün hayatını, nesebini, güzel siretini ve yüce soyunu bilmemelerinin hoş olmayacağını söyleyerek kitabının adını zikretmekle iktifa etmiştir.³⁵⁹

Yer yer fasıllar bir birinin içine girmiş, uzun ara bilgiler verilmiş ya da konular farklı başlıklar altında tekrar edilmiştir.³⁶⁰ Mucizelerden bahsedilirken araya çeşitli fasılların ve başlıkların girmesi buna örnek gösterilebilir.³⁶¹ İlk iki ciltte her ne kadar başlıklar belirli bir tertipte olmasa da kronolojik sıraya dikkat eden müellif, diğer ciltlerini Allah Resûlünün (sav) hasâisi, mucizâtı, görünüşü ve vasıfları gibi konulara ayırmıştır. Ensaba büyük önem veren Makrîzî, sahabeden veya

³⁵⁶ من أي صناعة هو

³⁵⁷ و من أي أنحاء التعاليم المستعملة فيه

³⁵⁸ Makrîzî, *Mevâiz*, I, 8-14; *Müsevvede*, s. 6-9

³⁵⁹ Makrîzî, *İmtâ'* I, 3-4; Geleneksel yazım kültürüne sonradan yerleşen ve daha meşhur olan kitaba giriş kısımları şöyledir: Vâcibü'l-isti'mal olanlar 1- Besmele 2- Hamdele 3-Salvele, câizü'l-isti'mal olanlar 4- İsm-i kitab 5- Fenn-i kitab 6- Ta'dâd-ı fusûl 7- Teybîn-i garaz.

³⁶⁰ Bütün bunlara bir de ciltlerin muhtevalarının önce veya sonra basılması eklenince eserin incelenmesi hayli zorlaşmıştır.Bkz. Ek-4 İmtâ'ın Muhtevasının Tafsilatlı Fihristi.

³⁶¹ Bu iç içe girmeleri ve bir konu başlığı altındaki değişik alt başlıkları, muhtevanın tafsilatlı fihristinden takip etmek mümkündür.

müşriklerden pek çok kişinin beşinci ya da yedinci dedesine kadar soylarını vermiştir. Bunun dışında takip ettiği bir usul yoktur. Eser, bab ve fasıllar şeklinde değil belli başlıklar altında sunulmuş bu da bu hacimli eseri takibi zorlaştırmıştır. Bu nedenle, eserin muhtevası ile alakalı tutarlı ve geçerli olabilecek tek izah, ilk iki cildin tarih diğer ciltlerin ise hasâis ve fezâile ayrılmış olduğudur.

Siyere dair bir eseri tarih, hasâis ve fezâil gibi bölümlere ayırmak o zaman var olan yazım kültürünün bir yansıması olmalıdır. Zira, Makrîzî'nin özellikle son ciltlerde -hasâis ve fezâil bölümlerinde- pek sık başvurduğu Kudâî'nin *Uyûnü'l-meârif ve fûnûnü aḥbâri'l-halâif* isimli eseri, her ne kadar peygamberler tarihi şeklinde başlasa da siyer bölümünde önce Resûlullah'ın (sav) hayatı, tarih seyrinde işlenmiş sonra da eşleri, çocukları şeklinde Allah Resûlünün (sav) aile fertleri ve akrabaları ile müezzinleri, hizmetçileri gibi onun etrafındakilere ve nihayet mucizelerine yer verilmiştir.³⁶² İbn Kesîr de *Bidaye*'de aynısını yapmıştır.³⁶³ Makrîzî'nin yaptığı da budur. Fakat bu eserinin diğerlerine göre daha hacimli oluşu belki de sistemli olmasına mani olmuştur. Diğer bir hacimli eseri *el-Mukaffâ el-kebîr*'i müellifin tamamlayamamış olması da bu arada zikredilebilir. Makrîzî, anlaşıldığı kadarıyla hacimli eserlerde diğerlerindeki kadar başarılı olamamıştır. Zira *İmtâ*'da *Mukaffâ*'dan bahsetmiş, hatta onu kaynak göstermiş³⁶⁴ fakat *İmtâ*'ı bitirdiği halde bu eseri yarım kalmıştır.

³⁶²Bkz. Kudâî, *Uyûnü'l-meârif ve fûnûnü aḥbâri'l-halâif*, thk. Cemil Abdullah Muhammed el-Mısri, 1995

³⁶³ Bkz. İbn Kesir, *Bidaye*, V-VIII (şemâil ve delâil bölümleri)

³⁶⁴ Makrîzî, *İmtâ*' IV, 317; X, 4; XII, 272

Makrîzî, gerek siyer gerekse şemâil ve hasâis bölümlerinde³⁶⁵ farklı rivayetleri verdikten sonra bunlar arasından tercih yapmaktadır. Bazı değerlendirmeler yapan müellifin, Hz. Peygamberin çocukken göğsünün yarılmasını bir mucize olarak vermiş ve Hz. İsmail'in kurban edilmesine sabrıyla Hz. Peygamber'in sabrını mukayese ederken de Hz. İsmail'in sadece kurban edilmeden önceki şeylere sabrettiğini³⁶⁶ Resûl-i Ekrem'in (sav) ise (kurban edilir gibi) göğsünün yarılmasına, kalbinin çıkarılmasına, sonra onun da yarılmasına sabır gösterdiğini; ondaki kan pıhtısının atılmasına sonra yıkanmasına ve nihayet yerine tekrar konulmasına katlandığını söylemiş olması bir çelişki oluşturmuştur.³⁶⁷ Müellif, Resûlullah'ın (sav) hangi sene ve ayda doğduğuna dair çeşitli rivayetleri verdikten sonra, Kisrâ Enûşirvân'nın saltanatının kırk ikinci senesinde Fil Yılı'nda dünyaya geldiğinin daha doğru olduğunu söyler.³⁶⁸ Birinci ciltte de bu şekilde epeyce tercihte bulunur.³⁶⁹ Resûlullah'a (sav) verilen *Havz-ı Kevser* ile alakalı çeşitli rivayetler naklettikten sonra en doğru rivayetin "Cennete götürüldüğüm zaman bir de baktım ki etrafını inciden kubbelerin sardığı muazzam bir nehir var. Hemen sordum: Ey Cebrâil bu nedir? Dedi ki: Bu Rabbinin sana verdiği *Kevser*'dir. Güzelliği ve toprağı misktir." şeklindeki Buhâri rivayeti olduğunu söyler.³⁷⁰ Hz. Peygamber'in (sav) âli'nin kimler olduğunu münakaşa eden müellif, muhtelif görüşlere yer verdikten sonra âlin, Haşimoğulları ile Muttaliboğulları olduğu şeklindeki İmam Şâfiî'nin görüşünün daha doğru olduğunu söyler.³⁷¹ Makrîzî, temrîz sîgasıyla çok fazla alıntılar yapmış,³⁷² soru-cevap tarzını kullanmış,³⁷³

³⁶⁵ Müellifin, hasâis konuları dışında "fasıl" ve "kısım" şeklinde bir tasnifi yoktur. Bununla beraber 14 ciltlik eser, siyer, şemâil, delâil ve hasâis gibi bölümlere ayrılabilir.

³⁶⁶ لأن الذي حصل من الذبيح إنما هو الصبر على مقدمات الذبح فقط

³⁶⁷ Makrîzî, *İmtâ'* IV, 190

³⁶⁸ Makrîzî, *İmtâ'* I, 7

³⁶⁹ Makrîzî, *İmtâ'* I, 13, 15, 17, 64, 65, 71, 136, 282

³⁷⁰ Makrîzî, *İmtâ'* III, 297-298

³⁷¹ Makrîzî, *İmtâ'* V, 374, 382

³⁷² Makrîzî, *İmtâ'* I, 48

³⁷³ Makrîzî, *İmtâ'* III, 96; IV, 137-140; V, 15, 18, 387

mürsel hadislere yer vermiş,³⁷⁴ ve ilerde daha geniş ele alınacağı üzere bazı sakîm rivayetleri de eserine almıştır.³⁷⁵

Hasâis ve fezâil bölümlerinde (10, 11, 13. ciltler) yaptığı bir çok alıntının sonunda, o alıntının bittiğine işaret etmemiş veya iktibasta bulunduğu metnin sonuna, müelliflerin hemen tamamı tarafından adet olarak kullanılan “*intehâ*” (bitti) ifadesini koymamamıştır. Bu da böylesi zengin referanslı bir eserin metninde, kaynaklardan nasıl ve ne kadar istifade ettiğinin tesbitini kısmen zorlaştırmış; en azından Makrîzî’nin hangi eserleri bizzat gördüğünü okuyucunun tesbit etmesini güçleştirmiştir. Zira alıntı yapılan eserin de bir çok başka eserden iktibasta bulunduğu konular olmuştur. Makrîzî’nin bu tavrını da bir metod kusuru olarak değerlendirmek mümkündür.³⁷⁶

2.3.1. Fasılları Tertibi

“İmtâ’ın metodu” başlığı altında müellifin sistemli olmadığını, sadece başlıklar vererek bab ve fasıl kullanmadığını ifade etmiştik. Bu ifadeler eserin tamamı için yapılmış değerlendirmelerdi. *İmtâ*’ın bu genel karakterinin tek istisnası “hasâis” bölümüdür. Makrîzî, Resûl-i Ekrem’e (sav) ait husûsiyetleri yaklaşık üç ciltte ele almış ve pek çok rivayete yer vermiştir. Hasâisin işlendiği ciltler 10, 11 ve 13. ciltlerdir. Burada fasılların kullanılmasının tek sebebi de hasâisin, daha önce yazılan bir çok eserde hep bu şekilde incelenmiş olmasıdır. Yani Makrîzî’nin burada sistemli olşu onun tercihi değildir.

³⁷⁴ Makrîzî, *İmtâ*’ I, 59

³⁷⁵ Makrîzî, *İmtâ*’ VII, 261

³⁷⁶ Örnek olarak bkz. *İmtâ*’ III, 154 vd; VI, 78 vd; IX, 217 vd.

Görebildiğimiz kadarıyla Makrîzî'nin metot olarak doğrudan etkilendiği müellif, *İmtâ*'da ismi geçmese de hocası İbnü'l-Mülakkın'dır (ö.804/1401). Tesbit edebildiğimiz kadarıyla İbnü'l-Mülakkın'ın "*Gâyetü's-sûl fî hasâisi'r-resûl*" isimli eseri,³⁷⁷ 10, 11, ve 13. ciltlerin ana metnidir. Makrîzî, *Gâye*'yi şerh etmiştir. Bu sebeple *İmtâ*'ı, İbnü'l-Mülakkın'ın eseri olan *Gaye*'den ana başlık ya da alt başlıklar itibariyle takip etmek mümkündür. Bununla beraber, Ebu'l-Hattâb İbn Dîhye'ye ait olan "*Nihâyetü's-sûl fî hasâisi'r-resûl*" isimli esere³⁷⁸ bir defa yer veren müellif bu eserden az da olsa istifade etmiştir. İbn Dîhye'nin eseri sistemli değildir. Hz. Peygamber'e ait hususiyetleri her hangi bir tasnife tabi tutmadan sırayla vermiştir. Bu sebeple de metod olarak takip edilcek bir özelliği yoktur. Ama İbnü'l-Mülakkın, eserini sistemli bir tarzda kaleme almıştır. *Gâye*'de hasâisin kısımları şöyledir:

1-Sadece ona vacip olanlar

a) Nikah dışındaki vacipler

b) Nikahla alakalı vacipler

2-Sadece ona haram olanlar

a) Nikah dışındaki haramlar

b) Nikahla alakalı haramlar

3-Sadece ona mübah olanlar

a) Nikah dışındaki mübahlar

b) Nikahla alakalı mübahlar

³⁷⁷ İbn Mülakkın, *Gâyetü's-sûl fî hasâisi'r-resûl*, thk. Abdullah Bahrudin Abdullah, Beyrut, 1993

³⁷⁸ İbn Dîhye, *Nihâyetü's-sûl fî hasâisi'r-resûl*, thk. Abdullah Abdulkadir Şeyh Muhammed, Katar, 2002

4-Sadece ona mahsus faziletler

a) Nikahla alakalı faziletler³⁷⁹

b) Nikah dışındaki faziletler

İmtâ'ın hasâis bölümü ise şöyledir:

Fasıl- Resûlullah'tan (sav) başka hiç kimsede olmayan özellikler.

1.kısım: Sadece Resûlullah'a (sav) vacip olan şeyler

a) Nikah dışında vacip olan şeyler.

b) Nikahla alakalı vacip olan şeyler.

2.kısım: Sadece Resûlullah'a (sav) haram olan şeyler.

a) Nikah dışında haram olan şeyler.

b) Nikahla alakalı haram olan şeyler.

3.kısım: Sadece Resûlullah'a (sav) mübah olan şeyler.

a) Nikah dışında mübah olan şeyler.

b) Nikahla alakalı mübah olan şeyler.

4.kısım: Sadece Resûlullah'a (sav) mahsus olan faziletler.

a) Nikahla alakalı faziletler³⁸⁰

b) Nikah dışındaki faziletler.

³⁷⁹ İbnü'l-Mülakkın, nikahla alakalı olan kısmı burada öne almıştır.

³⁸⁰ Makrîzî, nikahla alakalı olan kısmı burada öne almıştır. Bu hususta da hocası İbnü'l-Mülakkın'ı takip etmiştir.

Elbette sadece bu tasnif Makrîzî'nin, hocası İbnü'l-Mülakkın'ın eserinden faydalandığını göstermeye yetmez. Nitekim bu tasnifin benzerini, müellifin bir başka hocası İbn Kesîr'in *el-Fusûl fî sîreti'r-rasûl* isimli eserinde de görmekteyiz.³⁸¹ Bizim asıl dikkatimizi çeken metinlerin birliğidir. İbnü'l-Mülakkın kendi eserine hasâis konusunun bir mesele olarak gündeme alınıp alınmamasının alimler arasında ihtilafı olduğunu söyleyerek başlar. Nitekim böyle başlamak konunun hassasiyeti ile de mütenasiptir.³⁸² Makrîzî de konuya aynı şekilde başlamıştır.³⁸³

Bu tasnifi yaptıktan sonra Makrîzî şöyle devam eder: *"Alimlerimiz bu dörtlü tasnifin her birini nikahla alakalı olan ve olmayan şeklinde ikiye ayırırlar. Bazıları, bu tasnifi önce birincisi, sâir peygamber kardeşlerine nazaran Allah Resûlünün hususiyetleri, ikincisi de ümmetine nazaran bazı ahkama dair hususiyetleri diye iki kısma ayırmıştır."*³⁸⁴ O "bazıları" aslında bizim tesbit edebildiğimiz kadarıyla İbn Kesîr'dir.³⁸⁵ İbn Kesîr, *Fusûl*'da dörtlü tasnifi verdikten sonra şunları söyler: *"Alimlerimiz bu dörtlü tasnifin her birini nikahla alakalı olan ve olmayan şeklinde ikiye ayırırlar. Fakat ben onların tasniflerin dışında daha kullanışlı ve uygun bir taksim yapıyor ve Allah'ın izniyle diyorum ki Hasâis iki kısımdır 1-Sâir peygamber kardeşlerine nazaran Allah Resûlünün hususiyetleri 2-Ümmetine nazaran bazı ahkama dair hususiyetleri."*³⁸⁶ Hocası İbn Kesîr'in ismi, *İmtâ*'da iki yerde geçmektedir. Bunların birinde, Ebu Süfyân'ın, Resûlullah (sav) ile daha sıkı akrabalık kurma isteğiyle diğer kızını da ona teklif etme fikrinden bahsederken

³⁸¹ İbn Kesîr, *el-Fusûl fî sîreti'r-rasûl*, thk. Muhammed el-Îd el-Hatrâvî-Muhyiddin el-Mestû, Dimaşk-Beyrut, 1996, s. 278-280

³⁸² İbn Kesîr, *Fusûl*, s. 278

³⁸³ Makrîzî, *İmtâ*' XIII, 6

³⁸⁴ Makrîzî, *İmtâ*' XIII, 8

³⁸⁵ İbn Kesîr, *Fusûl*, s. 281

³⁸⁶ İbn Kesîr, *Fusûl*, s. 281

hocasının görüşünü verir.³⁸⁷ Diğerinde ise bir isnadın sıhhatine şahit olarak getirir.³⁸⁸ Halbuki Makrîzî, ister metod olarak isterse muhteva olarak eserinin büyük bir bölümünde özellikle de Hz. Peygamber'in (sav) diğer peygamberlerin tamamına denk oluşunu anlatırken ve her bir peygamberi zikrederken hocasından istifade ettiği görülmektedir.³⁸⁹ Anlaşılan, İbn İshak, Taberî, İbnü'l-Esîr ve İbn Abdülber gibi diğer siyer ve tarih müelliflerinin isimlerini zikretmede çok cömert davranan müellif, kendi hocaları için aynı cömertliği sergilememiştir.

Bununla birlikte, sayfalar ilerledikçe alimlerin görüşlerine dair yapılan alıntı sıralarının *Fusûl* ve *Gâye* ile aynı olduğu görülmekte hatta *İmtâ*'daki bazı yazım yanlışlarını İbn Kesîr ve özellikle de İbnü'l-Mülakkın'ın eserinden düzeltme imkanı doğmaktadır.³⁹⁰ Mesela, النووي, الثوري diye kaydedilmiş³⁹¹ ve Nevevî'nin hasâisin nakledilmesinin caiz hatta uygun ve güzel olmasına dair görüşü aktarılıp gerekçesi söylenirken metin aslında ربما رأى جاهل بعض الخصائص ثابتاً في الصحيح فيعمل به أخذاً بأصل التأسى “Kim bilir (bunlar öğretilmezse) cahilin biri, Resûlullah'dan sahih olarak nakledilmiş bir husiyetini teessînin aslını (üsve-i hasene oluşunu) örnek alıyorum diye yapar.” ifadesindeki أخذاً بأصل التأسى, kısmı *İmtâ*'da أخذاً بأصل الناس “insanların aslını örnek alıyorum” şeklinde geçmektedir.³⁹² Yine *İmtâ*'da “el-Avfî el-Mâlikî der ki...”, “Bunu Şerh-i Mahsûl'de ve Şerh-i Tenkîh'te açıklamıştır.” denmektedir.³⁹³ Halbuki bu bir hatadır. Zira, teracim ve tabakat kitaplarında (العوفي المالكي) el-Avfî el-Mâlikî diye biri yoktur. Bu kişi İbnü'l-Mülakkın'ın eserinde geçtiği gibi (القرافي المالكي) el-

³⁸⁷ Makrîzî, *İmtâ*' VI, 69

³⁸⁸ Makrîzî, *İmtâ*' VIII, 177

³⁸⁹ İbn Kesîr, *Bidâye*, VIII, 305-389 Krş. Makrîzî, *İmtâ*' IV, 183-214

³⁹⁰ *İmtâ*' XIII, 7 Krş. İbnü'l-Mülakkın, *Gâye*, s. 3

³⁹¹ *İmtâ*' XIII, 7 Krş. İbnü'l-Mülakkın, *Gâye*, s. 3 Ayrıca bkz. İbn Kesîr, *Fusûl*, s. 279

³⁹² Makrîzî, *İmtâ*' XIII, 7 Krş. İbn Kesîr, *Fusûl*, s. 280

³⁹³ Makrîzî, *İmtâ*' XIII, 14

Karâfî el-Mâlikî'dir.³⁹⁴ Bu iki eser de ona aittir. Bu elbette bir istinsah hatası da olabilir. Bizim işaret etmek istediğimiz hocasının eserinden *İmtâ*'ı takip etmenin mümkün oluşu ama Makrîzî'nin eserde hocasının ismine yer vermemiş olmasıdır.

Makrîzî, iktibas için karşısına koyduğu eserlerden, bazen her hangi bir sıra ya da sistem gözetmeden alıntılarda bulunmuştur. Şöyle ki, *Gâye*'de aynen geçtiği şekliyle –İbnü'l-Mülakkın'ın alıntı için kullandığı kelimelerle- İbn Rif'a'nın kendi eseri *Matlab*'da sarf ettiği bir sözünü naklettikten sonra *Fusûl*'dan bir iktibasta bulunmuş ardından *Gâye*'nin metnini vermeye devam etmiştir.³⁹⁵ Yine bu alıntı da *İmtâ*'daki bazı yazım yanlışlarını görmemizi mümkün kılmıştır. Zira, *İmtâ*'da “Arkadaşlarımızın (Şâfiîlerin) çoğu (ابن جبران) İbn Cebrân'ın ve İmâmü'l-Haremeyn'in (hasâisi zikretmenin hiçbir faydası olmadığına dair) görüşlerine katılmıyorlar.” şeklindeki ifadede³⁹⁶ geçen İbn Cebrân ismi yanlıştır. Doğrusu, İbn Kesîr'in eserinde aynı cümlede içinde zikredilen (ابن خيران) “İbn Hayrân"dır.³⁹⁷ Nikah dışında ona vacip olanların on ikinci meselesinde كان يجب عليه اذا فرض الصلاة كاملة ifadesi³⁹⁸ *Gâye*'de كان يجب عليه أداء فرض الصلاة كاملة şeklindedir³⁹⁹ ve hem manaya hem de gramere⁴⁰⁰ daha uygundur.

Hz. Peygamber'in (sav), müminlerin anneleri olan eşlerinden dünya ve ahiret arasında tercih yapması gerektiğini söyleyen tahyîr

³⁹⁴ İbnü'l-Mülakkın, *Gâye*, s. 5

³⁹⁵ Makrîzî, *İmtâ*' XIII, 8 Krş. İbnü'l-Mülakkın, *Gâye*, s. 3; İbn Kesîr, *Fusûl*, s. 280

³⁹⁶ Makrîzî, *İmtâ*' XIII, 8

³⁹⁷ İbn Kesîr, *Fusûl*, s. 280

³⁹⁸ Makrîzî, *İmtâ*' XIII, 59

³⁹⁹ İbnü'l-Mülakkın, *Gâye*, s. 13

⁴⁰⁰ Zira, birinci metne göre الصلاة kelimesi naib-i fail olmak üzere, farz kılınma ifadesi فرض şeklinde gelmesi gerekirken ikinci metne göre muzâfun ileyh olmakla nahiv bakımından böyle bir zorunluluk yoktur.

ayeti hakkında⁴⁰¹ İbnü'l-Mülakkın'ın verdiği yedi nüzul sebebinin⁴⁰² tamamı *İmtâ*'da vardır.⁴⁰³ Makrîzî'nin, kitabına aldığı Resûlullah'a (sav) nikah dışında haram olanlarla ilgili on başlık⁴⁰⁴ ile nikahla alakalı haram olanlarla ilgili dört başlık⁴⁰⁵ İbnü'l-Mülakkın'ın eserinde aynı hadisler ve nakillerle geçmiş; on üçüncü ciltte nikah dışındaki mübahlarla ilgili on üç başlık⁴⁰⁶ ve nikah dışında vacip olanlarla alakalı on sekiz başlık⁴⁰⁷ da *Gâye*'de aynen yer almıştır. On dört-on yedinci başlıklar, bu tahkıklı neşirde onuncu ciltte verilmiştir.⁴⁰⁸ Şu farkla ki Makrîzî bunlara üç başlık daha ilave ederek başlık sayısını yirmiye tamamlamıştır. Mübahlar ve tahfifât ile alakalı kısım *Gâye*'de on altı başlık ile yer alırken, *İmtâ*'da on beş başlıktır.⁴⁰⁹ Bazen, İbnü'l-Mülakkın'ın "Tenbîh" diye başladığı sözlerini, Makrîzî başlık yapmış, bazen de onun başlıklarını birleştirmiştir.

Makrîzî, hocasının "Ben derim ki" ya da "Biz rastlamadık" gibi ona ait ifadeleri çıkarmış, yerine farklı rivayetler koymuş, fazlaca nakiller yapmıştır. Sehâvî'nin nakline göre Makrîzî, bu tavrını el-Ehvazî'nin Mısır ile alakalı kitabının hacimli müsveddelerini temize çekerken de yapmış, bu eserin bir kısmına bazı ilavelerle *Hıtat*'ı yazmıştır.⁴¹⁰

⁴⁰¹ Ahzâb, 33/28-29

⁴⁰² İbnü'l-Mülakkın, *Gâye*, 14-18

⁴⁰³ Makrîzî, *İmtâ*' XIII, 63-78

⁴⁰⁴ İbnü'l-Mülakkın, *Gâye*, 19-25 Krş. Makrîzî, *İmtâ*' XIII, 79-119

⁴⁰⁵ İbnü'l-Mülakkın, *Gâye*, 26-28 Krş. Makrîzî, *İmtâ*' XIII, 120-130

⁴⁰⁶ İbnü'l-Mülakkın, *Gâye*, 29-35 Krş. Makrîzî, *İmtâ*' XIII, 131-182

⁴⁰⁷ Makrîzî, *İmtâ*' XIII, 10-62 Krş. İbnü'l-Mülakkın, *Gâye*, 3-13

⁴⁰⁸ İbnü'l-Mülakkın, *Gâye*, 35-38 Krş. Makrîzî, *İmtâ*' X, 180-191

⁴⁰⁹ İbnü'l-Mülakkın, *Gâye*, 38-50 Krş. Makrîzî, *İmtâ*' X, 192-256

⁴¹⁰ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*' I, 358-359; II, 22. Bu konu, kaynaklar incelenirken daha geniş ele alınacaktır.

Bu arada *İmtâ*'ın telifinden ya da istinsahından kaynaklanan hatalara da değinmek gerekirse, müellif Resûlullah'ın (sav) nikahla alakalı fazilet ve yüceliğine dair başlıklara yer verirken dördüncü başlıkta nikah dışındaki fazilet ve yüceliklere geçmiştir.⁴¹¹ Bu ve benzer hataları *İmtâ*'ın tafsilatlı fihristinden takip etmek mümkündür.⁴¹²

2.3.2. Metin Tahlilleri

Müellif, eser boyunca lüzumlu gördüğü yerlerde garip kelimeleri izah etmiştir. Peygamberimizin dış görünüşü ile ilgili bilgileri verirken çoğu şemâil müellifinin yaptığı gibi şunları ifade eder:

*Peygamber Efendimiz, ne aşırı derecede uzun, ne iç içe geçmişcesine kısa idi. Ne tombul yüzlü ne de yumru yanaklı idi. Mübarek yüzlerinin rengi kırmızıya çalan şekilde beyaz, gözleri siyah, kirpikleri sık ve uzun idi.*⁴¹³

*Bu rivayette geçen mümağğat, kısa olmayıp ince uzun da olmayan demektir. Bu kelimenin, uzun boylu demek olduğu da söylenmiştir. Mütereddî ise iç içe geçmiş, kısa boylu demektir. Mutahhem, açık yüzlüdür. Aşırı yağlı ya da çelimsiz, bitkin yüz demek olduğu da söylenir. Renkte tuhmet, esmerliğin siyaha çalmasıdır. Mükelsem, yuvarlak yüzlü demektir. Yüzün yuvarlaklığını tamamlayan küçük çene olduğu da söylenir.*⁴¹⁴

⁴¹¹ İbnü'l-Mülakkın, *Gâye*, 50 vd. Krş. Makrîzî, *İmtâ*' X, 257-274

⁴¹² Bkz. Ek-4

⁴¹³ Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye ve'l-hasâil el-Mustafaviyye*, neşr. Muhammed Abdülaziz el-Hâlidî, Lübnan, 2006, s. 9; Şemâil metinlerinin tercümesinde Ali Yardım'ın eserinden istifade edilmiştir. bkz. Ali Yardım, *Peygamberimizin Şemâili*, İstanbul, 1998, s. 65 vd.

⁴¹⁴ Makrîzî, *İmtâ*' II, 175

Tirmizî'de şöyle uzun bir rivayet geçmektedir:

Resûlullah Efendimiz, yaradılıştan heybetli ve muhteşemdi (el-fahm ve'l-mufahham). Mübarek yüzü, dolunay halindeki ayın parlaklığı gibi nur saçardı. Orta boyludan uzun, ince uzundan (el-müşezzeb) kısa olup başı büyükçe idi. Saçları kıvrık ile düz arası idi. Şayet kendiliğinden ikiye ayrılmışlarsa onları (el-akîka) başının iki yanına salar, değilse ayırmazlardı. Uzattıkları takdirde saçları kulak yumuşaklarını geçirdi. Peygamber Efendimiz'in rengi ezheru'l-levn yani nûrânî beyazdı. Alnı açık, kaşları hilal gibi (el-ezecc), gür ve birbirine yakındı (sevâbiğa min gayri karan). Çatık kaşlı değildi. İki kaşın arasında bir damar vardı ki öfkeli hallerinde kabarıp, normal zamanlarda ise gözükmeydi. Burunlarının (el-irneyn) üst tarafı biraz yüksekçe olup ince uzun (el-kınâ) idi. Mübarek burnunun üstünde –onu yüksek gösteren– bir nur vardı ki dikkatlice bakmayan kimseler onu kartal burunlu zannederlerdi. Sakal-ı şerifleri sık ve gür, yanakları ise yumru olmayıp düz idi. Saâdetli ağızları geniş, ön dişlerinin arası seyrekti. Göğüs çukuru ile göbeği arasında ince bir şerit gibi uzanan kıllar (mesrûbe) vardı. Gerdanı, saf mermerden tıraş edilen heykellerin boynu gibi gümüş berraklığında idi. Vücudunun bütün azaları birbiriyle uyumlu olup yakışıklı bir yapıya sahipti. Ne şişman ne de çok zayıftı. Karnı ile göğsü aynı hizada idi. Göğsü ile iki omuzu arası genişçe, kemik mafsalları kalınca, vücudunun açık yerleri gayet nurlu idi. Göğüs çukuru ile göbeği arasını birleştiren kıllar ince uzun bir şerit gibi uzanırdı. Bu uzanan kıllar dışında memelerinde ve karnında kıl yoktu. Kolları, omuzları ve göğüslerinin üst tarafları son derece kıllı idi. Bilekleri uzun, el ayakları geniş, el ve ayakları kalın parmakları ise uzunca idi.(...) Ayaklarının altı çukurdu. Düztaban değildi. Ayaklarının üstü ise pürüzsüzdü. Öyle ki üzerine su dökülse yağ gibi kayar giderdi. Yürürken ayaklarını yerden biraz kaldırıp önlerine hafif eğilerek yürürlerdi. Ayaklarını ses çıkarıp toz

*kaldırarak şekilde yere sert vurmazlar, adımlarını uzun ve seri atmakla beraber sükûnet ve vakar üzere yürürlerdi.*⁴¹⁵

Makrîzî bu metnin tamamında kapalı gördüğü bazı kelimeleri şöyle açıklar:

*Fahm ve mufahham, gönüllerde ve gözlerde büyük ve yüce yani insanlar arasında heybetli ve güzel demektir. Müşezzeb, biraz zayıf, ince ve uzun demek olup çelimsiz uzun değildir. Akîka, doğduğunda çocuğun başında bulunan saçtır. Saça akîka denmiştir. Çünkü bitmesi ve kökü ondandır. Ezher, parlak beyazdır. Bu renklerin en güzelidir. Çok fazla beyaz anlamına gelmez bu. Ezece(zecce), kaşların inceliği ve bir kavis çizerek göz hizasına kadar uzamasıdır. Karan, kaşların iki ucunun burnun üzerinde birleşerek yakın olmasıdır. Sevâbiğ, sâbiğin cemidir. Boyluca, uzun demektir. Dikine bir damardır. Bunu öfke dışarı çıkarır. Zira o vakit kan dolar ve belirir. Imeyn, burun demektir. Kınâ, burnun uzunluğu ve ortasının yüksekçe oluşuyla inceliğidir.*⁴¹⁶

Makrîzî, özellikle “Tenbih ve İrşâd” başlıkları altında bölümler açmış, fasıl diyebileceğimiz uzun bölümlerin genel değerlendirmesini yaparak bunlardan çıkan hükümleri ve kendi görüşlerini aktarmıştır:

“Peygamberliğin manasına ve peygamberlerin vahiy alma keyfiyetine dair tenbih ve irşad.- Malumun olsun ki Allah Sübhânehû beşerden bazılarını hutâbı ile üstün kılmış, kendi bilgisi ve hikmeti üzere onları yaratmış, böylece kendisiyle kulları arasında onları bir vasıta kılmıştır. Peygamberler, böylece kulları ve onların maslahatlarını tanımış; onları, hidayete ulaştırmak, cehennem ateşinden korumak ve kurtuluş

⁴¹⁵ Tirmizî, Şemâil, s. 11

⁴¹⁶ Makrîzî, İmtâ’ II, 181, 183, 185

*yoluna iletmek için çaba harcamışlardır. Allahu Teâla onlara çeşitli marifetler ihsan etmiş ve bunları onların dilleriyle harikulade şeyler olarak izhar etmiştir. İnsanoğlunun ancak Allah ve peygamberleri vasıtasıyla bilebileceği gaybî hadiselerin vukuu bunlardandır.*⁴¹⁷

Fasıl ya da konu sonlarında “tenbih ve irşad” başlığı altında genellikle kendi görüşünü vermesine rağmen müellif bazen başkasına ait önemli gördüğü bir metni de koyabilmektedir. “Allah’ın Resûlüne vaad ettiği makâm-ı mahmud” başlığı altında çeşitli nakiller yaptıktan ve bazı ayetler zikrettikten sonra Ebû Nuaym’dan yaptığı nakil bunlardandır:

*-Tenbih ve irşad.- Hafız Ebu Nuaym diyor ki: Bu tarz haberler ve şefaat, Hz.Adem’in icabeti ve onun dışındakiler gibi benzerleri peygamberimiz Muhammed aleyhisselamın mertebesinin yüceliğine ve Rabbi katındaki makamına işaret eder. Çünkü peygamberlik Allah’ın sadece milletler için seçtiklerine ve büyük hatır sahiplerine mahsustur. Diğer peygamberler Allah’a niyaz ve şefaat hususunda geri duruyorlar ve Muhammed aleyhisselama yönlendiriyorlarsa bu onun mertebesinin üstünlüğündendir.*⁴¹⁸

Mucize hakkında uzun uzun konuştuktan, felsefeci ve kelimcilerin görüşlerini naklettikten sonra da kendisi şu açıklamaları yapar:

-Ehl-i tevîk ve reşâd için tenbîh ve irşâd- Bil ki Allahu teâlâ –cellet kudretuhu- her nebîsini ve her resûlünü kendi fazlı kereminden dilediği bir şeyle diğerlerinden ayırmış ve husûsî kılmış, Rablerine karşı iddia

⁴¹⁷ Makrîzî, *İmtâ’* II, 374

⁴¹⁸ Makrîzî, *İmtâ’* III, 292

*ettikleri peygamberlik yolunda onların doğruluğunu göstermek için onları mucizelerle desteklemiştir. İşte, kendisine bir fazilet verilen hiçbir nebî veya mucize verilen hiçbir resûl yoktur ki o fazilet yada mucizenin aynısını, benzerini, ona yakınına hatta ondan daha üstün ve güzelini Muhammed aleyhisselama vermemiş olsun. Bu, Allah'ın ona ihsan ettiği ilimden ve anlayış güzelliğinden anlaşılmaktadır.*⁴¹⁹

Namazlarda gayr-i müekked sünnetlerin ilk ve son oturuşları ile farz namazların son oturuşlarında okunan salavat-ı şerifeler ile alakalı “Resûlullah (sav) ile Hz. İbrahim arasındaki üstünlük” başlığı altında izahta bulunurken nahivle alakalı açıklamalar yapar:

*“Bazı insanlar, teşbih sadece “âl” kelimesine aittir demişlerdir. Allahümme salli alâ Muhammed” dendiğinde kelam tamamlanmıştır. Sonra da “ve alâ âli Muhammedin kemâ salleyte alâ İbrâhîme” denir. Âl-i Muhammed için istenen salât, Hz. İbrahim için yapılan salâta benzeyendir. Bu cevabı İmrânî, Şâfî’den nakletmiştir. Fakat ben, bu görüşün İmam Şâfî’ye ait olduğunu zannetmiyorum. Zira, çoğu hadiste şöyle gelmiştir: Allâhümme salli alâ Muhammedin kemâ salleyte alâ âli İbrâhîme”. Yine bu cevap da Arap dili kaideleri itibariyle doğru değildir. Çünkü amil, ma’mûlû zikredildiği ve başkası onun üzerine atf olunduğunda eğer bir zarf, câr, mecrûr, masdar veya masdar sıfatıyla kayıtlanırsa bu ma’mûle ve kendisine atf yapılanâ râci’ olur. Arap dili kaideleri bundan başka bir seçeneğe izin vermez.*⁴²⁰

Müellif, ilk görüşü bir “hadis” gerekçesiyle, hadisi de “nahiv kâideleri” sebebiyle reddetmiştir. Bu iki örnekten anlaşıldığı kadarıyla

⁴¹⁹ Makrîzî, *İmtâ’* IV, 182

⁴²⁰ Makrîzî, *İmtâ’* III, 243-244

Makrîzî, siyere konu ettiği hadisleri ya da fikhî hükümlerin çıkarıldığı metinleri nahiv açısından da değerlendireye tabi tutmaktadır. Böylece de bir rivayetin sahih olup olmadığına, nahiv ilmine uygun olup olmadığı gibi bir kriterle hüküm vermiştir. Bu tarz bir yaklaşımı muhaddislerin de benimsediğini, kuralsız, özensiz ve yanlış bir dil ile nakledilen sözlerin, hadis olamayacağı kanaatinde olduklarını bilmekteyiz. Böyle bir metodu benimsemesinde, müellifin “fıkıh, usûl-i fıkıh ve nahivde zamanının bir tanesiydi” dediđi⁴²¹ ilk tahsil yıllarındaki hocası Cemâleddin el-İsnevî’nin görüşleri etkili olmuş olmalıdır.⁴²²

2.3.3. Faydalandığı İlim Dalları

Makrîzî’nin eserini hacimli tutması, Hz. Peygamber hakkındaki her şeyi nakletme arzusudur. Bu da pek çok sahadan buraya bilgi aktarılmasına vesile olmuş; böylece, bir siyer kitabında geleneksel İslam ilimlerinin pek çoğunu görme imkanı doğmuştur. Müellifin çok çeşitli alanlarda derin bilgi sahibi oluşu bu malzemenin çeşitlenmesinin ve değinilen ilim dallarına ait konuların yelpazesinin genişlemesinin nedenlerinden biridir. Burada her ne kadar tefsir, hadis, fıkıh gibi ana dalları başlık olarak vermiş olsak da eserin büyüklüğü ve tasnif zorluğu sebebiyle müellifin işaret ettiği ya da kısaca ele aldığı ilim dallarına burada yer vermedik. Bunlar, nahiv, sarf, tasavvuf, astroloji gibi müellifin merak ve ilgi duyduğu ve değindiği şekliyle tezin çeşitli bölümlerinde değerlendirilmiştir.

⁴²¹ Makrîzî, *Dürrer*, II, 232

⁴²² İsnevî’nin nahiv ve ilm-i usûl arasında kurduğu ilişkiye ve görüşlerine dair bkz. Osman Güman, *Nahiv-Fıkıh Usûlü İlişkisi: el-İsnevî örneği* (Doktora Tezi), *MÜSBE*, İlahiyat ABD, Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı, İstanbul, 2006, s. 31 vd.

2.3.3.1. Tefsir, Kur'ân Tarihi ve Kıraât

Tefsir, Kur'an tarihi ve kıraât ilimleri konuları açısından birbirleriyle iç içe bulunmaktadır. Makrîzî'nin, İslam'ın temel kaynağı olan Kur'ân'ın nasıl anlaşılacağı, ne şekilde yazıldığı ve nasıl okunduğu ile ilgilenen ilimleri siyerin konusu yapması, siyer ile bu alanın yakınlığından kaynaklanmıştır. Sözlükte izah ve açıklama manasına gelen tefsir, ıstılahta beşerî tâkatın yettiği ölçüde Allah'ın murâdının delâleti açısından Kur'ân-ı Kerîm'i incelemeyi konu edinen ilim dalının ismidir.⁴²³

Kur'ân-ı Kerîm, siyerin ilk ve ana kaynağıdır.⁴²⁴ Siyer müellifi bir muhaddis olarak Makrîzî, hadisin husûsî ve mühim bir kısmını teşkil eden *İlmü'l-Kur'ân ve't-tefsîr* gibi bir alanın⁴²⁵ konularına *İmtâ'*nda yer vermiş, *Ehl-i reye* karşı *Ehl-i hadîs* düşüncesine sahip bir müellif olmakla beraber, her nasılsa tefsirinde hadis kitaplarında *Tefsiru'l-Kur'ân* olarak başlıklandırılan bölümlerden bazen faydalanmamış ve kendi birikimi ve anlayışıyla çeşitli yorumlar yapmıştır. Bu sebeple de Bakara Suresinin 207. ayetinde yaptığı gibi bazen yanlış tesbitlerde bulunmuştur.⁴²⁶

⁴²³ Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, neşr. Mustafa Şeyh Mustafa, Beyrut, 2008, s. 758; Taşköprüzâde, *Miftâh*, II, 54; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*, (I-II), neşr. Fevâz Ahmed Zemerli, Beyrut, 1995, II, 6

⁴²⁴ Bu konuda bkz. Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, s. 26 vd.

⁴²⁵ B. Cara de Vaux, "Tefsîr", *İA*, XII-I, 117

⁴²⁶ "İmtâ'ın Muhtevası" başlığı altında geçtiği gibi Makrîzî, "İnsanlardan öyleleri vardır ki, Allah rızası için kendini feda eder. Allah da kullarına şefkatlidir." ayetinin Hz. Ali hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Halbu ki tefsirlerde sebab-i nüzûle dair rivayetlerde bu ayetle alakalı olarak Hz. Ali'nin adı geçmemektedir.

Makrîzî, müfessirlerden faydalandığı yerlerde ya onlardan kısaca görüşler aktarmış veya Ebu Bekir İbn Merdûye⁴²⁷ ve Taberî⁴²⁸ gibi alimlerin tefsirlerini hadis kaynağı olarak kullanmıştır. Abdürrazzâk'ın tefsirinden, Tebük Gazvesi'nin ne kadar zor şartlar altında gerçekleştiğini anlatmak için yaptığı nakil gibi, bu eserlerden tarihi olaylar da aktarmıştır.⁴²⁹ Makam-ı Mahmûd'un Hz. Peygamber'e (sav) verilen şefâat makamı olduğunu söyleyip ilgili ayeti tefsir ederken Mücâhid'den yaptığı nakille bu konuda kitap, sünnet ve ilim ehlinin icmâi olduğunu söylemesi gibi⁴³⁰ görüşünü destekleyen nakillere yer vermiştir.

Bazı ayetlerin daha iyi ve doğru yorumlanması, o ayet hakkındaki tarih ve siyer bilgisiyle mümkün olmaktadır. Keza, nüzûl tarihi itibarıyla önce veya sonra indiği bilinen bazı ayetler sayesinde siyere dair nakledilen bir rivayetin sahih olup olmadığı ortaya çıkabilmektedir. Müellifimiz de zaman zaman uzun konular ve muhteva ile bu sahada bilgiler vermiştir. Konu başlığı ile doğrudan veya dolaylı ilgisi bulunan bazı ayetleri verdikten sonra onları tefsir etmektedir. Nübüvvet alametlerinden saydığı "Ashab-ı Fil'in Mekke-i Mükerrreme'den çekilmesi" başlığı altında, Fil Suresi'ni sahabe ve tabiûndan nakiller yaparak tefsir eder.⁴³¹

"Siccilden taşlar atıyorlardı" (Fil,4) Bunların çamurdan yapılmış taşlar olduğu söylenir. Abdurrahman b. Âbizî şöyle der: Siccilden yani semadan. Bu taşlar, Hz. Lut'un kavmine atılan taşlardı. Burası, Siccil'den yani Cahim'den diye de yorumlanmıştır. Zeccâc: O taşlarla azab olunmaları takdir-i ilahi ile yazıldı, demektir. Zira sicil, yazmaktan

⁴²⁷ Makrîzî, *İmtâ'* XII, 262

⁴²⁸ Makrîzî, *İmtâ'* X, 209

⁴²⁹ Makrîzî, *İmtâ'* VIII, 391

⁴³⁰ Makrîzî, *İmtâ'* III, 391

⁴³¹ Makrîzî, *İmtâ'* IV, 63-65

gelir, demiştir. “...ve onları yenmiş ekin tarlası gibi yapıverdi” (Fil,5) Yani Allah-ü Teala Ashâb-ı Fil’i, hayvanların yerken sağa sola saçtıkları kurumuş ve parçalanmış ekin yaprakları gibi darmadağın yapıverdi.⁴³²

Makrîzî, eğer gayr-i müslimlerden veya sahabeden biri, bir ayetin iniş sebebi olmuş ya da ayetin inişinde bir şekilde o kişinin de adı geçmişse bunlara kısaca işaret etmiş⁴³³ bu tavrını eserin çok yerinde sürdürmüştür.⁴³⁴ Münafıkların *Mescid-i Dırar*’ı inşa etmelerini ve bu konuda inen ayetleri,⁴³⁵ Huneyn Günü hakkında,⁴³⁶ Tebük Gazvesi’ne katılmayanlar hakkında inenleri,⁴³⁷ dinin tamamlandığına dair ayeti vererek⁴³⁸ sebep-i nüzülleri değerlendirmiştir. “Uhud günü Resûlullah’ın (sav) yaralanması hadisesi” başlığı altında Resûlullah’a (sav) ok atıp iki mübarek dişinin kırılmasına sebep olan Utbe b. Ebi Vakkas’ı; alnını yaralayan İbn Şihab’ı; iki yanağını da kanatan İbn Kamie’yi zikrettikten sonra şöyle devam eder:

Ebu Huzeyfe’nin azatlısı Salim Resûlullah’ın (sav) yüzündeki kanı siliyordu. O sırada Resûlullah (sav) (sav): Kendilerini Allah’a çağırıp dururken, peygamberlerine bütün bunları yapan bir topluluk nasıl felaha erecek! diyordu. Bu sebeble Allah şu ayeti inzal buyurdu: ‘Senin yapacağın bir şey yoktur. Allah ya onların tevbesini kabul eder yahut onlara azab eder. Çünkü onlar zalimlerdir.’⁴³⁹

⁴³² Makrîzî, *İmtâ’* IV, 64

⁴³³ Makrîzî, *İmtâ’* I, 223

⁴³⁴ Makrîzî, *İmtâ’* I, 278, 353; II, 3, 41

⁴³⁵ Makrîzî, *İmtâ’* II, 78

⁴³⁶ Makrîzî, *İmtâ’* II, 10

⁴³⁷ Makrîzî, *İmtâ’* II, 82-83

⁴³⁸ Makrîzî, *İmtâ’* II, 113

⁴³⁹ Al-i İmran, 3/28, Makrîzî, *İmtâ’* I, 152

Hız. Hamza'ya yapılan müsle, başlığı altında şunları ifade eder:

Resûlullah (sav) ok fena bir şekilde ona müsle yapılmış olduğunu gördü ve bu onu çok zd. Sonra da ‘Eğer Kureyş’e karşı zafer kazanırsam kesinlikle onlardan 30 kişiye aynı bu şekilde müsle yapacağım!’ buyurdular. Bunun zerine şu ayet nazil oldu: ‘Eğer ceza ile karşılık verecek olursanız ancak size yapılan kadarıyla cezalandırın. şayet sabrederseniz andolsun ki bu sabredenler için daha hayırlıdır.’⁴⁴⁰

Müellif, Resûlullah'ın (sav) gönderdiği bazı seriyyeler ile alakalı bilgi verirken sebep-i nzllerden de istifade eder.⁴⁴¹ Bazı ayetler Allah'ın, kullarına doğru yolu göstermek için özel bir sebep olmadan; bazıları da özel bir sebebe bağlı olarak indirilmiştir. İşte, bu ikinci kısım ayetlerin –bir hükmü beyan etmek gibi- nüzûl sebebine veya nazil olmasına sebep olan hadiseye *sebeb-i nüzûl* denmektedir.⁴⁴² Makrîzî, bir ayetin kimler hakkında nazil olduğuyla ilgili rivayetleri -Ebu Katâde el-Ensârî Seriiyesi akabinde verdiği gibi- bolca verir. Makrîzî'nin nakline göre, Gavrus (Gurs) b. Harb denilen bir müşrik savaşçı arkadaşlarına: “Sizin için Muhammed'i öldüreceğim.” demiş, “Onu nasıl öldüreceksin?” dediklerinde, “Ona suikast düzenleyeceğim.” diye cevap vermiştir. Çok geçmeden, Resûlullah oturuyorken ve kılıcı da kınında iken onun yanına gelen bu adam, “Y Muhammed! şu kılıcına bak.” demiş, Resûlullah'ın da “Evet, gümüşle süslü.” diye cevap vermesiyle beraber adam birden kılıcı almış ve kınından çıkartarak Hız. Peygamber'e (sav) doğrultmuştur. “Y Muhammed! Benden korkmuyor musun? deyince Resûlullah (sav) “Hayır, senden korkmuyorum.” demiştir. Adam “Ama, baksana elimde kılıç var.” demiş, Allah Resûlü: “Hayır. Allahu Teâla beni senden korur.” deyince de adam kılıcı kınına sokarak Resûlullah'a

⁴⁴⁰ Nahl, 16/ 126, Makrîzî, *İmtâ'* I, 168

⁴⁴¹ Makrîzî, *İmtâ'* I, 347

⁴⁴² Zürkânî, *Menâhil*, I, 37

uzatmıştır. Allahu Teâla bu sebeple şu ayetleri indirmiştir: *Ey İman edenler! Allah'ın size olan nimetini unutmayın; hani bir topluluk size el uzatmaya yeltenmişti de Allah onların ellerini sizden çekmişti. Allah'tan korkun ve müminler yalnızca Allah'a güvensinler.* ⁴⁴³

Müellif, Resûlullah'ın (sav) Miracı ile alakalı bölümde Necm Suresinin ilk onsekiz ayetini şöyle tefsir eder: “O, hevasından konuşmuyor”(Necm,3) Yani, kendi arzusu ve isteğine göre anlatmıyor anlattıklarını. “O sadece bildirilen bir vahiydir”(Necm,4)O sadece, Allah'ın ona vahyettiği Kur'ân-ı Kerîm'dir! “O'na kuvvetleri şiddetli olan öğretti”(Necm,5) Yani Cebrâîl. “Kalbi gördüğünü yalanlamadı”(Necm,11) Yani kalbi, gözlerinin gördüğünü inkar etmedi. Bu hususta şöyle denilmiştir: Kalbi, görmediği halde gördüğünü hayal etti. Hatta kalbi bunu da tasdik etti.(...) İbn Abbas: Allahü Tealâ'yı kalbiyle gördü, gözleriyle değil. Enes, İkrime ve Hasan-ı Basrî'den nakledildiğine göre ise Resûlullah Efendimiz (sav) Rabbini kalbiyle değil gözleriyle görmüştür. Süddî: O'nu rüyasında gördü. Ebu'l-Âliye'den nakledildiğine göre Allah'ın celalini ve azametini görmüştür. Ebû Zerr, Ebû Saîd el-Hudrî ve Mücahid'e göre ise bir nur görmüştür. İbn Mes'ûd ve Hz. Âişe ise Allah'ın yarattığı şekliyle Cebrâîl'i gördüğü kanatindedirler.⁴⁴⁴ Resûlullah'ın (sav) Uhud'da Übeyy b. Halef'i öldürmesi başlığı altında şu bilgileri verir: “O vakit Übeyy b. Halef atını dört nala sürerek Resûlullah'a (sav) doğru yöneldi. Tam Resûlullah'a (sav) yaklaşırken Müslümanlar onu öldürmek için öne atladılar ama Resûlullah (sav) ‘Çekilin’ buyurdu. Ok çantasından bir ok aldı ayağa kalktı ve okunu fırlattı. Ok, Übeyy'in çene altıyla boğazını koruyan zırhın arasındaki boşluktan boynuna saplandı ve hemen atından düştü. Kaburga kemiklerinden biri kırıldı. Onu hemen

⁴⁴³ Mâide, 5/11; Makrîzî, İmtâ' IV, 118

⁴⁴⁴ Makrîzî, İmtâ' VIII,85

*Resûlullah'a (sav) getirdiler ama çoktan ölmüştü. Bu olay hakkında şu ayet nazil olmuştur: 'Attığın vakit sen atmadın lakin Allah attı.'*⁴⁴⁵

Müellif, tefsir ilmi ile doğrudan alakalı bulunan Kur'ân-ı Kerîm tarihi ve kırâatlere dair bilgileri de eserine almıştır. Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Ebu Bekir tarafından kitap haline getirilmiş ve Hz. Osman eliyle de, genişleyen İslam coğrafyasında Kur'ân-ı Kerîm'in tanınması ve yazılıp okunması için *İmam Mushaftan* çoğaltılarak belli başlı şehirlere gönderilmiştir.⁴⁴⁶

Kırâat ilmini ilk defa kaleme alanın Ebû Ubeyd Kâsım Sellâm olduğu ifade edilmektedir.⁴⁴⁷ Makrîzî bütün bu bilgileri belli bir düzende ve doyurucu bir şekilde vermektedir. Kırâat ilminin konusuna örnek olarak “ ... kendisini peygambere hibe eden mümin kadını ...”⁴⁴⁸ ayetini konu etmiş ve “Kendisini Hz. Peygambere hibe etmiş bir kadın var mıdır?” sorusunu sormuştur. Zira, ان وهبت نفسها ان ibaresindeki ان ifadesinin okunuşuyla ilgili kırâat alimleri arasında muhtelif rivayetlerin olduğunu, buradaki hemzenin fethayla mı yoksa kesreyle mi okunacağına dair bu rivayetlerin, farklı anlamalara meydan verdiğini kaydetmiştir. Müellif, hemzenin fethayla okunması halinde mâzîden haber; kesreyle okunduğunda ise istikbâle bağlı şart manasına geleceğini ifade etmiştir.⁴⁴⁹

⁴⁴⁵ Enfal, 8/17; Makrîzî, *İmtâ'* I, 154

⁴⁴⁶ Zürkânî, *Menâhil*, I 30

⁴⁴⁷ Kadir Hastaoğlu, *Meşhur Kırâatlerden Ebû Ca'fer Kırâati*, (Yüksek Lisans Tezi), *HÜSBE*, Temel İslam Bilimleri ABD, Tefsir Bilim Dalı, Şanlıurfa, 1997, s. 18

⁴⁴⁸ Ahzâb 33/50

⁴⁴⁹ Makrîzî, *İmtâ'* X, 197

Kur'ân, Kur'ân tarihi ve kırâatler hakkında verdiği bilgiler bir risale şeklinde ifade edilebilecek olan Makrîzî, konuları şöyle sıralar:

1. Kur'ân-ı Kerîm
2. Kur'ân-ı Kerîm'in îcâzı
3. Nazil oluşu ve nazil olma müddeti
4. Kur'ân-ı Kerîm üç defa toplanmıştır
5. Kur'ân-ı Kerîm kaç harf üzerine nazil oldu?
6. Nasih ve mensuh
7. Kıraat çeşitleri
8. Tabiûndan Medine'deki kurrâlar
9. Tabiûndan Mekke'deki kurrâlar
10. Tabiûndan Basra'daki kurrâlar
11. Tabiûndan Şam'daki kurrâlar
12. Tabiûndan Kufe'deki kurrâlar
13. Meşhur kıraatler
14. Şazz kıraatle namazın haram oluşu
15. Surelerin tertibi
16. Medine'de nazil olan ayetlerin tertibi
17. Faydalı bir ilave ⁴⁵⁰

⁴⁵⁰ Makrîzî, *İmtâ'* IV, 225-341

2.3.3.2. Hadis

Makrîzî'nin bir muhaddis olması *İmtâ*'daki en geniş literatürün bu alana ait olmasını tabîi kılmıştır. Öyle ki, *İmtâ*'ın ana kaynağı hadistir. Şazz veya muallel olmaksızın adl ve zâbıt kişilerin yine kendileri gibi (güvenilir ve sağlam) kişilerden naklettiği, isnâdı kaynağına kadar ulaşan müsned söz olarak tarif edilen *sahih hadîs*,⁴⁵¹ Allah Resûlü'nün (sav) hayatının doğru bir şekilde aktarılmasının en iyi güvencesi olarak karşımıza çıkmaktadır ve müellif bunu çok güzel bir biçimde değerlendirmiştir.

Makrîzî, Resûlullâh'ın (sav) hayatını anlatırken hadislerle alakalı bütün kaynakları kullanmış, Resûl-i Ekrem'in (sav) hayatına ait ulaştığı kaynaklardaki her detay, tarih ve hükmü, sened zincirleriyle nakletmiş ve cerh-ta'dîl süzgecinden geçirerek elemiştir. Hemen hemen tüm sahih, sünen, mucem, müsned, müstahrac ve müstedreklerden istifade etmiş; zaman zaman kaynak göstermeden sened zincirini vererek hadis aktarmış ve zikrettiği hadisleri senetleri itibariyle değerlendirdiği gibi sebab-i vürudlarına da yer vermiştir. Müellif, hadise ait bilim dallarından yeterince istifade etmiş, bu ilim dalları kapsamındaki konulara yer vermiştir. Bunlar, mustalahu'l-hadîs, merâtibü'l-hadîs, merâtibü'l-mesânid, el-cerh ve't-ta'dîl, sebabü vürûdi'l-hadîs gibi ilimlerdir.

Makrîzî'nin en fazla öne çıkan tarafı muhaddis ve tarihçi oluşudur. Farklı medreselerde senelerce hadislerle ilgili kendi telif ve

⁴⁵¹ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, neşr. Nureddin Aster, Dımaşk, 1986, s. 11; Süyûtî, *Tedrib*, I, s.27

ihtisarlarını okutan müellif, bu sahada ehil ve bu alana hakimdir. Zaman zaman senedleri değerlendirmesi ve râviler için zayıf, metrûk, kezzâb, sika gibi ifadeler kullanması, bu sahadaki birikimi hakkında bize ışık tutmaktadır. Makrîzî'nin metin tenkidinden çok sened tenkidine yöneldiğini burada ifade etmemiz lazımdır. Pek çok muhaddisin hassas olduğu bu nokta onun için de önemlidir. Zira, tek bir hadisin bile amelden düşürülmesi, değerlendirilmemesi onu fazlasıyla rahatsız etmektedir. Bu sebeple de önce metne bakıp “bu akıl dışıdır” demek yerine, önce senede bakmış sened sahihse o hadisi ister teville isterse tevilsiz nakletmiştir. Muhtemelen bu hassasiyetten dolayı da sened zinciri vermeden hiçbir hadis nakletmemiştir. Nevar ki, sened tenkidi noktasından da çok hassas ve dikkatli olamamış ve bazı uydurma ve sakim rivayetler *İmtâ*'a girmiştir.

Makrîzî'nin uydurma ve zayıf hadisler karşısındaki tavrını iki başlıkta ele almamız konuyu daha anlaşılır kılacaktır. Birincisi, müellifin naklettiği ve ardından da bu uydurmadır, şazdır ya da zayıftır diyerek kabul etmediği hadisler ve haberler; ikincisi de kabul ettiği ama aslında uydurma veya zayıf olan hadislerdir. Birinci kısmı, şu rivayetlerle misallendirebiliriz:

Babası, Hz. Hatice'yi Resûlullah ile değil de başkasıyla evlendirmek istiyordu. Bu meseleyi çözmek için Hz. Hatice bir sofraya hazırladı ve içkiler koydu. Babasını ve bir grup Kuşeyşliyi bu sofraya davet etti. Gelenler yediler, içtiler ve mest oldular. Tam bu sırada Hz. Hatice babasına, “Muhammed b. Abdullah benimle evlenmek istiyor. Ne olur izin ver!” demiş ve babası da izin vermiştir. Hemen düğün için elbiseler giyilmiş hazırlıklar yapılmış ve babasının sarhoşluğu geçince “Bu ne hal, ne oluyor? demiş Hz. Hatice “Beni Muhammed’le evlendirdin” deyince babası “Ebû Talib’in yetimiyle mi?! Vallahi olmaz” demiştir.

Bunun üzerine Hz. Hatice “Utanmıyor musun? Kureyşin önünde kendini küçük düşürmek mi istiyorsun? Öyleyse çık insanlara serhoş olduğunu ve böyle bir söz vermediğini söyle!” şeklinde konuşmuş babası da sonunda razı olmuştur. Bu nakil, Hz. Hatice’nin babası Ficar Harbi’nden önce vefat ettiği gerekçesiyle reddedilmiştir.⁴⁵²

Peygamberimizin nübüvveti ve hicreti sırasındaki yaşı ile alakalı, peygamberliğinden sonra Mekke-i Mükەرreme’de beş sene gizli, beş sene açık davet olmak üzere on yıl kaldığı; kırk beş yaşında peygamber olduğu ve Mekke-i Mükەرreme’de on Medine-i Münevvere’de sekiz sene kaldığının söylendiğini fakat bu sözlerin şaz olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵³ Bazen “Bu hadisin mevzu olduğu açıktır”⁴⁵⁴ “Bu hadisi bu şekilde Ebu Nuaym da nakletmiştir, uydurma gibi gözüküyor”⁴⁵⁵ ya da “Uydurma gibi gözüküyor. Eğer muhaddis imamlar nakletmemiş olsalardı bunu zikretmezdim”⁴⁵⁶ şeklinde değerlendirmeler yapmış, bazen de hadisin sabit olmadığına dair başkasından istifade etmiştir. Ebu Hureyre’den nakledilen bir hadiste onun şöyle dediği nakledilmiştir: “*Birgün Resûlullah bana uğradı. Midemden şikayetçi olduğumu söyledim. Bana dedi ki: Ebû Hureyre! Namaz kıl. O her hastalığa şifadır.*” Makrîzî bunu naklettikten sonra İbnü’l-Cevzî’nin “Bu hadis muhaddisler arasında sabit değildir, uydurmadır.” dediğini ifade eder.⁴⁵⁷ Yine başka bir yerde İbnü’l-Cevzî’nin cerh ve ta’dil konusundaki bilgisine başvurarak ondan raviler hakkında çeşitli bilgiler aktarır.⁴⁵⁸

⁴⁵² Makrîzî, *İmtâ’* I, 18

⁴⁵³ Makrîzî, *İmtâ’* I, 64; Önce nakledip sonra o rivayetleri kabul etmediğine dair bkz. IV, 257-260; V, 32; VI, 288

⁴⁵⁴ Makrîzî, *İmtâ’* V, 245

⁴⁵⁵ Makrîzî, *İmtâ’* IV, 51

⁴⁵⁶ Makrîzî, *İmtâ’* VIII, 275

⁴⁵⁷ Makrîzî, *İmtâ’* II, 263

⁴⁵⁸ Makrîzî, *İmtâ’* VI, 77

Tirmizî'den “Resûlullah, gümüşle boyanmış gibi bembeyazdı” hadisi verdikten sonra şöyle devam eder: Ben derim ki, senette geçen Sâlih b. Ebu'l-Ahdar, Zührî'ye göre zayıftır. İbn Maîn ise “Zührî onu hiç saymaz” demiştir.⁴⁵⁹ Bir yerde İbn Adî'den, Abdullah b. Muhammed b. Rebîa b. Kudâme b. Maz'un Ebû Muhammed el-Masîsî'nin hadislerinin tamamının gayr-i mahfûz olduğunu nakletmiş ve “rivayetlerinden anladığım kadarıyla bu kişi hadiste zayıftır. Geçmiş ulemanın buna değer veren bir sözüne rastlamadım.” demiştir.⁴⁶⁰ Senetleri vâhî (sakîm) olan hadislere “Müellif der ki” diyerek değerlendirmeler yapan Makrîzî, Yakûb b. Muhammed b. İsa b. Abdülmelik b. Humeyd b. Abdurrahman b. Avf ez-Zührî Ebû Yusuf el-Medenî hakkında olduğu gibi “Her ne kadar hafız olsa da onu Ahmed, Ebû Zür'a, İbn Maîn ve Abdülaziz b. İmrân zayıf bulmuş ve onun hakkında İbn Maîn: Buhârî ve Nesâî onun hakkında iyi şeyler söylemez, demiştir.” şeklinde o kişinin cerhine dair etraflı bilgiler vermiştir.⁴⁶¹

İbn Adî'den yaptığı bir nakilde, Ebu'l-Hasen Muhammed b. Muğîre hakkında hadislerinin çoğunun kabul edilmediğini fakat zayıf olmakla beraber hadisinin yazıldığını kaydeder.⁴⁶² Tirmizî'nin,⁴⁶³ Nesâî'nin ve İbn Maîn'nin⁴⁶⁴ raviler hakkındaki değerlendirmelerini nakleden müellif, kendi görüşlerini verirken bazen o kişinin kimlerden rivayette bulunduğunu teker teker sayar⁴⁶⁵ ya da kimliği hakkında bilgiler verir.⁴⁶⁶ Resûlullah'ın (sav) amcası Ebu Talib ile yolculuğunu anlatırken, rahibin endişesinden sonra Ebu Talib'in Resûlullah'ı (sav) rahipten aldığını nakleden Makrîzî “Hz. Ebu Bekir onunla (kölesi) Bilal'i

⁴⁵⁹ Makrîzî, *İmtâ'* II, 156

⁴⁶⁰ Makrîzî, *İmtâ'* III, 212

⁴⁶¹ Makrîzî, *İmtâ'* IV, 52-53

⁴⁶² Makrîzî, *İmtâ'* V, 309

⁴⁶³ Makrîzî, *İmtâ'* VIII, 28-29

⁴⁶⁴ Makrîzî, *İmtâ'* X, 181

⁴⁶⁵ Makrîzî, *İmtâ'* VIII, 75

⁴⁶⁶ Makrîzî, *İmtâ'* VII, 106

gönderdi ve rahip onlara azık hazırladı” rivayetine şu değerlendirmeyi yapar: “*Bu hadiste vehim var. Zira o hadise sırasında Hz. Ebu Bekir orda değildi. Üstelik o olaydan aşağı yukarı otuz sene sonra Bilal’i satın aldı. Biliyoruz ki onu Resûlullah’ın (sav) peygamber olarak gönderilişinden sonra satın aldı. Resûlullah’ın (sav) amcasıyla bu seyahati ise, o daha on iki yaşında iken vuku buldu.*”⁴⁶⁷

Makrîzî şöyle nakleder: Hâkim en-Nîsâbûrî *el-Câmi bi-zikri eimmeti’l-emsâr* isimli eserinde der ki: Kâdî’l-kudât Ebu’l-Hasen Muhammed b. Sâlih el-Hâşimî’den okudum. Ona Abdullah b. Huseyn b. Musa, ona da Abdullah b. Ali el-Medînî naklen demiş ki: Babamı şöyle derken işittim: Beş hadis vardır ki rivayet ederler ama Resûlullah’tan aslı yoktur: 1- Soran doğru olsa bile cevap veren iflah olmaz 2- Göz acısı gibi acı, din kederi gibi keder yoktur. 3- Muhakkak ki güneş Ali b. Ebû Tâlib üzerine doğmuştur. 4- Ben, Allah’ın yer altında beni iki yüz sene koymasına daha layığım⁴⁶⁸ 5- Kan alan ve aldırana iftar ettiriniz.⁴⁶⁹

Makrîzî, başka bir müellifin görüşünü nakletmeden de cerh ve ta’dîl yapmıştır. “Allah’ın gönderdiği ilk kitap, bir kapıdan bir vecih üzere inmiş; Kur’ân-ı Kerîm ise yedi kapıdan yedi vecih üzere inmiştir: Zâcir, âmir, helal, haram, muhkem, müteşabih ve emsâldir. Onun helalını helal, haramını haram biliniz. Verdiği misallerden ibretler alınız. Müteşabihine de iman ediniz.” sözünü naklettikten sonra şöyle devam eder: *Bu hadis, sabit değildir. Zira bunu, Hayât b. Şüreyh, Ukayl b. Hâlid’den o da Seleme’den rivayet etmiştir. Yine bu hadisi Leys,*

⁴⁶⁷ Makrîzî, *İmtâ’* VIII, 176

⁴⁶⁸ أنا أكرم على الله من أن يدعني تحت الأرض منّي عام

⁴⁶⁹ Makrîzî, *İmtâ’* V, 31-32; Bkz. Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ ve müzîlû’l-ilbâs amme’s-tehere mine’l-ehâdîsi alâ elsineti’n-nâs*, (I-II), neşr. Muhammed Abdülaziz el-Hâlidî, Beyrut, 1997, I, 198 (nr. 670)

Ukayl'den o da İbn Şihâb o da Seleme b. Ebû Seleme'den ve o da babasından, babası da Resûlullah'tan mürsel olarak aktarmıştır. Ebû Seleme, İbn Mesûd ile karşılaşmamış; oğlu Seleme de kendisiyle ihticâc edilen biri olmamıştır. Bu hadis isnadı itibariyle mevzu olduğunda icma olunan bir hadistir.⁴⁷⁰ İbn Ebî Şeybe ve Beyhakî'den, Muaviye'nin "Resûlullah'ın şu sözünü duyana kadar hilafet konusunda arzum yoktu: Ey Muaviye! Eğer bir gün melik olursan bu işi güzel yap!" rivayetini verdikten sonra da bu rivayeti güvenilir bulmaz⁴⁷¹

Makrîzî'nin, sahih kabul ettiği ama aslında mevzu olan rivayetleri oluşturan ikinci kısım için aşağıdaki örnekler yeterli olacaktır:

Ebu Nuaym İbrahim b. Süveyd el-Cüdûi'den şöyle tahriç etmiştir: O, Abdullah b. Üzeyne et-Tâi'den; o, Tevr b. Yezîd'den⁴⁷²; o, Halid b. Ma'dân'dan o da Muâz b. Cebel'den naklettiğine göre Muâz şöyle demiştir: Peygamberimiz Hayber'de iken ona siyah bir eşek gelip önünde durmuş ve Resûlullah Efendimiz "Sen kimsin?" deyince "Ben filanın oğlu Amr'ım. Biz yedi kardeşik. Hepimize de peygamberler binmiş, onlara hizmet etmişizdir. Beni bir Yahûdî satın aldı. Ne zaman seni hatırlasam, yürürken tökezliyorum ve sahibim bana vuruyor." Bunun üzerine Resûlullah: "Sen Ya'fûr'sun" buyurdular.⁴⁷³ Makrîzî'nin çeşitli versiyonları ile naklettiği bu rivayet için hocası İbn Kesîr, "Büyük hafızlardan pek çoğu bu hadisi inkar etmişlerdir." yorumunu yapar ve sebeplerini ardı ardına sıralar.⁴⁷⁴ İbnü'l-Cevzî de "Bu hadis mevzudur. Allah bunu vaz edene lanet etsin. Bunu uyduran sadece İslam'ı küçük

⁴⁷⁰ Makrîzî, *İmtâ'* IV, 263

⁴⁷¹ Makrîzî, *İmtâ'* XII, 208

⁴⁷² Metinde bu şekildedir. Doğrusu Sevr b. Yezîd olacaktır. Abdullah b. Üzeyne'nin bu zattan rivayetlerine dair Bkz. İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, thk. Hamdi b. Abdülmecid b. İsmail, 2000 (I-II), I, 511-512

⁴⁷³ Makrîzî, *İmtâ'* V, 267

⁴⁷⁴ İbn Kesîr, *Bidâye*, IX, 41-42

düşürmek ve onunla istihzâ etmek istemiş.” şeklinde bir değerlendirme yapmıştır.⁴⁷⁵ Zehebî, senetteki son ravi İbrahim b. Süveyd’in sika olduğunu söylese de,⁴⁷⁶ İbn Hibbân, diğer ravi Abdullah b. Üzeyne için “Hadisi kesinlikle münkerdir. Sevr b. Yezîd’den, almadığı hadisleri rivayet eder. Bu adam hiçbir koşulda delil olmaz.”⁴⁷⁷ demiştir. İbn Adî ise Sevr b. Yezîd hakkında, *Kaderî* olduğunun söylendiğini, güvenilir bulunmadığını, Yahya b. Saîd el-Kattân’ın onun hakkında “Ben ondan hiçbir şey almadım” dediğini nakleder. Sevr hakkındaki olumlu görüşleri de veren İbn Adî, neticeyi hocasının “Eğer sika ravilerden rivayet ediyorsa alınır” sözüyle tamamlar.⁴⁷⁸

Ne var ki, onun Hâlid b. Ma’dân’dan yaptığı bu ve benzer rivayetler⁴⁷⁹ sakîmdir. Zira Halid b. Ma’dân (ö.104/722)⁴⁸⁰ Muâz b. Cebel’i (ö.17/638) görmemiş ve ondan hadis işitmemiştir.⁴⁸¹ Bütün bunlar göz önüne alındığında bu sözün uydurma bir hadis olduğu açıklık kazanmaktadır. Resûlullah’ın mirac gecesinde Allah’ın horozunu, bembeyaz, bazı tüyleri zeberced gibi yeşil bir horoz olarak gördüğüne dair rivayet de⁴⁸² İbnü’l-Cevzî tarafından mevzu olarak kaydedilmiştir. Müellif tarafından çeşitli senedlerle nakledilen ve bir ceylanın Resûlullah’a (sav) selam verip onunla konuşmasına dair olan hadis de aynı şekilde hocası İbn Kesir tarafından uydurma olarak kabul

⁴⁷⁵İbnü’l-Cevzî, *Kitâbü’l-Mevdûât mine’l-ehâdis el-merfûât*, (I-IV), thk. Nureddin Boyacılar, ty. II, 27

⁴⁷⁶ Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl fî nakdi’r-ricâl*, (I-IV), thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Beyrut, ty. I, 37

⁴⁷⁷ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, I, 512

⁴⁷⁸ İbn Adî, *el-Kâmil fî duafâi’r-ricâl*, (I-VII), Dâru’l-fikr, ty., II, 529-531

⁴⁷⁹ Sevr’in Halid b. Ma’dân yoluyla Muaz b. Cebel’den yaptığı rivayetler için bkz. İbn Adî, *Kâmil*, II, 530

⁴⁸⁰ Kemal Sandıkçı, Age, s. 110

⁴⁸¹ İbn Hacer, *Telhîsu’l-habîr fî tahrîci ehâhîsi râfî’l-kebîr*, (I-IV), neşr. Ebu Asım Hasan b. Abbas b. Kutub, yry., 1995, III, 337 İbn Hacer, Halid b. Ma’dân’ın Muâz b. Cebel’den rivayetlerinin illetli oluşuna çeşitli örnekler verir.

⁴⁸² Makrîzî, *İmtâ’* VII, 261

edilmiştir.⁴⁸³ Aslında uydurma nakiller tarih kitaplarına hadis kitaplarından çok daha kolay girmiştir.Taberî'nin ifade ettiği gibi bunun metotla ve aklı süzgeçten geçirilmesiyle doğrudan ilişkisi vardır.⁴⁸⁴

Makrîzî, bu eserde hadis ilimlerine dair cerh ve ta'dile yer verdiği gibi sebep-i vürûdü'l-hadise de yer vermiş, bazı hadislerin hangi hadiseler üzerine Hz. Peygamber tarafından îrat edildiğini kaydetmiştir. Müellif, sebep-i vürudla alakalı Kuzman hadisesi başlığı altında şunları söyler:

Kuzman cesaretiyle tanınan birisiydi. Fakat Uhud Harbine geç kalmıştı Zaferoğulları kadınları onu ayıplayınca tam Resûlullah (sav) savaş saflarını düzenlemişken yanlarına vardı ve hatta Müslüman kanadından ilk ok atan o oldu. Attığı oklar mızrak gibi saplanıyordu. Büyük bir nara attı ve kılıcıyla yiğitlik gösterip yedi kişiyi öldürdü. Ardından yaralanınca Katade b. Numan 'Ey Ebu Ğaydak şehadetin mübarek olsun' dedi. Bunun üzerine Kuzman:Yemin ederim ki din için savaşmadım Ey Ebu Amr! Bizim ekip biçtiğimiz topraklara Kureyş ayak basmasın diye savaştım' dedi ve kılıcına dayanarak güçlükle kalktı ve kendini öldürdü. Bu hadise Resûlullah'a (sav) anlatılınca 'Cehennem ehliendendir! Muhakkak ki Allah bu dini facir birisiyle de güçlendirir.' buyurdular.⁴⁸⁵

Resûlullah'ın (sav) meşhur bir hadisi olan "Cennet, kılıçların gölgesindedir." hadisini, hastalığı sırasında ve Üsame ordusu için sarf ettiklerini kaydeder.⁴⁸⁶ Benî Mustalık/Müreyysi' Gazvesi ve İfk hadisesini

⁴⁸³ İbn Kesîr, *Bidâye*, IX, 32

⁴⁸⁴ Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, (I-XI), thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, I, 7-8

⁴⁸⁵ Makrîzî, *İmtâ'* I, 140-1

⁴⁸⁶ Makrîzî, *İmtâ'* II, 123

işlerken Resûlullah'ın (sav) Hz. Aişe ile yaptığı koşu yarışını naklederek, verdiği rivayetlerle o yarışın bu sırada olduğuna işaret eder.⁴⁸⁷ Teheccüd namazına kalkması, sahabenin de ona iştirak etmesini ve dördüncü gün farz kılınır korkusuyla Hz. Peygamberin mescide gelmemesi rivayetinde olduğu gibi konular arasında fikhî hadislerle yer verir.⁴⁸⁸ Pek çok kırk hadis risalesinde yer alan “Allah’tan başka ilah olmadığına şehadet edinceye kadar insanlara karşı savaşmakla emrolundum. Bunu söyledikleri zaman kanlarını ve mallarını bizden korumuş olurlar. Hesapları ise Allah’a aittir.” hadisini Veda Haccı’nda nahr günü Mina’da irat ettiklerini kaydeder.⁴⁸⁹ “Cahiliye devrinde en iyi olanlarınız İslam’da da en iyi olanlarınızdır.” hadisi de bu sıralarda irat edilmiştir.⁴⁹⁰

Resûlullah Efendimizin (sav): “Allah, Yahudilere ve Hıristiyanlara lanet etsin! Peygamberlerin kabirlerini mescit yaptılar” hadisinin, Ümmü Habibe ve Zeyneb bint Cahş’ın Habeşistan’da gördükleri Mâriye isimli bir kiliseden ve içindeki resimlerden bahsedince Resûlullah’ın (sav) “Bunlar öyle bir topluluk ki onlardan salih bir kişi öldüğü zaman onun kabri üzerine mescit yaparlar, oraya resmini çizerlerdi. Onlar insanların en şerlileridir!” diyerek yukarıdaki hadisi ifade ettiklerini kaydeder.⁴⁹¹

⁴⁸⁷ Makrîzî, *İmtâ’* I, 213

⁴⁸⁸ Makrîzî, *İmtâ’* II, 241

⁴⁸⁹ Makrîzî, *İmtâ’* II, 120

⁴⁹⁰ Makrîzî, *İmtâ’* II, 121

⁴⁹¹ Makrîzî, *İmtâ’* II, 133

2.3.3.3. Fıkıh ve Fıkıh Usûlü

Makrîzî, bugün İslam Hukuku diye tercüme edilen⁴⁹² fıkıhın kaynaklarından ve konularından, eserinde yeterince istifade etmiştir.⁴⁹³ Fıkıh, lügatte anlamak demektir. Istılahta ise nazar ve istidlâl yoluyla, şeriatın fer'î hükümlerinin tamamından elde edilen ilme mahsus olarak kullanılır. Buradaki “ilim” kaydı zannı; “hükümlerin tamamından” kaydıyla da “bir iki hükmü bilmek” tarifin dışında bırakılmıştır. Zira bir iki şey bilmek fıkıh değildir.⁴⁹⁴

Devletler hukuku ya da ceza hukuku gibi pek çok sahada siyerin kaynaklık ettiği düşünülürse fıkıh-siyer ilişkisinin ne kadar yakın olduğu ve böyle bir eserde bu konuların yer alması gerektiği açıkça anlaşılacaktır. Müellif, engin ilim dağarcığının bir sonucu olarak

⁴⁹² Fıkıhın “İslam Hukuku” olarak tercüme edildiğine dair bkz.

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Fıkıh> (27.01.2010) Hayreddin Karaman, fıkıhla ilgili kitaplarının tamamında “İslam Hukuku” terimini kullanmışsa da kendi web sitesinde fıkıhı, *İslam ibadet ve hukuk ilmi* şeklinde tercüme etmiş ve fıkıhın, ilmihal, hukuk, hukuk metodolojisi, ekonomi, siyaset ve idare gibi bilimleri de içine alacak şekilde geniş bir saha olduğunu da ifade etmiştir.

<http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/gelisimler/0047.htm> (27.01.2010)

⁴⁹³ Bize göre *İslam Hukuku* (*İslamic Law*) tabiri *fıkıh* kelimesini karşılamamaktadır. Bu ifade müsteşriklerin, fıkıhı daha iyi anlamak ve zihinlerinde karşılık bulmak için kullandıkları bir kavramdır. Bkz. Carlo A. Nallino, “İslam Hukuku” terc. Akif Erginay, *AÜHFD*, C.11 Sayı 1, 1954, 543-562 (Yazarın “Nuovo Digesto Italiano” adlı eserinden dilimize çevirmiştir.) Arapların kullandığı *el-Fıkhu'l-İslâmî* tabiri de isabetli değildir. Nasıl ki *İslam teyemmümü* denemezse İslam fıkıhı da denemese gerektir. Ya *fıkıh* denmelidir veya sadece *hukuk* demekle iktifa etmelidir. Aynı şey, İslam’ın iktisadi sahaya dair anlayış ve normlarını ifade için kullanılan *İslam ekonomisi* tabiri için de geçerlidir. *İslam ekonomisi* veya *İslam iktisadı* denemez doğrusu sadece *iktisat* demektir. Zira, zamanımızda ekonomiye dair uygulanan sistem ya da sistemler çoğunlukla iktisat değil *ıktisab* olmayı hak etmektedir. Mutlak zikir kemale munsarıftır. Öyleyse bu o kadar doğal ve aşağılık kompleksinden uzak olmalıdır ki yalın olarak *hukuk* ve *iktisat* denilince bu hususta kemal mertebedeki nizamlar anlaşılmalıdır. Çağımızda, kaynağı akıl ve düşünce olan bu tip normları *Kuramsal/Spekülatif hukuk* ve *Kuramsal/Spekülatif iktisat* olarak ifade edebiliriz. Tekrar etmek gerekirse bu isimlendirme, *metod* itibarıyla değil *kaynak* itibarıyledir. (Osman Cengiz)

⁴⁹⁴ Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, (I-IV), neşr. Abdürrezzâk el-Afîfî, Riyad, 2003, I, 20

İmtâ'da çeşitli vesilelerle bu ilim dalının konularına temas etmiş, ilgili kaynaklardan, bazen çok uzun alıntılar yapılmıştır. Makrîzî'nin fikhî duruşu ehl-i hadîsten yanadır. Yani o, eğer bir konuda hadis varsa öncelikli çabası ona göre amel etme ve fikhî hükmü ona göre değerlendirmektir. Bu metod İmam Şâfiî'nin yoluna da uygundur.

Mekke'nin fethinin *anveten* mi yoksa *sulhen* mi alındığını münakaşa eden Makrîzî bu hususta Evzâî, Mâlik ve Ebu Hanife'nin anveten fethedilip sonradan orada sakin halka eman verildiği görüşünde olduğunu; Mücahid ve Şâfiî'n ise Mekke'nin, yapılan bir anlaşma neticesi sulhen feth olunduğu görüşünü savunduğunu kaydetmiştir.⁴⁹⁵ Ayrıca Hayber Gazvesi sırasında haram kılanan şeyleri de bir başlık altında vermiştir.⁴⁹⁶ “Uhud şehidlerine Resûlullah'ın cenaze namazı kılması” başlığı altında ise şunları söyler:

Resûlullah Efendimiz (sav): “Onları şuraya koyun! Kıyamet günü onlara ben şahitlik edeceğim! buyurdular ve önce Hz. Hamza için tekbir aldılar. Daha sonra şehitler sırayla getirildi. Her gelen şehit Hz. Hamza'nın yanına koyuluyor ve namazı kılınıyordu. Böylece yetmiş kere namaz kılındı. Şu da söylenir: Dokuz kişi getirildi, onuncusu Hz. Hamza'ydı. Sonra yine dokuz kişi getirildi Hz. Hamza yerinde duruyordu. Böylece yedi kere namaz kılındı. Ebu Davud'un Enes, Cabir ve İbn Abbas'tan rivayetine göre ise onların namazını kılmamıştır. Bu, İmam Mâlik'in, Leys b. Sa'd'ın, Şâfiî'nin, Ahmed'in ve Davud'un mezhebidir: savaşta ölenin cenaze namazı kılınmaz. Kufe, Basra ve Şam hukukçularına göre ise kılınır.”⁴⁹⁷

⁴⁹⁵ Makrîzî, *İmtâ*' II, 7

⁴⁹⁶ Makrîzî, *İmtâ*' I, 323-4

⁴⁹⁷ Makrîzî, *İmtâ*' I, 173

Hicretten sonra Resûlullah'ın haccı başlığı altında onun temettu haccı yapıp yapmadığına dair pek çok rivayet nakleder. Bunlardan biri de İbn Ömer'den bunun caiz olduğu yönündeki İbn İshak rivayetidir. Korku namazının⁴⁹⁸ ve haccın ne zaman ve nasıl farz kılındığını⁴⁹⁹ tartışan müellif, fıkıh kitaplarında kitabü'l-kerahiyyede konu edilen Resûlullah'ın (sav) künyesi ile künyelenmenin caiz olup olmadığı meselesini gündemine alır ve bu konuda şunları söyler:

Bu konuda üç görüş vardır:

- 1. Mutlak olarak yasak olduğu görüşü*
- 2. Mutlak olarak caiz olduğu, yasağın sadece Resûlullah'ın (sav) hayatı ile sınırlı olduğu görüşü*
- 3. İsmi Muhammed olan için caiz değildir ama diğerleri için caizdir görüşü*

Bunlardan başka Taberî dördüncü bir görüş nakleder ki bu da Muhammed'in isim olarak ve Ebu Kasım'ın da künye olarak kullanılmasının mutlak şekilde yasak olduğudur.⁵⁰⁰

Resûlullah Efendimizin (sav) Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi Ümmü Habîbe validemiz ile evlenmek için vekil tayin ettiğini ifade ederek nikahta vekaletin caiz olduğunu kabul eden görüşleri nakleder:

Aynı şekilde ilim önderleri bu hadis ile nikahta vekaletin caiz olduğunu ifade etmişlerdir. Rebî'in rivayetine göre Şâfiî'nin görüşü, Ukbe b. Amir hadisinde 'İki veli nikahlarsa ilki daha hak sahibidir' buyrulmuştur, şeklindedir. Burada, nikahta vekaletin caiz olduğuna

⁴⁹⁸ Makrîzî, *İmtâ'* I, 198

⁴⁹⁹ Makrîzî, *İmtâ'* I, 255

⁵⁰⁰ Makrîzî, *İmtâ'* II, 148

*delalet vardır. Şâfî el-Ümm'de şöyle der: Kafir birisi Müslüman bir kadının, o kadın kızı bile olsa, velayetine sahip olamaz. İbn Saîd b. Âs, Resûlullah Efendimizi (sav) Ümmü Habibe bint Ebî Süfyan ile Ebu Süfyan hayatta iken nikahlamıştır. Zira o, Müslüman bir kadındı. İbn Saîd de müslümandı. Ona İbn Saîd'den daha yakın müslüman ben bilmiyorum. Bu hususta Ebu Süfyan'ın hiçbir velayeti yoktu. Çünkü Allahü Teala Müslümanlarla müşrikler arasındaki velayeti hem mirasta hem de başka hususlarda kaldırmıştır.*⁵⁰¹

Müellif, Hz. Peygamber'in (sav) talâkının da üç talakla sınırlı olup olmadığına dair alimlerin ihtilaf ettiğini, bazılarının her ne kadar eşlerinin sayısı dört ile sınırlanmadıysa da Allah Resûlünün talâkının ümmeti gibi üç ile sınırlı olduğu görüşünde olduklarını kaydeder.⁵⁰² Makrîzî, peygamberlerin özellikle onların en faziletlisi Resûl-i Ekrem'in bu gibi hususlarda herhangi bir sayı ile sınırlı olmadığını söyleyerek kendi görüşünü de belirtmiştir. Devletler hukukunda büyük önemi haiz olacak olan Resûlullah'ın (sav) eman mektuplarına da yer vermiş, bunlar hakkında değerlendirmeler yapmıştır.⁵⁰³ Resûlullah'a (sav) sebbedenin öldürülmesi, sahabeye sebbedenin ise dövülmesi ile alakalı⁵⁰⁴ olarak da iki hadis nakletmiştir.⁵⁰⁵

⁵⁰¹ Makrîzî, *İmtâ'* VI,74

⁵⁰² Makrîzî, *İmtâ'* X, 195-196

⁵⁰³ Makrîzî, *İmtâ'* II, 64-67, 87

⁵⁰⁴ Bu konu için bkz. İbn Teymiyye, *Takrîbü's-Sârimi'l-meslûl alâ şâtımı'r-resûl*, neşr. Sâlih es-Sâvî, ty.

⁵⁰⁵ Makrîzî, *İmtâ'* IX, 209-210; "Resûlullah'ın ashabına sebbedenin cezası" başlığı Makrîzî'nin konuyu dağıttığı yerlerdendir. Müellif, başlık ile alakalı sadece iki hadise yer vermiş ve bir müminin diğerine *kafir* diyemeyeceğine dair dört; babasından başkasına nesep iddia edenin kafir olacağına dair de iki rivayete yer vererek günah işlemenin insanı dinden çıkarıp çıkarmayacağına dair uzun nakiller yapmış ve konuyu Hz. Ebu Bekir'in hilafetiyle bitirmiştir. Elbette anlattıkları arasında bağlar kurmuştur. Fakat çoğu yerde böyle yapması konuyu takibi zorlaştırmıştır.

Makrîzî, usûl-i fıkha değinmiş, eserinde bu mühim ilim dalına ait konulara yer vermiştir. Usulu'l-fıkh ya da hukuk metodolojisi İslam'ın yapı olarak mayasını oluşturan bir konuma sahiptir. Öyle ki ondaki bazı değişiklikler diğer bütün sahalarda farklı çözüm ya da sonuçlara sebep olabilmektedir. Allah Resûlünün (sav) hayatı ve bu hayatta insanlardan yapmalarını istediği her şey fıkıh manzumesini oluşturmaktadır. Bununla beraber bunlardan nasıl istifade edileceği, onların ruhu diyebileceğimiz genel kaidelere bağlıdır. İşte bu genel kaideler, metodolojiyi oluşturmaktadır. Makrîzî usul-i fıkıhla alakalı pek çok başlık ve bilgiyi sadece müellifin ismini vererek Fahredin Râzî'nin *el-Mahsûl fî ilmi usûli'l-fıkh* isimli eserinden almıştır.⁵⁰⁶ “Herkesin onu kavlen ve fiilen örnek almakla emrolunması” başlığı altında Resûlullah'ın (sav) fiilinin tek başına bizim için de bir hüküm ifade edip etmeyeceğini münakaşa etmiş ve bu konuda dört görüş olduğunu söylemiştir:

1. *Resûlullah'ın (sav) fiili vücut ifade eder. İbn Sureyc, Ebu Said el-İstahri, Ebu Ali İbn Hayran bu görüştedir.*
2. *Nedb ifade eder. Bu görüş İmam Şâfi'ye nisbet edilmiştir.*
3. *İbâha ifade eder. İmam Mâlik'in kavlidir.*
4. *Mutlak olarak tevakkuf edilir. Bu Sayrafi ve çoğu Mutezilenin görüşüdür. Bize göre de olması gereken budur. Zira bu fiilin onun için ve bizim için günah olmasını tecviz edersek, o zaman o fiili işlememiz caiz olmaz. Peygamberlerin günah işlemesini tecviz etmezsek o takdirde bu fiilin mübah, mendub veya vacib olduğunu kabul etmemiz gerekir. Vacib*

⁵⁰⁶ Fahreddin Râzî, *el-Mahsûl fî ilmi usûli'l-fıkh*, (I-VI), thk. Câbir Feyyâz el-Alvânî, ty., III, 229-262 Krş. Makrîzî, *İmtâ'* III, 154-166

*olduğunu kabul ettiğimiz takdirde bu fülün onun hasâisinden olduğunu söylememiz icap eder.*⁵⁰⁷

Resûlullah'a (sav) salavat getirmenin vacib olduğuna dair delillerin beşincisinde, salavat getirme emrinin tekrara delalet edip etmediğini tartışan müellif, Resûlullah'ın (sav) isminin ayrıca zikrinden dolayı emrin tekrar ifade edeceğini söyleyerek bunu üç mukaddimede ele alır. Buna göre:

1. *Salavat getirmek mutlak bir memurun bihtir. Bu malumdur*
2. *Mutlak emirler tekrarı iktiza eder. Burada ihtilaf vardır*
3. *Memurun bihin tekrarı bir sebep ile olur. Bu sebep de Resûlullah'ın (sav) ismini zikirdir.*⁵⁰⁸

Muhammedî dinin diğer dinleri neshi, başlığı altında nesh kavramını izah eder ve neshin meydana gelmiş olmasının mümkün olduğunu ifadeden sonra şunları ilave eder:

*Çünkü dinler için şariat, bedenler için doktor gibidir. Dolayısıyla dün emrettiği bir şeyi bugün yasaklaması caizdir. Nasıl ki doktor dün yasakladığı bir şeyi bugün tavsiye edebiliyor veya aksi de mümkün oluyorsa bu da öyledir.*⁵⁰⁹

Nesh ile alakalı Hz. İbrahim'in önce, evladını kurban etmekle emr olunmasını daha sonra ise koç kurban etmesinin istenmesini örnek

⁵⁰⁷ Makrîzî, *İmtâ'* III, 154-166

⁵⁰⁸ Makrîzî, *İmtâ'* XI, 8

⁵⁰⁹ Makrîzî, *İmtâ'* IV, 151

verir ve bunları çoğaltır. “Din-i Muhammedî’nin diğer dinleri nesh etmesi” başlığı altında geniş bir malumat verir.⁵¹⁰ Eserin muhtelif yerlerinde bu konuya temas eden Makrîzî, buna özel bir bölüm ayırır ve burada şunları ifade eder:

Neshe gelince, bundan, mutlak olarak söylenirse iki şey kastedilir:

1- Tahvil ve nakil manası. Kitabın neshi bu kısımdandır. Yani kitabın kitap ile değiştirilmesi. Bu bakımdan Kur’ân’ın tamamı mensuhtur. Zira Levh-i Mahfuz’dan nesh olunmuş ve dünya semasında Beyt-i İzze’ye indirilmiştir. Bunda şüphe yoktur zira ayette “Biz biz bir ayeti nesh edersek...”⁵¹¹ buyrulmuştur.

2- Kaldırma ve izâle manası. Bu iki kısımdır. Birincisi, bir şeyin kalkması ve yok olması. Arapların şu sözü bu kabildendir: Güneş, gölgeyi yok etti. Allahü Teala’nın şu kavli gibi: Allah Şeytanın ilka ettiklerini imha eder.⁵¹² Yani yerine birşey koymadan yok eder.⁵¹³

Müellif daha sonra “Bugün mushafımızda olmayan bir ayet nesh edilmiş midir edilmemiş midir?” sorunu sorar ve bu soruyu üç başlıkta cevaplandırır:

1- Hattı, hükmü ve hıfzı nesh edilen ayetler.

2- Hattı nesh edilip hükmü baki kalanlar.

3- Hükmü nesh edilip hattı baki kalanlar.⁵¹⁴

⁵¹⁰ Makrîzî, *İmtâ’* IV, 152-160

⁵¹¹ Bakara, 2/106

⁵¹² Hac, 22/25

⁵¹³ Makrîzî, *İmtâ’* IV, 282 Makrîzî pek çok konuya yeni paragraflar açtığı için diğer bazılarını unutmuş veya vazgeçmiştir. Zira bu ikinci kısımda “Bu iki kısımdır” ifadesinin ikincisi bulunamamıştır.

⁵¹⁴ Makrîzî, *İmtâ’* IV, 285

2.3.3.4. Kelam

Makrîzî, siyer ile ilgili olan ya da olmayan kelam konularını sıklıkla ele almıştır. Esasen, hadise ağırlık veren bir düşüncenin kelamı barındırması pek mümkün olmasa da İbn Haldun ile olan yakınlığı, onu kelam konularına da ilgi duymaya yönlendirmiş olmalıdır. Fakat onun kelam konularını işleyişi, her bir konuyu kendi penceresinden yorumlamaktan ziyade o konudaki birikimi nakletmek şeklindedir. Yani bir bakıma “kelam tarihi” veya “kelamî görüşler/mezhepler tarihi” anlayışı belki bir tarihçi oluşundan dolayı daha ağır basmaktadır. Kelam konularında bir mesele hakkında pek çok mezhebin görüşlerini aktarırken bu anlayışı görmek mümkündür. Makrîzî elbette bazen kendine has izahlar yapmış ve kelam-tasavvuf çizgisinde görüşler sunmuştur. Aşağıdaki metin bunlardan bir örnektir:

Resûlullah aleyhisselam o vakit şeriat sahibiydi: “Adem su ile toprak arasında iken ben nebî idim” buyurmuştur. “İnsan idim” veya “mevcut idim” dememiştir. Peygamberlik, şeriatin takdiriyle Allah katından değil midir? Allah Teala, diğer peygamberler dünyada daha yokken onun peygamber olduğunu haber vermiştir. İşte o da Allah Teala insanların bedenlerini (el-ecsâm el-insâniyye) yaratmadan evvel var olan “ruh” olmaktadır. Bütün peygamberler Adem aleyhisselamdan İsa aleyhisselama kadar bu alemde Muhammed aleyhisselamın vekilleriydiler. Buna Resûlullah’ın şu sözü işaret eder: Eğer Musa hayatta olsaydı bana tabi olmaktan başka bir yol bulamazdı. (...) Onun ruhaniyeti, her peygamberin mevcut olan ruhaniyetidir. Diğer peygamberlerin peygamber olarak var oldukları zamanda mevcut ilim ve şeriatlerin tamamı, onun temiz ruhundan gelen bir yardımlardır.⁵¹⁵

⁵¹⁵ Makrîzî, *İmtâ’* III, 120

Tenbih ve irşad başlığı altında şefaati beşe taksim etmiş, her birini izah etmiş ve devamında ise Mutezile ve Haricîlerin görüşlerini nakletmiştir.⁵¹⁶ Makrîzî, Havz-ı Kevserin hak olduğunu Kevser suresini tefsir ederek ifade eder.⁵¹⁷ Berâhime fırkasının yanlış görüşlerini zikredip peygamberler gönderilmesinin zarureti ve faydaları üzerinde durur. Ayrıca peygamberler gönderilmesinin caiz mi vacip mi olduğunu tartışır.⁵¹⁸ Mucizenin tarifini yapan Makrîzî, uzun uzadıya onu izah eder. Kelamcıların ve felsefecilerin görüşlerini ayrı ayrı verir.⁵¹⁹ Mucizeyi bize nakledilişine göre ikiye ayırırken tevatürü açıklar ve ilm-i zaruri icab ettiğini söyler.⁵²⁰ “Tenbih müfid” başlığı altında benzer ifadelerde bulunur.⁵²¹ Miraçta Resûlullah’ın Allah’ı görüp görmediğine dair Kerrâmiyye ve Müşebbihe gibi fırkaların bütün görüşlerini vererek, İbn Huzeyme’nin onun Allah’ı gözüyle gördüğü görüşünde olduğunu nakleder. Müellifin ifadesine göre müteahhirîn ulemadan bazıları da bu görüşe katılmışlardır.⁵²² Miraç hadisinde Resûlullah Efendimizin (sav) Allah ile konuşmasından bahisle Allah’ın kelam sıfatını, Eş’ariler’in, Mutezile’nin ve Kerramiyye’nin görüşlerini vererek geniş bir şekilde izah eder.⁵²³ Peygamber ve meleklerin masum olduklarını söyleyen Makrîzî, kırk sayfaya yakın bu konuyu açıklar.⁵²⁴ Bu arada *a’yan* ve *arazdan* da bahseder.⁵²⁵ Müellif Hz. İbrahim’in semaya bakıp Rabbini aradığına işaret eden ayetlerden hareketle arazın özelliklerini sayarken sanki kelam kitaplarından bir sayfa sunar:

⁵¹⁶ Makrîzî, *İmtâ’* III, 292-3

⁵¹⁷ Makrîzî, *İmtâ’* III, 297

⁵¹⁸ Makrîzî, *İmtâ’* IV, 137-9

⁵¹⁹ Makrîzî, *İmtâ’* IV, 176-81

⁵²⁰ Makrîzî, *İmtâ’* IV, 227

⁵²¹ Makrîzî, *İmtâ’* IV; 381

⁵²² Makrîzî, *İmtâ’* VIII, 295

⁵²³ Makrîzî, *İmtâ’* VIII, 302

⁵²⁴ Makrîzî, *İmtâ’* XI, 182-230

⁵²⁵ Makrîzî, *İmtâ’* XI, 210

Hulasa bu, yıldızların hareketleriyle istidlaldir. Onların kaybolması da ulûhiyet ve rubûbiyetlerinin yokluğu demektir. Böylece bu mesele, şu mukaddimelere bağlanmış olur:

1-Arazın isbatı. Bu, kendi kendine var olamayan ve varlığı için başka bir mekana ihtiyaç duyandır. Hareket ve sükun, renkler, içtima, iftirâz ve bunların dışındaki arazlar gibi. Bunların isbatı, duyular ile şahid olmaktır.

2-Arazlar cevherlerden farklıdır. Zira, tek bir cevher üzerinde hareket ve sükun, beyaz ve siyah gibi arazlar üst üste gelebilir. Halbuki o, iki halde de aynı zata/varlığa sahiptir.

3-Arazlar cevherlerden ayrılmaz. Zira ayrılmış olsa zatı ile kâim/kendi başına var olması olması gerekir ki bu imkansızdır.

4-Arazlar hâdistir. Zira, varlıkları ve yoklukları cevherlere bağlıdır. Birbirlerinin önüne geçip biri diğerinden önce meydana gelebilir.

5-Hâdis olandan ayrılmayan ya da hâdisin kendisinden ayrılmadığı şey de mutlaka hâdistir.⁵²⁶

Bilgi felsefesi ile alakalı vahyî bilginin kaynağını araştıran Makrîzî, kâhinlerin de aynı kaynağa ulaşp ulaşmadığını konu eder. Buna göre peygamberlerdeki beşeriyetten sıyrılıp meleklik vasfına basma özelliği Allah'ın yardımıyla onun bir ihsanı olarak çaba harcamadan gerçekleşmekte ve peygamberler vahyî bilgiyi elde etmektedir. Makrîzî'ye göre bu vasıf bütün insanlar için *bi'l-kuvve* vardır. Fakat çaba ile ortaya çıksa da iyi ve kötü doğru ve yanlış bilgi beraber elde edilecektir. Bu sebeple güvenilirmez. İşte kâhinlerin yaptığı da budur. Halbuki nübüvvet hep doğru bilgi üzerinedir. Kaynağından

⁵²⁶ Makrîzî, *İmtâ'* XI, 211

sapma olmaz.⁵²⁷ Makrîzî, nübüvvet ve kehanete dair görüşlerinde tamamen hocası İbn Haldun'un etkisi altındadır. Öyle ki onun *Mukaddime*'de nübüvvetin ve kehanetin hakikatleri, rüya ve diğer gaybı bilme yolları başlığı altında verdiği bilgiler ile Makrîzî'nin ifadeleri aynıdır.⁵²⁸

2.4. İmtâ'da Kullanılan Kaynaklar

Makrîzî, *İmtâ*'ı yazarken pek çok kaynak kullanmış, bu kaynakların çoğunu da metin içinde ya müellif ismi olarak ya da eser ismiyle vermiştir. Fakat bazı eserlerden istifade ettiği halde bunların isimlerini vermekten kaçınmıştır. Bu sebeple ister istemez *İmtâ*'ın kaynakları, bu bakımdan müellifin “isimlerini verdikleri” ve “isimlerini vermedikleri” kaynaklar olarak iki kısma ayrılmaktadır.

İlk olarak, Makrîzî'nin isimlerini zikretmediği kaynaklara temas etmek istiyoruz. Zira, bu konuda derli toplu bir değerlendirme yapma ihtiyacı bulunmaktadır. Buna göre, “Fasılların Tertibi” başlığı altında Makrîzî'nin, İbn Kesîr ve İbnü'l-Mülakkın gibi bazı müelliflerden istifade ettiği halde bunların isimlerini *İmtâ*'da zikretmediğini söylemiştik. Bu mesele esasen kaynaklar ile ilgili olsa da *Fusûl* ve *Gâye*'nin metodundan, müellifin doğrudan etkilenmiş olması bu yazarları “İmtâ'nın Metodu” başlığı altında daha evvel ele almamızı gerekli kılmıştır.

⁵²⁷ Makrîzî, *İmtâ*' V, 3-4

⁵²⁸ Makrîzî, *İmtâ*' II, 380-385; Krş. İbn Haldun, *İber* I, 120-5

İstifade ettiği hocaların isimlerini kendi eserinde vermemenin, ilk bakışta bir çeşit gelenek olabileceği akla gelse de müellifin çağındaki İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1449) gibi⁵²⁹ Mısır bölgesinde yaşamış ve Kahire’de tahsil görmüş alimlerin, eserlerinde hocalarının isimlerini anmaları, onlardan yaptıkları iktibaslara işaret etmeleri göz önüne alındığında⁵³⁰ bu ihtimalin düşük olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Makrîzî’nin bu tavrı sadece kendi hocaları için değildir. Kendisinden iktibasta bulunduğu halde, yukarıda bahsi geçen İbn Kesîr ve İbnü’l-Mülakkın’ın yanı sıra hocası olmamakla beraber, istifade ettiği anlaşılan İbn Kayyim el-Cevziyye ve İbn Teymiyye’nin isimlerini veya eserlerini de *İmtâ*’da zikretmemiştir.

Daha önce geçtiği üzere *Dürer*’de hocası İbn Haldun’dan uzun bir biyografi ve övgüyle bahseden müellif,⁵³¹ *İmtâ*’da onun adını anmamış fakat *Kitâbü’l-iber*’e bir giriş mahiyetinde olup eserin birinci cildini oluşturan *Mukaddime*’sinden sayfalarca alıntı yapmıştır. Burada dikkatimizi çeken husus, hocasının bilgilerine yeni bilgiler ilave ederek farklı yorumlara ulaşmak istememesidir. Halbuki, Makrîzî bazen hadisleri bu tarz yorumlarla değerlendirmiştir. İbn Haldun’un ifadelerini, kendi cümleleri ile aktararak aynı manaya çıkacak şekilde sahiplenmesi mümkün iken bunu yapmamış hocasının sözlerini aynen aktarmıştır.

Makrîzî, nübüvvet ve kehanete dair görüşlerinde tamamen hocası İbn Haldun’un etkisi altındadır. Öyle ki onun *Mukaddime*’de

⁵²⁹ İbn Hacer, tahsil itibarıyla Makrîzî ile benzer geçmişe sahiptir. Zeynüddin el-İrâkî, Nureddin el-Heysemî ve Süveydâvî gibi alimlerden İbn Hacer de uzun süre ders almıştır. *el-Mecmau’l-müessis lil-mu’cemi’l-müfehris*, (I-IV), neşr. Yusuf Abdurrahman, Beyrut, 1992-1994, I, 33 vd.

⁵³⁰ İbn Hacer, *el-Mecmau’l-müessis*, II, 188-190, 263

⁵³¹ Makrîzî, *Dürer* II, 383

nübüvvetin ve kehanetin hakikatleri, rüya ve diğer gaybı bilme yolları başlığı altında verdiği bilgiler ile Makrîzî'nin ifadeleri aynıdır.⁵³² Makrîzî İbn Haldun'un ismini zikretmeden ilgili kısımdaki cümleleri aynen almıştır:

Malum olsun ki bu alemi, içindeki tüm mahlukatla beraber sebepleri sonuçlara bağlı, oluşumların oluşumlarla sıkı bir ilişki içinde olduğu, bazı mevcudatın zamanla diğer bazısına istihale ettiği ve bu gibi şaşırtıcı şeylerin de ardı arkasının kesilmediği bir tertip ve muhkemlik sistemi üzerinde olduğunu görüyoruz. (...)

Sonra alem-i tekvine dikkatle bakınız. Tedriç, nasıl madenlerden başlayarak bitkiler ve sonra da hayvanlarla mükemmel bir biçimde ilerlemektedir. Madenler aleminin sonu bitkiler aleminin ilkiyle bitişmektedir. Otlar ve tohumuz bitkiler gibi. Hurma ve asma gibi bitkiler aleminin sonu ise salyangoz ve midye gibi hayvanlar aleminin ilkiyle bitişmektedir. Bunların sadece dokunma hisleri vardır. Bu varlıklardaki bitişmenin manası, bir alemin sonunda olanın kendinden sonraki alemin ilki olmaya yakın bir istidadda olması demektir. Hayvanlar alemini genişlemiş, türleri çoğalmış, oluşumun tedriciliği, zeka ve idrak kabiliyetlerini birleştirmiş ama fülen fikir ve görüş sahibi olamamış maymunlar aleminden yükselerek, fikir ve görüş sahibi insanın oluşmasıyla son bulmuştur.⁵³³

“Vahyin başlaması ve meleğin ona görünmesi” başlığı altında “Peygamberliğin manasına dair tenbih ve irşad” diye bir konu açmış ve bu konuda “Peygamberliği hakikatine gelince” dedikten sonra birkaç

⁵³² Makrîzî, *İmtâ' II*, 380 vd. Krş. İbn Haldun, *İber I*, 120 vd.

⁵³³ Türkiye Nüshası'nda Maymunlar aleminden من عالم القردة ifadesi diğer nüshada kudret aleminden من عالم القدرة şeklinde geçmiştir. Bkz. *İmtâ' II*, 381 vd.; Aynı farklılık, kendisinden alıntı yapılan eserin yazmaları arasında da vardır. İbn Haldun *İber I*, 121 vd.; *İber*'in son neşrinde de burası “kudret aleminden” şeklinde geçmiştir. Bkz. *Tarihü'bni Haldûn*, (2208 sayfa-PDF) neşr. Ebû Süheyb el-Kermî, Beytül'efkâr ed-devliyye, ty., s. 52

sayfa kadar bilgi vermiştir. Bu bilgiler de *Mukaddime*'den alınmıştır.⁵³⁴ Bu tavır bir başka ciltte de devam eder. Makrîzî, "Mucizelerin tafsilatlı zikri. Birincisi kehanetin iptali" başlığı altında, İbn Sîde'den kehanet kelimesinin köküne dair kısa bir iktibas yaptıktan sonra İbn Haldun'dan kehanetle alakalı yaptığı alıntıya geçmiştir.⁵³⁵

İbn Kayyim el-Cevziyye ve onun hocası İbn Teymiyye'den de istifade ettiği anlaşılan müellif özellikle İbn Kayyim'i bir siyer müellifi olması hasebiyle anması gerekirken *İmtâ*'da onun ismini vermemiştir. Siyere dair yazdığı *Zâdu'l-meâd fî heydi hayri'l-ibâd* isimli eserinden de bahsetmemiştir. Bilindiği gibi bu eser hem tasnifi hem de verdiği bilgilere yaptığı değerlendirmelerle bu sahada müstesna bir yere sahiptir. Bazı eserlerinde İbn Teymiyye'den bahseden müellifin ondan ve eserlerinden haberdar olduğu anlaşılmaktadır.⁵³⁶ Bununla beraber *İmtâ*'da onun ismi de geçmemektedir.

Bu arada Huzâî'yi ve *Tahrîcû'd-delâlât es-sem'iyye alâ mâ kâne fî ahdi Rasûlillahi mine'l-huref ve's-sanâi ve'l-amâlât eş-şer'iyye* isimli eserini de burada anmamız gerekir.⁵³⁷ Zira, bu eser adından da anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber (sav) dönemindeki, meslek, sanat ve diğer sosyal hayat konuları hakkındadır.⁵³⁸ Bu konuların tamamı *İmtâ*'da geçmektedir. Ama müellif bu eserden bahsetmemiştir. Belki de bu eseri zikretmemesi ondan haberdar olmaması sebebiyledir. Fakat

⁵³⁴ İbn Haldun, *İber*, I, 122-125 Krş. Makrîzî, *İmtâ*' II, 382-385

⁵³⁵ İbn Haldun, *İber*, I, 125-126 Krş. Makrîzî, *İmtâ*' V, 3-4

⁵³⁶ Makrîzî, *ez-Zehebû'l-mesbûk fî zikri men hacce mine'l-hulefâ ve'l-mülûk*, thk. Cemaleddin eş-Şeyyâl, yry, 2000, s. 130

⁵³⁷ Huzâî, *Muhtasaru tahrîci'd-delâlât es-sem'iyye alâ mâ kâne fî ahdi Rasûlillahi mine'l-huref ve's-sanâi ve'l-amâlât eş-şer'iyye*, neşr. Ahmed Mübârek el-Bağdâdî, 1990

⁵³⁸ Bu eser ve eserin neşredilmeyen son bölümü için Bkz. Mustafa Fayda, "el-Huzâî'nin Tahrîc'inin Neşredilmeyen Son Bölümü" *AÜİFD*. Cilt 20, s. 173-198

müellifin daha önce anlatılan tavrı ve araştırmacı, meraklı kişiliği göz önüne alınırsa bu çok düşük bir ihtimaldir.

Sehâvî, Ahmed b. Abdullah b. el-Hasen b. Toğân b. Abdullah eş-Şihâb el-Evhadî'nin hayatından bahsederken son kısımda Makrîzî'nin bu tavrı ile alakalı bir değerlendirme yapar: *Nâibü'l-Kal'a Baybars el-Evhadî'ye nisbetle böyle anılır. Dedesi 710 senesinde şark ülkesinden buraya gelince onun hizmetine girmiş, ona nâiblik etmiş ve onunla meşhur olmuştu. El-Kâhirî, el-Mukrî, eş-Şâfî'dir. Tarihçi ve edebiyatçı olarak bilinir. 761 yılının Muharrem ayında doğdu. (...) Kırâat ve edebiyatta son derece bilgiliydi. Mecâmii cem etmiş, tarih ilmine özen göstermiş ve bu alanda şöhret olmuştu. Mısır ve kahirenin yollarına dair büyük bir müsvedde yazdı. Bu esere çok emek verdi, çok göz nuru döktü. Müsveddenin bir kısmını kendisi temize çektiyse de bazı bölümlerini temize çekmesi için Takıyyüddin Makrîzî'ye verdi. Fakat Makrîzî temize çektiği kısma çeşitli ilaveler yaparak kendine mal etmiş ve böylece de Hitat isimli eserini yazmıştır.*⁵³⁹ Brockelmann, Sehâvî'nin bu ithâmını makul olarak karşılamıştır.⁵⁴⁰

Evhadî'yi büyük bir tarihçi olarak kabul eden Makrîzî, Özellikle Mısır'ın diplomatik ve siyasî tarihine dair sağlam bilgilere sahip olduğunu; Mısır'ın savaş tarihini, yollarını ve bilginlerini çok iyi tanıdığını söylemiştir. Sehâvî'nin bahsettiği meseleyi de gündemine almış; tarih konusunda ondan çok istifade ettiğini, Kahire'nin yollarına dair onun müsveddelerini yazdığını ve bunu Allah'ın kendisine bir lütfu

⁵³⁹ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'* I, 358-359; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'* II, 22 وصارت له فيه جملة تصانيف كالخطط للقاهرة وهو مفيد لكونه ظفر بمسودة الأوحدي كما سبق في ترجمته فأخذها وزادها زوائد غير طائفة

⁵⁴⁰ Carl Brockelmann, "Makrîzî" İA, VII, 206; Ayrıca bkz. Arthur Rhuvon Guest, "A List of Writers, Books and Other Authorities Mentioned by El Maqrizi in his Khitat" JRAS, 1902, 103-125

olarak gördüğünü, *el-Mevâiz ve'l-i'tibâr*'ın bu esere dayandığını ifade etmiştir.⁵⁴¹ Müellif, Evhadî'nin Memlûk Devletine taassup derecesinde sevgi beslediğini de ilave etmiştir.⁵⁴² Sehâvî, müellifin bu ifadelerine dayanarak "*Makrîzî, Dürer isimli eserinde bunu (Hitat'ın Evhadî'nin eserinden alındığını) itiraf etmiştir.*" der.⁵⁴³ Makrîzî'nin *Dürer*'deki ifadelerine dikkat edildiğinde Sehâvî'nin görüşüne temkinli yaklaşılması gerektiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber, bizim tezimize konu eserinde, müellifin bazı kaynaklardan bahsetmediği bir hakikattir. Bu nedenle, biz de Sehâvî'nin bu iddiasını makul karşılıyoruz. Zikredilmeyen kaynaklar konusuyla alakalı bir husus da müellifin kullandığı lügattir. Makrîzî, lügat olarak Endülüslü İbn Sîde'nin *el-Muhkem*'ini kullanır. Halbuki, İbn Manzûr (ö.711/1311) Kahire'de doğmuş ve Divânü'l-inşâda çalışmıştır. Yani onun hem hemşehrisi hem de meslektaşısıdır. Buna rağmen *İmtâ*'da adı geçmemiştir.

Hülâsa, Makrîzî, *İmtâ*'ı telif ederken eserlerinden faydalandığı İbn Haldun, İbn Kesîr, İbnü'l-Mülakkın gibi hocalarının isimlerini *İmtâ*'da zikretmemiş; İbn Kayyim el-Cevziyye, İbn Teymiyye, Huzâî gibi alim ve tarihçilerin eserlerine yer vermemiş; kendi zamanında meşhur olan İbn Manzûr gibi lügat aliminden ya faydalanmamış veya faydalandığı halde işaret etmemiştir.

Yukarıda müellifin *İmtâ*'da zikretmediği kaynaklarını inceleyerek kanaatlerimizi söylemiştik. Şimdi de isimlerini açıkça yazdığı kaynakları değerlendirmek gerekirse Makrîzî, ilk sırada Kur'ân-ı Kerîm ve özellikle de hadislerden istifade etmiştir. Hemen hemen tüm sahih, sünen, mucem, müsned, müstahrac ve müstedreklerden istifade etmiş, zaman

⁵⁴¹ Makrîzî, *Dürer*, I, 186 ضمنتها كتابي الكبير المسمى بكتاب المواظ والاعتبار

⁵⁴² Makrîzî, *Dürer*, ay. وكان رحمه الله كثير التعصب للدولة التركية

⁵⁴³ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi* II, 22

zaman kaynak ismi zikretmeden doğrudan alıntıda bulunmuş, bazen de sadece sened zincirini vermekle iktifa etmiştir. Eserinin muhtevasını geniş tutmak arzusu ve Hz. Peygamber'in (sav) hayatına dair kâfî bir kitap oluşturmak istemesi⁵⁴⁴ Makrîzî'nin kaynak yelpazesinin geniş tutmasına sebep olmuştur.

Makrîzî, tesbit edebildiğimiz kadarıyla 114 müellifin 186 kitabın isimlerini zikretmiş ve kaynak olarak kullanmıştır. Bu kaynakların pek çoğu da günümüze ulaşmıştır. Rakamla ifade etmek gerekirse, *İmtâ*'ın 186 kaynak kitabından 162'si günümüze ulaşmıştır. Bunlardan 7 eser yazma olarak kütüphanelerde bulunmaktadır. *İmtâ*'ın kaynakları arasında yer alıp günümüze gelmemiş 24 eser bulunmaktadır. Buna göre, bu kaynak eserleri biraz önce zikrettiğimiz gibi şu şekilde tasnif edebiliriz:

A) Günümüze ulaşmış kaynakları

a) Matbu olan kaynaklar

b) Yazma olan kaynaklar

B) Günümüze ulaşmamış kaynakları

⁵⁴⁴ Makrîzî, *İmtâ*'I, 5

2.4.1. Günümüze Ulaşmış Kaynakları

Makrîzî'nin kaynaklarının çoğu günümüzde bilinen eserlerdir. Bunların pek çoğu da matbu halde araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Kaynaklarının çoğunun bugün mevcut olması, Makrîzî'nin isimlerini vermediği, müellifine de işaret etmediği eserlerden ne kadar ve ne şekilde istifade ettiğinin tespiti açısından elimize bir imkan vermektedir. Günümüze ulaşmış kaynakları aşağıdaki gibi inceleyebiliriz.

2.4.1.1. Matbû Olan Kaynaklar:

Makrîzî'nin kaynaklarının çoğunu bu kısım oluşturmaktadır. Bu da, bizim eseri daha detaylı değerlendirmemize olanak sağlamaktadır. *İmtâ*'ın kaynağı olarak geçen kitapların, 155'i bunlardan meydana gelmektedir. Matbu olan kaynaklara her yerden ulaşmak mümkün olduğu ve muhtelif ansiklopedilerde de yeterli bilgiler bulunduğu için bu eserleri tanıtmayacağız. Bunların hangi eserler olduğu, tezin eklerinde, hem kitap hem de müellif isimlerine göre olmak üzere iki ayrı listede gösterilmiş, *İmtâ*'da nerelerde geçtiğine işaret edilmiştir.⁵⁴⁵

⁵⁴⁵ Bkz. Ek-2 *İmtâ*'ın Kaynaklarının Müellif İsimlerine Göre Fihristi, Ek-3 *İmtâ*'ın Kaynaklarının Kitap İsimlerine Göre Fihristi.

2.4.1.2. Yazma Olan Kaynaklar:

Kabul etmek gerekir ki, müellifin bugün elimizde yazma olarak bulunan eserlerden ne kadar istifade ettiğini tesbit etmek oldukça zordur. Zira, matbu eserlerle metin ve muhteva mukayesesi onlara ulaşma kolaylığı sayesinde mümkün iken, yazma eserle yapılacak mukayese ilgili eserlere ulaşmada çok çeşitli güçlükler nedeniyle mümkün gözükmemektedir. Ayrıca böyle bir çaba, ayrı ve derinlikli bir çalışmanın konusu olsa gerektir. Makrîzî'nin faydalandığı ve günümüzde yazma olan kaynaklar, tesbit edebildiğimiz kadarıyla yedi eserdir. Bu eserlerden çeşitli bilgiler aktarmış, zaman zaman da sadece tek bir görüş nakletmekle yetinmiştir. Bu yazma kaynaklar şunlardır:

1-Meracü'l-bahreyn (Meracü'l-bahreyn fî fevâidi'l-meşrikayn ve'l-mağribeyn): İbn Dîhye el-Kelbî'nin (ö.633/1235) eseridir. Leiden Kütüphanesinde bir yazması vardır (nr.903).⁵⁴⁶ Makrîzî bu esere Hz. Âişe ile Hz. Fâtıma arasındaki üstünlük başlığı altında değinmiş ve ondan, bazı ravilerin Hz. Âişe'nin Hz. Fâtıma'dan üstün olduğuna dair rivayette bulunduklarını, buna delil olarak da Hz. Fâtıma'nın cennette Hz. Ali ile fakat Hz. Âişe'nin Resûl-i Ekrem (sav) ile olacağı ileri sürüldüğünü nakletmiş fakat buna da "Fatıma benden bir parçadır." hadisiyle cevap verildiğini nakletmiştir.⁵⁴⁷

2-et-Tenvîr (et-Tenvîr fî mevlidi's-sirâci'l-münîr): Bu eser de İbn Dîhye'ye (ö.633/1235) aittir. İbn Dîhye, 604'te (1207) Erbil'e uğradığı sırada Hz.Peygamber'in doğumunun büyük törenlerle kutlandığına

⁵⁴⁶ Mehmet Özdemir, "İbn Dîhye el-Kelbî", *DİA*, XIX, 414

⁵⁴⁷ Makrîzî, *İmtâ'* X, 273

şahit olmuş ve Erbil Atabeklerinden (Begteginliler) Muzafferüddin Kökböri için bu eseri telif etmiştir. Müellif bu eseri telifinden dolayı Kökböri tarafından 1000 dinarla ödüllendirilmiştir. Eserin yazma nüshaları Bibliotheque Nationale’de bulunmaktadır (nr.1476, 3141).⁵⁴⁸ Resûlullah’a (sav) haram olan şeylerin birinci kısmı, nikah dışındaki haramlar’ın beşincisinde “Allah Resûlünün yazı yazmayı bilmemesi” başlığı altında müellif bu eseri zikretmiş ve bu eserden, Ebû Davud ed-Dımaşkî’nin Resûl-i Ekrem’in (sav) yazı yazmayı bildiğine dair yaptığı rivayetin yanlışlığına dair bir görüş nakletmiştir.⁵⁴⁹

3-Edebü’l-cedel: Ebu İshak İsferâyînî’ye (ö.418/1027) aittir. *Şerhu Edebi’l-Cedel* adıyla kayıtlı olan bir nüshası Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi’nde mevcuttur (nr.9329).⁵⁵⁰ Eserin ismini, Resûlullah’a mahsus faziletlerin ikinci kısmı olan nikah dışındaki faziletler’in kırk ikincisinde “Onu rüyada gören gerçekten görmüştür zira Şeytan onun suretine giremez” başlığı altında verir ve ondan bir kimse Resûl-i Ekrem’i (sav) rüyasında görse de Allah Resûlü ona bir şey emretse o kişi bunu yapmalı mıdır, sorunun cevabına dair bir görüş nakleder.⁵⁵¹

4-Şerhu’l-Buhârî: İbn Battâl’a (ö.449/1057) aittir. Buhârî’nin ilk şerhlerinden olup aynı eser için daha sonra yazılan şerhlerin vazgeçilmez kaynağı olmuştur. İbn Hacer *Fethu’l-bârî*’de Aynî *Umdetü’l-kârî*’de bu eserden faydalanmış, Aynî onun metodunu kendi şerhine esas almıştır. Eserde önce şerh edilecek hadisin ravileri hakkında bilgi verilmiş hadisin izahı yapıldıktan sonra Mâlikî fikhı esas olmak üzere

⁵⁴⁸ Mehmet Özdemir, “İbn Dihye el-Kelbî”, *DİA*, XIX, 414

⁵⁴⁹ Makrîzî, *İmtâ’* XIII, 105

⁵⁵⁰ Salih Sabri Yavuz, “İsferâyînî, Ebû İshak”, *DİA*, XXII, 516

⁵⁵¹ Makrîzî, *İmtâ’* X, 295 Makrîzî bu konuyu Nevevî’den yaptığı nakille bağlar buna göre rüya şer’a mutabıksa yapar, değilse yapmaz. Böylece bu, rüya ile değil şeriatla amel etmiş olur.

hadisten elde edilen fikhî hükümler kaydedilmiştir. Eserin I, III ve IV. Ciltleri Mektebetü'l-Ezher'de (Şeyh Muhammed el-Emîr, nr. 3837-53105) II. Cildin 776'da (1374) istinsah edilen bir nüshası Fas Karaviyyîn (eski nr.423, 245 varak) ve Princeton Üniversitesi (nr.1349) V. Cildi Dublin'de Chester Beatty (nr.4785) kütüphanelerindedir.⁵⁵²

Makrîzî, bu eserin ismini, yedinci cildinin hemen başında “Resûl-i Ekrem’in (sav) abdest aldıktan sonra kurulandığı havlu” başlığı altında verir. Buna göre, İbn Battâl, abdest aldıktan sonra kurulanmanın mekruh olmadığını Zeyd b. el-Habbâb’ın İbn Şihâb’dan rivayet ettiği bir hadisle destekledikten sonra Osman b. Affân, Ali b. Ebû Talib, İbn Ömer, Enes b. Mâlik, İbn Mesud, Hasen el-Basrî, Şa’bî, İbn Sîrîn, Alkame, Mesrûk gibi zatların bu görüşte olduğunu ve Mâlik, Sevrî, Ebû Hanife, Ahmed, Evzâî’nin de bu görüşü benimsediğini nakleder.⁵⁵³

5-el-Müsned el-kebîr: Bezzâr’a (ö.292/905) aittir. *el-Bahrü’z-zehhâr* adıyla da anılan eser aşere-i mübeşşere’nin müsnedleriyle başlayıp devam etmektedir. Kitabın I. cildi Murad Molla (nr.572) II ve III. ciltleri Ezher (nr.604 hadis 924), VI.cildi de Köprülü (nr.426) kütüphanelerinde bulunmaktadır. Nureddin el-Heysemî, *el-Müsned*’in *Kütüb-i Sitte*’de bulunmayan hadislerini toplamış ve bunları bablara göre tertip ettiği eserine *Keşfü’l-estâr an zevâidi’l-Bezzâr* adını vermiştir.⁵⁵⁴ Müellif bu eserden, Resûlullah’ın (sav), kendisini sevindiren bir haber gelince secdeye kapandığına⁵⁵⁵ ve muhakkıkın koyduğu “Kur’ân-ı Kerîm’in okunduğu kıraatler” başlığı altında, Ebu

⁵⁵² Talat Sakallı, “İbn Battâl el-Kurtubî”, *DİA*, XIX, 360

⁵⁵³ Makrîzî, *İmtâ*’ VII, 4

⁵⁵⁴ M.Yaşar Kandemir, “Bezzâr”, *DİA*, VI, 113

⁵⁵⁵ Makrîzî, *İmtâ*’ II, 283

Bekir'in, Ömer'in Osman'ın, Ali'nin, Zeyd b. Sabit'in, Muhâcirin ve Ensâr'ın kıraatlerinin bir olduğuna dair rivayeti nakleder.⁵⁵⁶ Resûlullah'ın (sav) mucizelerinden Tebük seferi esnasında yağmur yağmasını zikrettikten sonra kaynaklarından biri olarak da yine Bezzâr'ın bu eserini verir.⁵⁵⁷

6-*el-Vişâh*: İbn Düreyd'in (ö.321/933) eseridir. *el-Vişâh*, şairlerin lakaplarına dair bir kitaptır. Kitabın küçük bir bölümü İspanya'da Escorial Library'de kayıtlıdır (nr.1895). İbnü'l-Mu'tezz'in *Mu'cemü's-şuarâ* adlı eseriyle Suyûti'nin *el-Müzahir* ve *Şerhu Şevâhidi'l-Muğni*'sinde de bu eserden nakiller mevcuttur.⁵⁵⁸ Eserden sadece, Resûlullah'ın öldürülme kararının alındığı sırada *Dâru'n-nedve*'de on beş kişi olduğuna dair İbn Düreyd'in rivayeti nakledilir.⁵⁵⁹

7-*Tefsîru Abdürrezzâk*: Abdürrezzâk'ın (ö.211/826) hocası Ma'mer b. Râşid'in *Tefsîr*'ini de ihtiva eden bu eserin bir nüshası Kahire'de Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye'de diğer bir nüshası da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi'nde (İsmail Saip Sencer nr.4216, 110 varak) bulunmaktadır.⁵⁶⁰ Makrîzî bu eserden Tebük Gazvesi'ne dair şöyle bir alıntı yapar: *Tefsîru Abdürrezzâk*'ta Ma'mer, İbn Mükâtil'den nakille der ki: Öğleye az kalmışken şiddetli sıcakta yola çıktılar. Sıcak, o kadar akıl almaz derecede idi ki, (suları bitmiş ve) develeri kesip midelerindeki suyu içiyorlardı. Bu sefer, suya ulaşmanın zor olması,

⁵⁵⁶ Makrîzî, *İmtâ'* IV, 290

⁵⁵⁷ Makrîzî, *İmtâ'* V, 115

⁵⁵⁸ Nasuhi Ünal Karaarslan, "İbn Dureyd", *DİA*, XIX, 419

⁵⁵⁹ Makrîzî, *İmtâ'* IX, 194

⁵⁶⁰ Ali Akyüz, "Abdürrezzâk es-San'ânî", *DİA*, I, 299

aşırı sıcak olması, ordunun techizin güç olması gibi sebeplerle “Gazvetü’l-usr” (Zorluk Gazvesi) diye isimlendirilmişti.⁵⁶¹

2.4.2. Günümüze Ulaşmamış Kaynakları:

İmtâ’da kaynak olarak geçmiş ama günümüze ulaşmamış 24 eser bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmının muhtevaları ve hangi mevzulara ağırlık verdiği ile alakalı bilgimiz olsa da pek çoğu hakkında bilgimiz yoktur. Sadece, sonraki müelliflerin bu çerçevede de Makrîzî’nin yaptığı alıntılardan yola çıkarak bir kanaat edinilebilir. Bunları şu şekilde sıralaya biliriz:

1-*Ahbâru Mekke*: İbn Şebbe’ye (ö.262/876) ait bir eserdir.⁵⁶² Makrîzî eserden, senediyle birlikte Resûlullah’ın (sav) Fetih günü Mekke-i Mükerrreme’ye girdiğinde terkisinde süslü bir elbise giymiş halde Üsâme b. Zeyd’in olduğunu görünce Kureyş’in hayretler içinde kalarak: Üsâme, hükümdarın terkisinde ve üstünde süslü bir elbise! dediğini nakletmiş⁵⁶³ ve Resûlullah’a (sav) ait muhtelif şiirler aktarmıştır.⁵⁶⁴

2-*Kitâbü’l-akl*: Eser Davud b. Muhabber’e (ö.206/821) aittir. Akla dair uydurma rivayetleri topladığı bir kitaptır. Zehebî bu eser için “keşke yazmasaydı” demiştir. Bu eserdeki rivayetlerin hemen tamamı veya iyimser bir görüşe göre tamamına yakını zayıf veya mevzu

⁵⁶¹ Makrîzî, *İmtâ*’ VIII, 391

⁵⁶² Mustafa Fayda, “İbn Şebbe”, *DİA*, XX, 372

⁵⁶³ Makrîzî, *İmtâ*’ VI, 308

⁵⁶⁴ Makrîzî, *İmtâ*’ XIII, 97; XIV, 163

haberlerden meydana gelmiştir. Dârekutnî'ye göre akla dair rivayetleri, hadis uydurmakla tanınan Meysere b. Abdürabbih icat etmiş, Dâvud ise yeni senedler uydurarak bu rivayetleri kendine mal etmiş, daha sonra da başkaları *Kitâbü'l-akl*'ı aynı şekilde rivayet etmişlerdir. Eserin günümüze gelip gelmediği bilinmemektedir.⁵⁶⁵ Makrîzî bu eserden, Hz. Âişe'nin bir düşük yaptığına, Resûlullah'ın (sav) bunu Abdullah diye isimlendirdiğine ve Hz. Âişe'yi de bununla künyelediğine dair bir haber nakletmiş, ardından da “bu bilgi şüphelidir” diyerek buna katılmadığını ifade etmiştir.⁵⁶⁶

3-el-Megâzî: İbnü'l-Âiz'in (ö.233/847) eseridir. İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*'i yazarken günümüze ulaşmayan bu eseri başlıca kaynak olarak kullanmış ve kitabın bir kısmını Ebu'l-Kâsım Hızır b. Ebu'l-Hüseyin el-Ezdî ed-Dımaşki'ye okuyup tamamını rivayet konusunda kendisinden icazet almıştır.⁵⁶⁷ Müellif bu eserden “sakalının sıfatı” başlığı altında Resûlullah'ın (sav) Sa'd b. Muâz'ın cenazesinden eli sakalında olduğu halde ayrıldığını,⁵⁶⁸ “Kur'ân-ı Kerîm'in toplanması” başlığı altında, hafızların ve fakihlerin Yemâme gibi savaşlarda ölmesinden ve Kur'ân'ın sadece hurma dalları ve deriler üzerinde kaybolmasından korktuğu için Hz. Ebu Bekir'in Kur'ân'ın toplanmasını emrettiğini aktarmıştır.⁵⁶⁹ Resûlullah'ın (sav) eşlerinden Safiye bint Huyey hakkında bilgi verirken kaynaklar arasında bu eserin de ismi geçmektedir.⁵⁷⁰

⁵⁶⁵ M.Yaşar Kandemir, “Dâvud b. Muhabber”, *DİA*, IX, 35-36

⁵⁶⁶ Makrîzî, *İmtâ'* V, 333

⁵⁶⁷ Adil Bebek, “İbn Âiz”, *DİA*, XIX, 300

⁵⁶⁸ Makrîzî, *İmtâ'* II, 161

⁵⁶⁹ Makrîzî, *İmtâ'* IV, 239-240

⁵⁷⁰ Makrîzî, *İmtâ'* V, 88

Eserden yapılan başka bir iktibasa göre Allah Resûlü, tesirinde kaldığı bir rüyayı şöyle anlatmıştır: *Rüyamda Mekke-i Mükerreme'deydim. Evimin tavanının altına gelince tavanın tahtalarının teker teker söküldüğünü, tavan tamamen açıldıktan sonra gümüş bir merdivenin sarkıtıldığını ve iki adamın kendi aralarında münakaşaya başladığını gördüm. Onlara yardım etmek istedim ama bana mani olup buna izin vermediler. Ardından da her ikisi, iki yanıma oturdular. Biri elini, yan tarafından göğsüme soktu ve iki kaburga kemiğimi sanki büyük bir sandığın asma kilidini çıkarır gibi söküp çıkardı. Öbür elini de soktu. Bu o kadar canlı oldu ki elinin soğukluğunu içimde hissettim. Adam, kalbimi çıkarıp avcuna aldı. Arkadaşına dedi ki “kalbi ne güzel!” arkadaş da “Salih bir adamın kalbi.” dedi. Sonra kalbimi yerine koydu ve sandığın kilidini takar gibi iki kaburgamı yerleştirdi. Sonra yükseldiler ve merdiveni de kaldırdılar. Sonra da uyandım.*⁵⁷¹

4-*el-Muhibbîn ve'l-mahbûbîn*: Ebû Nuaym'ın (ö.430/1038) eseridir.⁵⁷² Enes b. Mâlik'in rivayet ettiğine göre bir a'râbî Resûlullah'a (sav) gelerek “Kıyamet ne zaman kopacak? diye sorar Allah Resûlü “Kıyamete ne hazırladın?” deyince de “Ben Allah ve Resûlünü seviyorum” der. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona “Kişi sevdiği ile beraberdir” diye cevap verir. Makrîzî'nin ifadesine göre Ebû Nuaym, bu hadisin bütün tariklerini toplayıp kitap haline getirmiş ve buna “sevenler ve sevilenler” adını koymuştur.⁵⁷³

5-*Müsnedü Ömer*: Ebu Bekir İsmâîlî'ye (ö.371/982) ait bir eserdir. Ebu Bekir İsmâîlî'nin aralarında Hz. Ömer'in de bulunduğu

⁵⁷¹ Makrîzî, *İmtâ'* VIII, 93-94

⁵⁷² Osman Türer, “Ebû Nuaym el-İsfahânî”, *DİA*, X, 203

⁵⁷³ Makrîzî, *İmtâ'* XIII, 176

bazı sahabilerin müsnedlerini ihtiva eden *el-Müsned el-kebîr* isimli eserinin 100 cilt dolayında olduğu ve sadece “Müsnedü Ömer”in iki cilt tuttuğu ifade edilmiştir.⁵⁷⁴ “Kim Resûlullah’a (sav) bir defa salat ederse o da ona on defa salât eder” başlığı altında bu eserin adını veren müellif, senediye birlikte Enes b. Mâlik’ten bir hadis nakleder.⁵⁷⁵

6-*eş-Şâmil*: İbnü’s-Sabbâğ’a (ö.477/1084) aittir. İbn Hallikân tarafından Şâfiî fıkhnın en güvenilir kitaplarından biri olarak nitelendirilen esere öğrencisi Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed eş-Şâfi’nin *Şâfi* adıyla kaleme aldığı yirmi ciltlik şerhinden başka Osman b. Abdülmelik el-Kürdî ve İbn Hatîb Cibrîn’nin de birer şerh yazdığı kaydedilmektedir.⁵⁷⁶ Makrîzî bu eserden sahabeye sebbedenlerin fasık olduğuna dair hükmü naklederek⁵⁷⁷ Resûlullah’ın (sav) on beş kadınla evlendiğine, bunlardan on üçü ile ilişkide bulunduğuna, aynı anda yanında en fazla, on bir eşinin bulunduğuna ve dokuz hanımından önce vefat ettiğine dair bilgilerin bu eserde de geçtiğini kaydeder.⁵⁷⁸

7- *eş-Şerhu’s-sağîr*. Râfiî’ye aittir. Gazzâlî’nin fıkha dair eseri *el-Vecîz* üzerine yapılmış bir şerhtir.⁵⁷⁹ Makrîzî, Resûlullah’a (sav) mahsus özellikleri sayarken, müminlerin anneleri olan hanımlarının, kendisinin vefatından sonra başkasına haram olması başlığı altında çeşitli görüşleri sıralar ve evlenilmelerinin değil sadece medhûlün bihâ olmalarının haram olduğu görüşüne yer vererek Râfiî’nin bu görüş için

⁵⁷⁴ Emin Aşıkutlu, “İsmailî”, *DİA*, XXIII, 127

⁵⁷⁵ Makrîzî, *İmtâ’* XI, 47

⁵⁷⁶ Kamil Yaşaroğlu, “İbnü’s-Sabbâğ”, *DİA*, XXI, 182-193

⁵⁷⁷ Makrîzî, *İmtâ’* IX, 219

⁵⁷⁸ Makrîzî, *İmtâ’* X, 194

⁵⁷⁹ Bilal Aybakan, “Râfiî, AbdülKerîm b. Muhammed”, *DİA*, XXXIV, 395-396

“daha doğru ve açık olan budur” dediğini ve Mâverdî ve Gazâlî’nin de aynı görüşte olduğu bu eserden nakleder.⁵⁸⁰

8-*Târîhu’l-Medîne*: Mâlik b. Enes’in (ö.179/795) öğrencisi İbn Zebâle’ye (ö.199/814) ait bir eserdir. Medîne-i Münevver hakkında yazıldığı bilinen en eski şehir tarihidir. 199/814 tarihinde kaleme alınan ve günümüze ulaşmayan eserin, Sehâvî’nin kaydından büyük bir cilt hacminde olduğu öğrenilmektedir.⁵⁸¹ Makrîzî, bu eserden Resûlullah’ın (sav), mescidin bir direğinin arkasına bir yatak ve yatağın üstüne bir döşek atarak burada itikafa girdiği bilgisini aktarır.⁵⁸² Mescidin hurma dallarıyla örtülmesi konusunda da eserden nakiller yapar.⁵⁸³

9-*et-Tefsîr el-müsned*: Ebû Bekir İbn Merdûye’ye (ö.410/1020) aittir. Kaynaklarda yedi cilt olduğu kaydedilir.⁵⁸⁴ Makrîzî, eserden altmış ya da yetmiş yaşına gelmiş kimsenin Allah’ın affına mazhar olacağına dair hadisi nakleder ve ravilerden Ebû Cafer’de “zayıflık” olduğunu da ilave eder.⁵⁸⁵

10- *Tuhfetü’z-zâir*: Abdüssamed b. Asâkir’in (ö.686/1287) eseridir.⁵⁸⁶ Makrîzî, Mekke-i Mûkerreme’nin faziletiyle alakalı “Doğduğu yer, yeryüzünün en güzel yeri” başlığı altında Hz. Ebu Bekir’in “Allahü

⁵⁸⁰ Makrîzî, *İmtâ’* X, 259

⁵⁸¹ Osman Çetin, “İbn Zebâle”, *DİA*, XX, 458

⁵⁸² Makrîzî, *İmtâ’* X, 157

⁵⁸³ Makrîzî, *İmtâ’* X, 171

⁵⁸⁴ Abdülkadir Şenel, “İbn Merdûye”, *DİA*, XX, 184

⁵⁸⁵ Makrîzî, *İmtâ’* XII, 262

⁵⁸⁶ Nuri Topaloğlu, “İbn Asâkir, Ebu’l-Yümn”, *DİA*, XIX, 325

Teâla, Resûlünün ruhunu, yeryüzünün kendisine en sevgili yerinde aldı.” sözünü senediyle, bu eserden nakleder.⁵⁸⁷

11- *Zühd*: Said b. Mansur’un (ö.227/842) eseridir.⁵⁸⁸ Makrîzî, bu eserden “Fetihten önce Müslüman olanlar” başlığı altında şu hadis-i şerifi nakleder: Eliyle Yemen tarafını işaret ederek Resûlullah (sav) buyurdular ki: Şu taraftan bir topluluk çıkacak kendi amellerine bakıp sizin amellerinizi küçümseyecekler. Sahabe dedi ki: Biz mi daha hayırlıyız yoksa onlar mı yâ Resûlallah ?” Allah Resûlü buyurdu ki: “Elbette siz. Onlardan biri Uhud Dağı kadar altın infak etse, sizin bir müd ya da yarım müdünüze denk değildir.”⁵⁸⁹

12-*et-Teysîr fi’t-tefsîr*: Bu eser “*et-Tefsîru’l-kebir*” olarak da bilinir. Müellifi, *Risâle* sahibi meşhur sûfî, Şeyh Abdülkerîm’in (ö.465/1072) oğludur.⁵⁹⁰ Makrîzî eserden nüzul sırasına göre surelerin sıralanışında istifade etmiş⁵⁹¹ ve münafıkların Hz. Peygamber hakkında dokuz eşi olduğu ile ilgili “Peygamberliği, kadınlara olan ilgisine mani olmuyor mu?” şeklindeki çirkin ve yersiz iddialarına karşı Hz.Süleyman’ın bin cariyesinin ve doksan dokuz eşinin olduğunu ve peygamberliğinin de buna mani olmadığını bu eserden nakleder.⁵⁹²

13-*Ahbâru ulemâi Mısır*: İbnü't-Tahhân el-Hadrami el-Mısri’ye (ö.416/1025) aittir. Bu zat İbnü’s-Savvâf olarak da bilinir.⁵⁹³ Bu eserin

⁵⁸⁷ Makrîzî, *İmtâ’* X, 342

⁵⁸⁸ Mehmet Efendioğlu, “Saîd b. Mansûr”, *DİA*, 562

⁵⁸⁹ Makrîzî, *İmtâ’* IX, 120

⁵⁹⁰ Süleyman Uludağ “Kuşeyrî, AbdülKerîm b. Hevâzin”, *DİA*, XXVI, 474

⁵⁹¹ Makrîzî, *İmtâ’* IV, 332

⁵⁹² Makrîzî, *İmtâ’* X, 192

⁵⁹³ Makrîzî, *İmtâ’* V, 61

ismini Brockelmann, *Târîhu ulemâi ehl-i Mısır* olarak verir.⁵⁹⁴ Çalışmanın baş tarafında da geçtiği üzere müellif, mucize ve olağanüstü hadiselerle ilgi duymakta ve bunları kayda geçirmeye gayret etmektedir. Bu eserden yaptığı nakil de uzunca bir sened zincirinden sonra şudur: Râvî derki: Tarsus'ta Ahmed b. Ahmed et-Taberî'den duydum. Dedi ki: Bizim orada, Taberistan tarafında bir topluluk türedi. "Biz Allah'a inanınız ama Muhammed aleyhisselam'ın peygamberliğini kabul etmeyiz" diyorlar. Bir gün ilim adamlarımızla beraber sözleştik bunlarla münazarada bulunduk. Münakaşa başladı ve bunlar sebebiyle büyük bir yaygara ve kargaşa koptu. Bizden bir kısmı hemen atlarına atlayıp başımıza bir iş gelir diye Taberistan'ın yolunu tuttu. Derken günlerden bir gün, aşırı sıcak iken birden bire bembeyaz bir bulut bizi gölgeledi. Öyle geldi ki, doğuyu ve batıyı tamamen kapladı ve gök ile şehir arasında kaldı. Tam zeval vakti olunca da bulutta bir yazı belirdi: Lâilâhe illallah Muhammedün Rasûsullah! Bu ikindi vaktine kadar sürdü. Günahkarların tamamı tevbe etti ve yanımızdaki Hıristiyan ve Yahûdilerin çoğu da Müslüman oldu.⁵⁹⁵

14-*el-Câmi bi-zikri eimmeti'l-emsâr*: Hâkim en-Nisâbüri'ye (ö.405/1014) aittir. Resûlullah'ın mucizelerini sayarken üçüncü olarak "Batmışken güneşin tekrar doğması" başlığı altında bu esere yer veren Makrîzî, şunu nakletmiştir: Hâkim en-Nisâbüri *el-Câmi bi-zikri eimmeti'l-emsâr* isimli eserinde der ki: Kâdı'l-kudât Ebu'l-Hasen Muhammed b. Sâlih el-Hâşimî'den okudum. Şöyle dedi: Bana Abdullah b. Huseyn b. Musa. Ona da Abdullah b. Ali el-Medîni nakletmiş. O demiş ki: Babamı şöyle derken işittim: Beş hadis vardır ki rivayet ederler ama Resûlullah'tan aslı yoktur: 1- Soran doğru olsa bile cevap

⁵⁹⁴ Carl Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, (I-X), neşr. Mahmud Fehmî Hicâzî, yry, 1993-1999, II, 449

⁵⁹⁵ Makrîzî, *İmtâ'* V, 61

veren iflah olmaz 2- Göz acısı gibi acı, din kederi gibi keder yoktur. 3- Muhakkak ki güneş Ali b. Ebû Tâlib üzerine doğmuştur. 4- Ben, Allah'ın yer altında beni iki yüz sene koymasına daha layığım⁵⁹⁶ 5- Kan alan ve aldırana iftar ettiriniz.⁵⁹⁷

15-*el-Câmi'*: Hişam b. Muhammed İbnü'l-Kelbî'ye (ö.204/819) aittir. Eserin ismi sadece *el-Câmi'* şeklinde geçmektedir ve sadece Esmâ bint Ömer'in soyunun bu eserde de Makrizî'nin verdiği şekilde geçtiği kaydedilir. Elbette İbnü'l-Kelbî'den muhtelif yerlerde iktibaslar yapar ama bu iktibasların bilinen eserlerinden, özellikle de neseb ile ilgili alıntılarının *Cemhere*'den olduğu anlaşılmaktadır.

16-*er-Rekâik*: Hişam b. Muhammed İbnü'l-Kelbî'ye (ö.204/819) aittir. Müellifin yaptığı nakle bakılırsa güvenilir bir eser değildir. Müellif, Resûlullah'ın başkalarının sözlerini nakletmesi konusuna devam ederken “Ebû Kebşe'den naklettiği söz” başlığı altında şunları verir: Kelbî der ki: Bana babam Ebû Sâlih'ten o da İbn Abbas'tan nakletmiştir ki Resûlullah şöyle buyurmuş: Bana Ebû Kebşe dedi ki: onlar Bilal b. Habeşîye'yi –ki büyük bir önderdi- defnetmek istedikleri zaman onun için bir çukur kazdılar. Kazdıklarında ise burada kapalı bir kapı buldular ve açtılar. Bir de baksalar ki bir yatak ve üstünde bir adam! Adamın üstünde birkaç değerli eşya! Başının yanında da bir kitabe vardır: “Ben Ebû Semr Zü'n-nûn. Miskinlerin ocağı, borçluların kaynağı. Ölüm beni zorla aldı ve zulüm kalbimi yordu.” Şeklinde yazıyordu. Resûlullah buyurdu ki: Bu Zü'n-nûn, Seyf el-Himyerî'dir.

⁵⁹⁶ أنا أكرم على الله من أن يدعني تحت الأرض مثتي عام

⁵⁹⁷ Makrizî, *İmtâ'* V, 31-32

Ebû Kebşe için denir ki o el-Hût'tur. Halime-i Sa'diyye'nin kocası Hz. Peygamberin süt babası.⁵⁹⁸

17-*Fadlu'd-duâ*: Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın (ö.224/838) eseridir. Makrîzî eserin ismini bu kısımdaki pek çok benzerinde olduğu gibi sadece bir yerde vermektedir. "Resûlullah'a salavat getirilen on yedinci yer: Kur'ân hatmi sonunda ve terâvihte" başlığı altında İbn Abbas'ın başlığa uygun hareket ettiğine dair rivayetler verilmiştir.⁵⁹⁹

18-*el-İntisâr li-imâmi'l-emsâr*: İbn Tâhir el-Makdisî'ye (ö.507/1113) aittir. Bu zat, İbnü'l-Kayserânî olarak da bilinir. Brockelmann, onun eserlerini sayarken bu eserden bahsetmemiştir.⁶⁰⁰ Makrîzî, İsra ile alakalı bir münakaşa sebebiyle bu eserden iktibasta bulunur. İsra hadisleri arasında bu hadisenin, kendisine vahiy gelmeden önce vaki olduğuna dair Buhârî ve Müslim'in iki rivayetinin münakaşasında, İbn Tahir'in onların bu hadisleri nakletmelerinin sadece sahih sünneti ihya çabasından kaynaklandığını, bu iki hadisi, hadisteki illeti bildikleri halde başka maksatlarla rivayet ettiler, diye itham etmenin büyük bir günah olduğunu, zira bu iki imamın insafı olduklarının herkesçe bilindiği kaydeder. Makrîzî de İbn Tahir'in sözlerini destekleyen bir paragrafa yer verir.⁶⁰¹

598 Makrîzî, *İmtâ'* IX, 70 فذكر الكلبي في كتاب (الرفائق) : حدثني أبي عن أبي صالح ، عن ابن عباس - رضى الله تبارك وتعالى عنهما - أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : حدثني أبو كبشة : أنهم لما أرادوا دفن [بلال] بن حبشية - وكان سيذا معظما - حفروا له ، فوقعوا له على باب مغلق ، ففتحوه ، فإذا سرير عليه رجل ، وعليه ملك عدة ، وعند رأسه كتاب : أنا أبو سمر ، ذو النون ، مأوى المساكين ، ومستفاد الغارمين ، أخذنى الموت غصبا ، وقد أعيا الجابرة قبلي. قال صلى الله عليه وسلم : كان ذو النون هذا ، هو سيف [ذو النون] الحميري ، وأبو كبشة هذا ، يقال : أنه الحوت ، زوج حليلة السعدية ، ظنر رسول الله صلى الله عليه وسلم

599 Makrîzî, *İmtâ'* XII, 134

600 Carl Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, II, 64

601 Makrîzî, *İmtâ'* VIII, 224 Ayrıca bkz. *İmtâ'* VI, 71

19-*Kifâyetü'l-mütehaffız*: İbn Fâris'e (ö.395/1004) ait lügatla ilgili bir eser olmalıdır. "Zırh" ile ilgili bir kök araştırması için işaret edilmiştir.⁶⁰²

20-*el-Mahal(el-Muhil)*: Bir önceki eserle aynı yerde aynı amaç için geçmektedir. Eser İbn Fâris'indir.⁶⁰³

21-*en-Nisâ ellâtî lem yekünne müstetirât*: Makrizî'nin ifadesine göre eser Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Medâinî'ye (ö.234/849) aittir. Hayatının çoğunu Medâin'de değil Basra ve Bağdat'ta geçirmiştir.⁶⁰⁴ Müellif örtünme konusunda ihtilaf edildiğini söyledikten sonra bu eserden şu nakli yapar: İbn Mücahid İbn İshak'tan haber verdi ki, (İbn İshak şöyle demiş): Cahiliye kadınları örtünmezdi. Hint bint Utbe Resûlullah'a (sav) dedi ki: Anam babam sana feda olsun! Birkaç konu hariç bu din ne güzel! Allah Rasûlü : Nedir o? buyurdular. Hint de: Mesela, şu başörtüsü! Biz korkudan ürpermek nedir bilmeyiz ki!⁶⁰⁵ Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Tesettür gereklidir."⁶⁰⁶ buyurdular.⁶⁰⁷

⁶⁰² Makrizî, *İmtâ'* XIII, 109 *Kifâyetü'l-mütehaffız fi'l-lüğa* ismindeki bir eserin müellifi, Katip Çelebi tarafından Kadı Şihabeddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed (ö.693) olarak verilmiştir. *Keşfüz'zünûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, (I-II), Dâru ihyâi tûrâs el-Arabî, Beyrut, ty., II, 1500

⁶⁰³ Makrizî, *İmtâ'* XIII, 109

⁶⁰⁴ Brockelmann, bu müellifin *Kitâbü'n-nisâ en-nâsîzât* isminde bir eserini kaydeder. Carl Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, II, 41

⁶⁰⁵ Hicab ayetinin iniş sebeplerinden biri de hür kadınların tanınmaları ve eza edilmemeleriydi: "Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına (bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman) dış örtülerini üstlerine almalarını söyle. Onların tanınması ve incitilmemesi için en elverişli olan budur. Allah bağışlayandır, esirgeyendir." Ahzâb, 33/59 Hind sözüyle "bize kimse eza edemez ki baş örtüsü kullanalım" demek istiyor.

⁶⁰⁶ وقد اختلف في الحجاب ، فذكر أبو الحسن المدائني في كتاب (النساء اللاتي لم يكن مستترات) : حدثنا ابن مجاهد عن ابن إسحاق قال : كن نساء الجاهلية لا يستترن ، فقالت هند بنت عتبة لرسول الله صلى الله عليه وسلم : بأبي أنت وأمي ، ما أكرم هذا الدين لو لا خصال فيه ، قال : ما هي ؟ قالت : منهن هذا القناع ، فلا نعرف ذعرا من [فزع] ، قال : لا بد من التستر .

⁶⁰⁷ Makrizî, *İmtâ'* VI, 117

22-*el-Mu'teber fî taklîlî'l-muhtasar*: İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî'nin (ö.478/1085) eseridir. Brockelmann, Cüveynî'den bahsederken bu eserin ismini vermemiştir.⁶⁰⁸ “Resûlullah'ın (sav) iddet bekleyen kadını nikahlamasının helal olması” başlığı altında bu esere yer veren Makrîzî, eserden şu bilgileri nakleder: “*Ebû Halef Avd b. Ahmed er-Rûyânî*’, Cüveynî'nin bu eserinde şöyle der: Resûlullah nikahlı bir kadını nikahına almayı arzu ederse, onun zevcinin kadını boşaması gerekirdi ve Allah Resûlü kadının iddetini beklemeden onu nikahlardı. Cüveynî der ki: Onun bu “iddet beklemeden” sözü sadece onun kendi kitabında ve onu kaynak alan diğerlerinde vardır. Nevevî der ki: Böyle yapması mümkün değildir.”⁶⁰⁹

23-*Ravdatü'l-hukkâm*: Kâdı Şureyhe (ö.80(699) ait olan esere⁶¹⁰ Makrîzî sadece bir yerde Hz. Peygambere (sav) salavat getirmekle alakalı olarak yer vermiştir.⁶¹¹

24-*et-Tevdîh el-kebir*: Muhammed b. Nasr el-Mervezî'ye (ö.294/906) ait olan eseri müellif, “Resûlullah'ın lehine, görmediği halde şehadetin kabulü” başlığı altında vermektedir. Buna göre Huzeyme b. Sâbit'in Resûlullah için sattığı atı daha fazla rağbet görünce inkar eden bir a'râbî aleyhine yaptığı şahidlik gibi caizdir. Hatta bu Resûl-i Ekrem'in çocuğu için de geçerlidir.⁶¹²

⁶⁰⁸ Carl Brockelmann, *Târîhu'l-edebî'l-Arabî*, IV, 37-44

⁶⁰⁹ Makrîzî, *İmtâ'* X, 242

⁶¹⁰ Kadı Şüreyh'in bu eserinin ismini Kâtip Çelebi ve Fuad Sezgin vermemiştir. Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfüz'zünûn*, I, 925; Fuâd Sezgin, *Târîhu'türâs el-Arabî, el-Mücelled el-evvel- el-fikh*, III, 16

⁶¹¹ Makrîzî, *İmtâ'* X, 295

⁶¹² Makrîzî, *İmtâ'* X, 166-167

SONUÇ

Makrîzî ve onun siyere dair hacimli eseri *İmtâ'* hakkındaki kanaatlerimizi çalışmanın muhtelif yerlerinde belirtmiş, bazı tespitlerde bulunmuştuk. Şimdi bunlardan elde ettiğimiz neticeyi sunarak, bu araştırmanın sonuç bölümünde bu çalışmanın bir hülâsanını yapmak istiyoruz. Elbette bu çalışmada müellifin diğer eserlerinden bahisle iktibaslar yapılmışsa da onun dünya görüşünü bütün yönleriyle gösterecek şekilde düşünce haritasının çıkarıldığı söylenemez. Zira çalışmanın asıl konusu müellif değil onun eseri *İmtâ'*dır.

Makrîzî, dünya ve Mısır tarihçiliği için alternatifi olmayan bir müelliftir. Zira tarihe ve özellikle de şehir tarihçiliğine dair eserlerinde kendi müşahedelerine ve diğer bölgelerden gelenlerle yaptığı husûsî sohbetlere yer vermiş, bilgilerini bunlarla zenginleştirmiş ve aktarmıştır. Onun eserleri ve bakış açısı sonraki tarihçiler tarafından hem takip edilmiş hem de onlara referans olmuştur. Bu çerçeveden bakıldığında onun hayat ve eserlerinde tenkid konusu bir husus pek bulunmamaktadır. Bununla beraber Makrîzî, bazı eserlerinde olağanüstü olaylara aşırı önem atfetmiş; sihir ve büyü gibi konulara yer vererek batıl inanışlara dair bazı görüşler aktarmış hatta bunları benimsemiştir. Kendisinin Fâtımî soyundan geldiğini iddia etmesi bu konuda bize ışık tutmaktadır. Zira, Fâtımî-İsmâîlî çizginin bâtinî karakterinin etrafında böylesi batıl inanç ve yorumların nasıl ve ne kadar çok yer aldığı malumdur. Fakat Makrîzî kendisinin, Şîi ya da Fâtımî inançlardan uzak olduğunu *Hıtat'*ında belirtmektedir. Kanaatimizce Makrîzî, Fâtımî ihtişamdan manevî bir pay alma arzusuyla kendisinin de Fâtımî/Ubeydî olduğuna dair babasının ifadesini esas kabul etmiş ve her yerde bu nisbeyi kullanmıştır. Bu

sebeple de her yerde Fâtımîleri savunmuştur. Eski Mısırlılar büyü yoluyla, tabiatı yönetim ve denetim altına alabildiklerini iddia ediyorlar, hayatı ve ölümü etkileyebileceklerini sanıyorlardı. İşte müellifimizin Mısır ve Fâtımî sevgisi, Mısır'da eskiden arta kalan ve kendi zamanında yaşayan bu kültürden etkilenmesine zemin hazırlamış olmalıdır.

Makrîzî'nin *İmtâ*'ı siyer geleneği içinde *Siret-i Şâmiyye*'ye de kaynaklık ederek hacimli ve sistemli bir siyer yazıcılığının oluşmasına hizmet etmiştir. Çok geniş bir yelpazeye sahip olmakla beraber, bir derleme olduğu için eserin muhtevasında siyer adına farklı bir bilgi yoktur. Fakat siyere konu ettiği, dinler tarihi ve *Kitab-ı Mukaddes*'le alakalı bilgiler orjinal ve kıymetlidir. Müellif, *İmtâ*'da belli bir metodu takip etmemiştir. Konuları dağınık ele almış, pek çok kez tekrar etmiş ve ana başlıklar altında çok değişik mevzulara değinerek eserin takibini ve okuyucunun dikkatini toplamasını zorlaştırmıştır. *İmtâ*' bir siyer kitabı olarak yazılmış olsa da Makrîzî'nin –eskilerin ifadesiyle- yed-i tûlâ sahibi oluşu eserde tefsir, fıkıh, fıkıh usûlü, kelam ve felsefe gibi pek çok ilim dalının konularının da yer almasına imkan tanımıştır.

İmtâ'ın kaynakları oldukça zengindir. Müellif, eserlerinden ve görüşlerinden istifade ettiği zatların hemen tamamının ismini vermiş fakat kendilerinden pek çok yerde alıntılar yaptığı bazı hocalarının ismini zikretmekten eser boyunca kaçınmıştır. İbn Haldun, İbn Kesîr ve özellikle de İbnü'l-Mülakkın bunlardandır. İbn Haldun'un *Mukaddime*'sinden onun ismini vermeden sayfalarca alıntı yapmış, İbn Kesîr'in adı iki yerde vermiş ama ondan asıl istifade ettiği *Fusûl* ve *Bidâye* eserlerini zikretmemiştir. İbnü'l-Mülakkın'ın *Gâyetü's-sûl fî hasâisi'r-resûl* isimli eseri, *İmtâ*'ın hasâis kısmının (10,11,13.ciltler) ana metni ve planıdır. Burada müellif, İbnü'l-Mülakkın'ın *Gâye*'sini

şerhetmiştir. *İmtâ*'daki ana ve alt başlıkları bu eserden takip etmek mümkündür. Bu bakımdan, bütün bu eserlerden istifade etmesine rağmen isimlerini vermemesi Makrîzî'nin ilmî ehliyetinin ve güvenilirliğinin zan altında kalmasına sebep olmuştur. Elbette faydalandığı eserin ya da müellifinin adını vermemek Makrîzî ile ilk ya da son değildir. Bu tarz güven meselesi tarih boyunca müelliflerin derdi olmuştur. Mesela, Suyûtî, Kastallânî'nin kendi eserine bakarak Beyhakî'nin dediklerini öğrendiği halde kendi ismini zikretmeden "Beyhakî der ki" demesine gücenmiş, o bilgilere -her ne kadar nakil doğru olsa da- kendi eserinden ulaştığını, kendi ismini atlamaması gerektiğini ve bunun ilmî kaide ve ahlaka ters olduğunu söylemiştir. İşte bunun gibi, müellifimiz de çoğu zaman değil belki ama, bu hatayı yeteri kadar yapmıştır.

Eserdeki tekrarlar ve bazıları lüzumsuz ve yer yer metin bulunmaksızın altı sayfa kadar sürebilen tahkik notları çıkarılarak daha derli toplu bir baskının yapılması, bu eser için açık bir ihtiyaçtır. Hatta basılacak eserin bir ihtisar mahiyetinde olması *İmtâ*'ı daha kıymetli hale getirecektir. Zira baskı hataları ve ciltler arasında yüzlerce sayfaya varan belki de müstensihden kaynaklanan tekrarlar dışında müellifin aynı hadis ya da haberleri farklı senedlerle verme ve onunla ilgili tüm tarikleri toplama çabası bir tür tekrara sebep olmuştur. Bütün bunlara rağmen Makrîzî bu eseriyle sistemli ve geniş kapsamlı bir siyer geleneğinin oluşmasında çok önemli bir katkıda bulunmuş aynı zamanda da sonraki asırlarda isminin hayırla yâd edilmesini sağlamıştır.

EK-1: MAKRİZÎ KRONOLOJİSİ

766/1364 -Kahire'nin Bercevan mahallesinde doğdu.

771/1370 -Âmidî, İbrahim b. Haşşâb, Ebu Bekir İbnü'l-Imâd, Hamza es-Sübkî, Ezraî'den icazet aldı.

773/ 1372 -Anne tarafından dedesi İbn Sâîğ, İbn Tolun Camii'ne Hanefî fikhî tedrisi için atandı. Burada İbn Sâîğ'den Hanefî fikhına dair muhtasarları ezberlemeye başladı.

776/1375 -Dedesi Şeyh Şemsüddin Muhammed İbn Sâîğ vefat etti. Veba salgını başladı, iki yıl sürdü.

779/1378 -Babası Alâeddin Ali vefat etti.

782/1380 -O vakit 12 yaşındaki Safrâ bint Siraceddin ile evlendi.

783/1381 -Mekke-i Mükەرreme ve Şam gibi beldelere hadis öğrenmek amacıyla seyahat etti. Bu seyahatlerde bir çok icazet aldı. Mekke-i Mükەرreme'de Hasen b. Lâcin'den Buhari ve Müslim'i dinledi. Kahire'de tâûn ve veba, ardından da kıtlık başladı.

784/1382 -İbn Haldun Kahire'ye yerleşti. Onun meclislerine katıldı.⁶¹³

785/1383 -Divan-ı inşada çalışmaya başladı. Ahmed b. Ömer el-Cevherî'den İbn Mâce'yi okudu.

786/1384 -İlk çocuğu (Ebu'l-Mehasin) Muhammed dünyaya geldi. Aynı sene Safrâ'yı boşadı.

787/1386 -Mekke-i Mükەرreme'yi ziyaret etti.

⁶¹³ Makrîzî'nin görüşlerinde ve hayatında İbnHaldun'un tesiri mühim olduğundan kronolojide ona da işaret edilmiştir.

788/1386 -Safrâ ile tekrar evlendi. İkinci oğlu (Ebu Haşim) Ali dünyaya geldi. Bazıları Divan-ı inşada çalışmaya bu yıl başladığı kanaatindedir.

790/1388 -Eşi Safrâ 24 yaşında vefat etti. Aynı sene Divan-ı inşadan ayrıldı. Mekke-i Mükerreme'ye gitti ve ilk haccını eda etti.

791/1389 -Hakim Camii'nde imamlık, Müeyyediyye Medresesi'nde hadis hocalığı, Sultan Hasan Medresesi'nde kadı yardımcılığı yaptı.

793/1391 -Ebu Bekir el-Imâd el-Hanbelî'den el-Evâmir ve'n-nevâhî isimli eserini okudu.

800/1397 -Annesi Esmâ Hanım vefat etti.

801/1399 -Zahir Berkuk tarafından Aşağı Mısır (el-Vechü'l-Bahrî) ve Kahire muhtesibliğine getirildi. 17 Zilkade'de Sultan Ferec b. Berkuk'un hil'atine mazhar oldu.

802/1399 -Bedreddin Aynî sebebiyle azledildiyse de sonradan pek çok kere bu vazifeye atandı.

802/1400 -Mısır'da büyük bir kuraklık ve kıtlık başladı.

805/1403 -Amr b. As Camii hatipliğine getirildi.

806/1403 -Kuraklık ve kıtlığın artması sebebiyle büyük bir veba salgını başladı.

807/1405 -Mısır'da kuraklık ve salgın bitti. Kahire muhtesibliğine istemese de tekrar getirildi.

808/1407 -İbn Haldun vefat etti.

810/1408 -Dımaşk'ta İkbâliye ve Eşrefiye Medreseleri'nde hadis tedrisi ile meşgul oldu. Aynı zamanda Bîmâristân-ı Nûrî'ye ve Kalânîsî Vakfı'na da nezaret etti. Sultan Ferec'in Dımaşk kadılığı teklifini reddetti. Bu arada İmtâ'ı telif etti.

815/1412 -Sultan Ferec öldürüldü. Dımaşk'ta yaklaşık 5 sene kaldıktan sonra Kahire'ye döndü.

823/1420 -Müeyyediyye Medresesi'nde hadis hocalığına tekrar getirildi. Tarih ile meşguliyeti arttı.

824/1421 -Hadis hocalığını bıraktı ve ölümüne kadar 20 yıl devlet görevi almadı.

825/1422 -Tekrar hacca gitti.

834/1430 -Bu tarihten 839/1435 yılına kadar 5 sene Mekke-i Mükەرreme'de kaldı. Hacca gelenlerden aldığı bilgileri de katarak bir çok risalesinin müsveddelerini hazırladı.

841/1437 -Kahire'ye döndü. İnzivaya çekildi ve müsveddelerini temize geçirdi.

845/1442 -Kahire'de vefat etti.

EK-2: İMTÂ'IN KAYNAKLARININ MÜELLİF İSMİNE GÖRE FİHRİSTİ

Abdullah b. Humeyd, *el-Müsned*⁶¹⁴

Abdürrezzâk (ö. 211/826), *el-Musannef*⁶¹⁵ *et-Tefsîr*⁶¹⁶

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *el-Müsned*⁶¹⁷

Bakî b. Mahled (ö. 276/889) *el-Müsned el-kebîr*⁶¹⁸

Begavî Ferrâ (ö. 516/1122), *et-Tefsîr*⁶¹⁹ *et-Tehzîb*⁶²⁰

Bekrî Ebû Ubeyd el-Endelüsî (ö. 487/1094), *Mu'cem ma'stecem*⁶²¹

Belâzurî (ö. 279/892) *el-Fütûh*⁶²²

Beyhakî (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-kübrâ*,⁶²³ *el-Hılâfiyât*⁶²⁴ *ed-Delâil*⁶²⁵ *eş-Şuabu'l-îmân*⁶²⁶

Bezzâr (ö. 292/905), *el-Müsned*⁶²⁷

Buhârî (ö. 256/870), *el-Câmiu's-sahîh*⁶²⁸ *el-Edebü'l-müfred*⁶²⁹ *el-Evsat*⁶³⁰ *es-Sağîr*⁶³¹ *et-Tarih*⁶³²

⁶¹⁴ Makrizî, *İmtâ'* XI, 52

⁶¹⁵ Makrizî, *İmtâ'* II, 176; VI, 49

⁶¹⁶ Makrizî, *İmtâ'* VIII, 391

⁶¹⁷ Makrizî, *İmtâ'* I, 8; V, 41; IX, 93

⁶¹⁸ Makrizî, *İmtâ'* II, 277; 292, 297; III, 147-224; VIII, 74

⁶¹⁹ Makrizî, *İmtâ'* III, 289; V, 52

⁶²⁰ Makrizî, *İmtâ'* XIII, 106

⁶²¹ Makrizî, *İmtâ'* X, 70; VII, 345

⁶²² Makrizî, *İmtâ'* VI, 377; VII, 299; X, 60; XIV, 51

⁶²³ Makrizî, *İmtâ'* XIII, 8

⁶²⁴ Makrizî, *İmtâ'* XIII, 11

⁶²⁵ Makrizî, *İmtâ'* II, 155; VIII, 395

⁶²⁶ Makrizî, *İmtâ'* XIII, 9

⁶²⁷ Makrizî, *İmtâ'* II, 283; IV, 290, 310; V, 115

⁶²⁸ Makrizî, *İmtâ'* I, 85

⁶²⁹ Makrizî, *İmtâ'* X, 91, 98

⁶³⁰ Makrizî, *İmtâ'* I, 85

⁶³¹ Makrizî, *İmtâ'* VI, 180

⁶³² Makrizî, *İmtâ'* V, 37; VI, 180

Cevherî, (ö. 400/1009), *Sihâh*⁶³³

Cüveynî (ö. 478/1085), *el-Muteber fi taklîl'l-muhtasar*⁶³⁴

Dârekutnî (ö. 385/995), *el-Ilel*⁶³⁵ *es-Sünen*⁶³⁶

Dârimî (ö. 255/869) *es-Sünen*⁶³⁷

Davûd b. Muhabber (206/821) *Kitabu'l-akl*⁶³⁸

Ebû Avâne İsferyânî (ö. 316/929) *el-Muhrec alâ sahihi Müslim*⁶³⁹

Ebu Bekir el-Cessâs el-Hanefî (ö. 370/981), *Ahkâmu'l-Kur'ân*⁶⁴⁰

Ebu Bekir İsmailî (ö. 371/982), *Müsnedü Ömer*⁶⁴¹

Ebu Bekir b. Merdûye (ö. 410/1020), *et-Tefsîr*⁶⁴²

Ebû Davûd es-Sicistânî (ö. 275/889), *es-Sünen*⁶⁴³

Ebû Hayyân (ö. 745/1344), *et-Tefsîr*⁶⁴⁴

Ebû İshak el-İsferyânî (ö. 418/1027), *el-Cedel*⁶⁴⁵

Ebû Nasr Abdurrahim el-Kuşeyrî, *et-Teysir fî't-Tefsîr*⁶⁴⁶

Ebû Nuaym el-İsfehânî (ö.430/1038), *Marifetü's-sahâbe*⁶⁴⁷ *Delâilü'n-nübüvve*⁶⁴⁸

⁶³³ Makrîzî, *İmtâ'* V, 372; X, 12

⁶³⁴ Makrîzî, *İmtâ'* X, 242

⁶³⁵ Makrîzî, *İmtâ'* VI, 46

⁶³⁶ Makrîzî, *İmtâ'* VII, 3

⁶³⁷ Makrîzî, *İmtâ'* II, 170; V, 37,50

⁶³⁸ Makrîzî, *İmtâ'* V, 333

⁶³⁹ Makrîzî, *İmtâ'* IX, 213

⁶⁴⁰ Makrîzî, *İmtâ'* III, 93

⁶⁴¹ Makrîzî, *İmtâ'* XI, 47

⁶⁴² Makrîzî, *İmtâ'* XII, 262

⁶⁴³ Makrîzî, *İmtâ'* II, 158; XI, 50

⁶⁴⁴ Makrîzî, *İmtâ'* X, 197

⁶⁴⁵ Makrîzî, *İmtâ'* X, 295

⁶⁴⁶ Makrîzî, *İmtâ'* IV, 332; X, 192, 238

*el-Muhibbîn ve'l-mahbûbîn*⁶⁴⁹

Ebû Ya'lâ (ö. 307/919), *el-Müsned*⁶⁵⁰

Ebu'l-Abbas Taberî İbnü'l-Kâs (ö. 335/946), *et-Telhis*⁶⁵¹

Ebu'l-Haccâc el-Mizzî (ö. 742/1341), *et-Tehzîb*⁶⁵² *el-Etrâf*⁶⁵³

Ebu'l-Hasen Medâinî (ö. 228/843) *Nisâ ellâtî lemyekünne müstetirât*⁶⁵⁴ *Kitâbü men zevvece ümmehû*⁶⁵⁵

Ebu'l-Hattâb el-Kelvezânî (ö. 510/1116) *Ruûsü'l-mesâil*⁶⁵⁶

Ebu'l-Kâsım el-Hasen b. Muhammed/İbn Habîb en-Nîsâbü'rî (ö. 406/1016), *et-Tenzil*⁶⁵⁷

el-Avfî⁶⁵⁸ el-Mâlikî (ö. 684/1285) *Şerhu'l-mahsûl*, *Şerhu't-tenkîh*⁶⁵⁹

*Fetâvâ'z-zahîriyye*⁶⁶⁰

Gazâlî (ö. 505/1111), *el-Vasît*⁶⁶¹ *el-Hulâsa*⁶⁶²

Hafız Abdülhak Muhammed el-Humeydî (ö. 488/1095) *el-Cem' beyne's-sahîhayn*⁶⁶³

⁶⁴⁷ Makrizî, *İmtâ'* II, 159

⁶⁴⁸ Makrizî, *İmtâ'* X, 260

⁶⁴⁹ Makrizî, *İmtâ'* XIII, 176

⁶⁵⁰ Makrizî, *İmtâ'* XI, 68; II, 212; V, 236; VII, 104, 119

⁶⁵¹ Makrizî, *İmtâ'* XIII, 8; X, 183

⁶⁵² Makrizî, *İmtâ'* VI, 179

⁶⁵³ Makrizî, *İmtâ'* XI, 63

⁶⁵⁴ Makrizî, *İmtâ'* VI, 117

⁶⁵⁵ Makrizî, *İmtâ'* VI, 55

⁶⁵⁶ Makrizî, *İmtâ'* XI, 150

⁶⁵⁷ Makrizî, *İmtâ'* VIII, 282

⁶⁵⁸ Doğrusu el-Karâfî'dir. Avfî, İranlı bir şairdir ve bu eserler ona ait değildir.

⁶⁵⁹ Makrizî, *İmtâ'* XIII, 14

⁶⁶⁰ Makrizî, *İmtâ'* IX, 218

⁶⁶¹ Makrizî, *İmtâ'* X, 204

⁶⁶² Makrizî, *İmtâ'* X, 223

⁶⁶³ Makrizî, *İmtâ'* VIII, 209

Hâkim en-Nisâbü'rî (ö. 405/1014), *el-Müstedrek*⁶⁶⁴ *el-Câmi' li-zikri eimmeti'l-emsar*⁶⁶⁵

Harâitî (ö. 327/939), *el-Havâtif*⁶⁶⁶

Hattâbî (ö. 388/998), *Meâlimü's-sünen*⁶⁶⁷

İbn Abdülber (ö. 463/1071), *el-İstîâb*⁶⁶⁸ *el-Câmi'*⁶⁶⁹ *et-Temhîd*⁶⁷⁰ *el-Kifâye*⁶⁷¹

İbn Adî Hafız Ebu Ahmed (ö. 365/976), *el-Kâmil*⁶⁷²

İbn Asâkir Ebu'l-Kâsım (ö. 571/1176), *et-Târîh*⁶⁷³

İbn Asâkir Ebu'l-Yümn Abdussamed (ö. 686/1287) *Tuhfetü'z-zâir*⁶⁷⁴

İbn Battâl el-Kurtubî (ö. 449/1057), *Şerhu'l-Buhârî*⁶⁷⁵

İbn Dîhye (ö. 633/1235) *Meracü'l-bahreyn*⁶⁷⁶ *et-Tenvîr*⁶⁷⁷ *Nihayetü's-sûl fî hasâisi'r-Resûl*⁶⁷⁸

İbn Düreyd (ö. 321/933), *el-Vişâh*⁶⁷⁹

İbn Ebî Asım (ö. 287/900), *es-Salât ale'n-nebî*⁶⁸⁰

İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938) *el-Ilel*⁶⁸¹

⁶⁶⁴ Makrîzî, *İmtâ'* V, 115; VI, 378; VII, 196

⁶⁶⁵ Makrîzî, *İmtâ'* V, 31

⁶⁶⁶ Makrîzî, *İmtâ'* IV, 29

⁶⁶⁷ Makrîzî, *İmtâ'* VII, 293

⁶⁶⁸ Makrîzî, *İmtâ'* V, 141

⁶⁶⁹ Makrîzî, *İmtâ'* V, 311

⁶⁷⁰ Makrîzî, *İmtâ'* VIII, 141; XI, 95

⁶⁷¹ Makrîzî, *İmtâ'* XIII, 150

⁶⁷² Makrîzî, *İmtâ'* VIII, 10; XI, 318

⁶⁷³ Makrîzî, *İmtâ'* XII, 221

⁶⁷⁴ Makrîzî, *İmtâ'* X, 342

⁶⁷⁵ Makrîzî, *İmtâ'* VII, 4

⁶⁷⁶ Makrîzî, *İmtâ'* X, 273

⁶⁷⁷ Makrîzî, *İmtâ'* XIII, 105

⁶⁷⁸ Makrîzî, *İmtâ'* XIII, 109

⁶⁷⁹ Makrîzî, *İmtâ'* IX, 194

⁶⁸⁰ Makrîzî, *İmtâ'* XI, 50

İbn Ebî Şeybe Ebu Bekir (ö. 235/849), *el-Musannef* ⁶⁸²

İbn Fâris (ö. 395/1004), *el-Mekâyis*⁶⁸³ *el-Mahall*⁶⁸⁴ *Kifâyetü'l-mütehaflz* ⁶⁸⁵
*Fıkhu'l-luġa*⁶⁸⁶

İbn Fethûn Muhammed b. Halef, *ez-Zeyl alâ kitâbi'l-istiâb* ⁶⁸⁷

İbn Hazm (ö. 456/1064), *Cemheretü ensâbi'l-Arab* ⁶⁸⁸ *el-Muhallâ*⁶⁸⁹ *Cevâmiu's-sîre*⁶⁹⁰

İbn Hibbân Ebû Hatim el-Büstî (ö. 354/965), *es-Sahîh*⁶⁹¹ *es-Sikât*⁶⁹² *ed-Duafâ*⁶⁹³

İbn Huzeyme (ö. 311/924), *es-Sahih* ⁶⁹⁴

İbn İshak, *el-Megâzi*⁶⁹⁵ *et-Tehzîb*⁶⁹⁶

İbn İshak İsmail el-Cehdâmî, *Fadlu's-salâti ale'n-nebi* ⁶⁹⁷

İbn Kuteybe (ö. 276/889) *el-Garîb* ⁶⁹⁸

İbn Mâce (ö. 273/887), *es-Sünen* ⁶⁹⁹

İbn Mende (ö. 395/1005), *es-Sahâbe* ⁷⁰⁰

⁶⁸¹ Makrîzî, *İmtâ'* XI, 62

⁶⁸² Makrîzî, *İmtâ'* VII, 159

⁶⁸³ Makrîzî, *İmtâ'* VI, 3

⁶⁸⁴ Makrîzî, *İmtâ'* XIII, 109

⁶⁸⁵ Makrîzî, *İmtâ'* XIII, 109

⁶⁸⁶ Makrîzî, *İmtâ'* XIII, 109

⁶⁸⁷ Makrîzî, *İmtâ'* IX, 294

⁶⁸⁸ Makrîzî, *İmtâ'* V, 335

⁶⁸⁹ Makrîzî, *İmtâ'* XIII, 34

⁶⁹⁰ Makrîzî, *İmtâ'* IX, 296

⁶⁹¹ Makrîzî, *İmtâ'* VII, 114, 160

⁶⁹² Makrîzî, *İmtâ'* XI, 36; XII, 37

⁶⁹³ Makrîzî, *İmtâ'* XIII, 11

⁶⁹⁴ Makrîzî, *İmtâ'* XI, 127

⁶⁹⁵ Makrîzî, *İmtâ'* I, 53, 103

⁶⁹⁶ Makrîzî, *İmtâ'* X, 82 ذكر ابن اسحاق في التهذيب ان ابا ايوب كان يتبع بناء النبي وتبع هذا اسمه بناء

⁶⁹⁷ Makrîzî, *İmtâ'* X, 370; XI, 163

⁶⁹⁸ Makrîzî, *İmtâ'* VI, 126

⁶⁹⁹ Makrîzî, *İmtâ'* III, 253

⁷⁰⁰ Makrîzî, *İmtâ'* XI, 35

İbn Merdûye Ebu Bekir (ö. 410/1020) *et-Tefsîr*⁷⁰¹

İbn Neccâr (ö. 643/1245), *et-Târîh* ⁷⁰²

İbn Sa'd (ö. 230/845), *et-Tabakât* ⁷⁰³

İbnü's-Sabbâğ (ö. 477/1084) *eş-Şâmil* ⁷⁰⁴

İbn Sîde (ö. 458/1066), *el-Muhkem* ⁷⁰⁵

İbn Seyyidünnas (ö. 734/1334), *es-Sîre*⁷⁰⁶ *Fethu'l-medh*⁷⁰⁷

İbn Şâhîn (ö. 385/996), *en-Nâsih ve'l-Mensûh* ⁷⁰⁸

İbn Şebbe (ö. 262/876) *Ahbâru Mekke* ⁷⁰⁹ *Ahyâu'l-Medîne*⁷¹⁰

İbn Tâhir el-Makdisî İbnü'l-Kayserânî (ö. 507/1113) *el-İntisâr li-imâmi'l-emsâr*⁷¹¹

İbn Vaddâh (ö. 287/900), *el-Havâdis ve'l-bida'* ⁷¹²

İbn Vehb (ö. 197/813) *et-Terğîb ve't-terhîb* ⁷¹³

İbn Zebâle (ö. 199/814), *Târîhu'l-Medîne* ⁷¹⁴

İbnü'l-Âiz Muhammed (ö. 233/847), *el-Meğazî*⁷¹⁵

⁷⁰¹ Makrizî, *İmtâ'* XII, 262

⁷⁰² Makrizî, *İmtâ'* XIV, 625

⁷⁰³ Makrizî, *İmtâ'* V, 351,358

⁷⁰⁴ Makrizî, *İmtâ'* IX, 219; X, 194

⁷⁰⁵ Makrizî, *İmtâ'* II, 186; V, 3; XIII, 6

⁷⁰⁶ Makrizî, *İmtâ'* XIV, 543

⁷⁰⁷ Makrizî, *İmtâ'* X, 42

⁷⁰⁸ Makrizî, *İmtâ'* XIII, 13

⁷⁰⁹ Makrizî, *İmtâ'* VI, 308; XIII, 96; XIV, 163

⁷¹⁰ Makrizî, *İmtâ'* XIV, 306

⁷¹¹ Makrizî, *İmtâ'* VI, 71,78; VIII, 224

⁷¹² Makrizî, *İmtâ'* XI, 139

⁷¹³ Makrizî, *İmtâ'* IV, 269

⁷¹⁴ Makrizî, *İmtâ'* X, 157,171

⁷¹⁵ Makrizî, *İmtâ'* II, 161; IV, 239; VI, 88; VIII, 93

İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), *et-Telkîh*⁷¹⁶ *el-Mevzuât*⁷¹⁷ *el-Ilel*⁷¹⁸ *Şüzûru'l-Ukûd fî Tarihi'l-Yahûd*⁷¹⁹

İbnü'l-Enbârî, Ebu Bekir Muhammed (ö. 328/940)⁷²⁰

İbnü'l-Esîr Mecdüddin (ö. 606/1210) *en-Nihâye*⁷²¹

İbnü'l-Esîr İzzeddin (ö. 630/1233), *el-Kamil fî't-târîh*⁷²²

İbnü'l-Kâsım (ö. 191/806), Kitabu Sahnûn, *el-Mebсут*, *el-Utbiyye*⁷²³

İbnü'l-Kelbî Hişam b. Muhammed (ö. 204/819), *el-Câmi'*⁷²⁴ *er-Rakâik*⁷²⁵ *el-Cemhere*⁷²⁶

İbnü'r-Rif'a (ö. 710/1310), *el-Matlab fî şerhi'l- vasît*⁷²⁷ *el-Kifâye*⁷²⁸

İbnü't-Tahhân el-Hadrami el-Mısırî (ö. 416/1025), *Ahbâru ulemâi Mısır*⁷²⁹

İzzeddin ibn Abdisselam (ö. 660/1262) *el-Kavâid*⁷³⁰

Kadı Ebu Bekir b. A'râbî (ö.543/1148) *Ahkâmu'l-Kur'ân*⁷³¹ *Şerhu'l-muvatta'*⁷³² *Kanûnu't-te'vîl*⁷³³

⁷¹⁶ Makrîzî, *İmtâ'* VI, 77; VII, 56,128

⁷¹⁷ Makrîzî, *İmtâ'* VII, 226

⁷¹⁸ Makrîzî, *İmtâ'* XIII, 12

⁷¹⁹ Makrîzî, *İmtâ'* XII, 379

⁷²⁰ Makrîzî, *İmtâ'* IV, 225, 288, 321, 323

⁷²¹ Makrîzî, *İmtâ'* IX, 81; X, 371

⁷²² Makrîzî, *İmtâ'* IX, 296

⁷²³ Makrîzî, *İmtâ'* XIV, 377 Utbiyye, Muhammed b. Ahmed el-Utbi'nin İbnü'l-Kâsımdan rivayetleridir.

⁷²⁴ Makrîzî, *İmtâ'* VI, 99

⁷²⁵ Makrîzî, *İmtâ'* IX, 70

⁷²⁶ Makrîzî, *İmtâ'* IV, 80; V, 285

⁷²⁷ Makrîzî, *İmtâ'* X, 266; XIII, 8

⁷²⁸ Makrîzî, *İmtâ'* XIII, 47

⁷²⁹ Makrîzî, *İmtâ'* V, 61 Makrîzî bu zatın, İbnü's-Savvâf diye de maruf olduğunu kaydeder.

⁷³⁰ Makrîzî, *İmtâ'* XIII, 14

⁷³¹ Makrîzî, *İmtâ'* X, 5

⁷³² Makrîzî, *İmtâ'* XIII, 40

⁷³³ Makrîzî, *İmtâ'* XIII, 142

Kadı İyâz (ö. 544/1149), *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ* ⁷³⁴

Kadı Şüreyh (ö. 80/699), *Ravzatü'l-hukkâm* ⁷³⁵

Kasım b. Sabit b. Hazm el-Endelüsî (ö. 313/925), *ed-Delâil* ⁷³⁶

Kasım b. Sellam, Ebu Ubeyd (ö. 224/838), *el-Emvâl* ⁷³⁷ *Fadlu'd-duâ* ⁷³⁸

Kurtubî (ö. 671/1273) *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* ⁷³⁹

Kudâî (ö. 454/1062), *Uyûnü'l-meârif* ⁷⁴⁰

Makrîzî (ö. 845/1442) *en-Nizâ' ve't-tehâsum* ⁷⁴¹ *es-Sülûk* ⁷⁴² *el-Mukaffâ el-kebîr* ⁷⁴³ *en-Nihâye* ⁷⁴⁴ *el-Mevâiz* ⁷⁴⁵ *Ikdü cevahiri'l-esfâd fîmen melike Mısır el-Fustât* ⁷⁴⁶

Mâlik (ö. 179/795), *el-Muvatta'* ⁷⁴⁷ *el-Mebsut* ⁷⁴⁸

Mâverdi (ö. 450/1058), *el-Ahkâmu's-Sultaniyye* ⁷⁴⁹ *en-Nüket* ⁷⁵⁰ *el-Hâvî* ⁷⁵¹

Mervezî Muhammed b. Nasr (ö. 294/906), *et-Tevdîh el-kebîr* ⁷⁵²

Muhammed b. Hasen (ö. 189/805) *el-Asl* ⁷⁵³

⁷³⁴ Makrîzî, *İmtâ'* XIV, 374; VII, 227

⁷³⁵ Makrîzî, *İmtâ'* X, 295

⁷³⁶ Makrîzî, *İmtâ'* I, 91; II, 157

⁷³⁷ Makrîzî, *İmtâ'* VIII, 393

⁷³⁸ Makrîzî, *İmtâ'* XI, 134

⁷³⁹ Makrîzî, *İmtâ'* IV, 281

⁷⁴⁰ Makrîzî, *İmtâ'* X, 194

⁷⁴¹ Makrîzî, *İmtâ'* XII, 357

⁷⁴² Makrîzî, *İmtâ'* XII, 380

⁷⁴³ Makrîzî, *İmtâ'* IV, 317; X, 4; XII, 272

⁷⁴⁴ Makrîzî, *İmtâ'* XII, 31

⁷⁴⁵ Makrîzî, *İmtâ'* IX, 343

⁷⁴⁶ Makrîzî, *İmtâ'* X, 4

⁷⁴⁷ Makrîzî, *İmtâ'* V, 105

⁷⁴⁸ Makrîzî, *İmtâ'* XIV, 620

⁷⁴⁹ Makrîzî, *İmtâ'* XIII, 143

⁷⁵⁰ Makrîzî, *İmtâ'* X, 265

⁷⁵¹ Makrîzî, *İmtâ'* X, 196; XIII, 53

⁷⁵² Makrîzî, *İmtâ'* XIII, 167

⁷⁵³ Makrîzî, *İmtâ'* IX, 218

Muhammed b. Sâib el-Kelbî (ö. 146/763) *el-Câmi' li ensabi'l-Arab* ⁷⁵⁴

Musa b. Ukbe (ö. 141/758) , *el-Megâzî* ⁷⁵⁵

Müberred (ö. 286/900), *el-Kâmil* ⁷⁵⁶ *el-Ezmine*⁷⁵⁷

Müslim (ö. 261/875), *es-Sahih* ⁷⁵⁸

Nesâî (ö. 303/915), *es-Sünen el-Kebîr* ⁷⁵⁹

Nevevî (ö. 676/1277), *Şerhu Müslim*⁷⁶⁰ *Şerhu'l-mühezzebe*⁷⁶¹ *el-Ezkâr* ⁷⁶²
*Ravdatu't-tâlibîn*⁷⁶³

Rafîû (ö. 623/1226), *eş-Şerhu's-Sağîr* ⁷⁶⁴

Râzî (ö. 606/1210), *el-Mahsûl fî ilmi usûli'l-fikh*⁷⁶⁵

Said b. Mansur el-Mekkî (ö. 227/842), *ez-Zühed* ⁷⁶⁶

Seyf b. Ömer et-Temîmî (ö.180/796), *er-Ridde* ⁷⁶⁷

Sıbt İbnü'l-Cevzî (ö. 654/1256), *Mir'âtü'z-zamân*⁷⁶⁸

Süheylî (ö. 581/1185), *er-Ravd* ⁷⁶⁹

Şafîû (ö. 204/820), *el-Ümm*⁷⁷⁰ *Ahkâmu'l-Kur'ân*⁷⁷¹ *el-Muhtasar*⁷⁷² *er-Risâle* ⁷⁷³ *el-*

⁷⁵⁴ Makrîzî, *İmtâ'* IV, 240

⁷⁵⁵ Makrîzî, *İmtâ'* III, 327; V, 66, 110, 126

⁷⁵⁶ Makrîzî, *İmtâ'* VII, 128

⁷⁵⁷ Makrîzî, *İmtâ'* XII, 263

⁷⁵⁸ Makrîzî, *İmtâ'* XII, 132

⁷⁵⁹ Makrîzî, *İmtâ'* XI, 81

⁷⁶⁰ Makrîzî, *İmtâ'* VI, 72

⁷⁶¹ Makrîzî, *İmtâ'* XIII, 13

⁷⁶² Makrîzî, *İmtâ'* X, 373

⁷⁶³ Makrîzî, *İmtâ'* X, 180

⁷⁶⁴ Makrîzî, *İmtâ'* X, 259

⁷⁶⁵ Makrîzî, *İmtâ'* III, 154

⁷⁶⁶ Makrîzî, *İmtâ'* IX, 120

⁷⁶⁷ Makrîzî, *İmtâ'* XIV, 413

⁷⁶⁸ Makrîzî, *İmtâ'* XIII, 112

⁷⁶⁹ Makrîzî, *İmtâ'* VII, 227

*Müsned*⁷⁷⁴

Taberânî (ö. 360/970), *el-Mu'cemü'l-kebîr*⁷⁷⁵ *el-Evsat*⁷⁷⁶ *el-Evâil*⁷⁷⁷

Taberî (ö. 310/923), *et-Târîh*⁷⁷⁸ *et-Tefsîr*⁷⁷⁹

Tahâvî Ebû Cafer (ö. 321/933), *el-Akîde*⁷⁸⁰ *el-Müşkil*⁷⁸¹

Tirmizî (ö. 279/893), *eş-Şemâil*⁷⁸² *ed-Delâil*⁷⁸³ *el-Câmi'*⁷⁸⁴

Ukaylî Ebu Cafer (ö. 322/934) *ed-Duafâ*⁷⁸⁵

Ümevî Said b. Yahya, *el-Megâzî*⁷⁸⁶

Vâkıdî (ö. 207/822), *el-Megâzî*⁷⁸⁷

Yahya b. Bükeyr, *el-Muvatta'*⁷⁸⁸

Yakub b. Süfyan el-Fesevî (ö. 277/890)⁷⁸⁹

Zâhid Gulâm Sa'leb (ö. 345/957), *el-Yevâkît*⁷⁹⁰

⁷⁷⁰ Makrîzî, *İmtâ'* VI, 74

⁷⁷¹ Makrîzî, *İmtâ'* X, 258

⁷⁷² Makrîzî, *İmtâ'* X, 262

⁷⁷³ Makrîzî, *İmtâ'* X, 265

⁷⁷⁴ Makrîzî, *İmtâ'* XI, 107

⁷⁷⁵ Makrîzî, *İmtâ'* II, 180; III, 188

⁷⁷⁶ Makrîzî, *İmtâ'* 5/115

⁷⁷⁷ Makrîzî, *İmtâ'* XIV, 63

⁷⁷⁸ Makrîzî, *İmtâ'* VIII, 277

⁷⁷⁹ Makrîzî, *İmtâ'* X, 209

⁷⁸⁰ Makrîzî, *İmtâ'* IX, 220

⁷⁸¹ Makrîzî, *İmtâ'* X, 220

⁷⁸² Makrîzî, *İmtâ'* VI, 381; VII, 25

⁷⁸³ Makrîzî, *İmtâ'* VII, 147

⁷⁸⁴ Makrîzî, *İmtâ'* XI, 55

⁷⁸⁵ Makrîzî, *İmtâ'* II, 180; VII, 86

⁷⁸⁶ Makrîzî, *İmtâ'* XIII, 96

⁷⁸⁷ Makrîzî, *İmtâ'* IV, 351; V, 139

⁷⁸⁸ Makrîzî, *İmtâ'* XI, 116

⁷⁸⁹ Makrîzî, *İmtâ'* II, 156, 159 165

⁷⁹⁰ Makrîzî, *İmtâ'* XI, 290

Zemahşerî (ö. 538/1143), *el-Keşşâf* ⁷⁹¹

Zübeyr b. Bekâr (ö. 256/870), *Nesebu Kureyş* ⁷⁹² *el-Ahbâr el-Muvaffakiyyât* ⁷⁹³

⁷⁹¹ Makrîzî, *İmtâ'* X, 336

⁷⁹² Makrîzî, *İmtâ'* VII, 184

⁷⁹³ Makrîzî, *İmtâ'* VII, 187

EK-3 İMTÂ'IN KAYNAKLARININ KİTAP İSİMLERİNE GÖRE FİHRİSTİ

Künyeleri tam verilmeyen eserlerin tam künyeleri parantez içinde verilmiştir.

- 1 *Ahbaru Mekke*, İbn Şebbe
- 2 *Ahbâr el-muvaffakiyyât*, Zübeyr b. Bekkâr
- 3 *Ahbâru ulemâi Mısr*, İbnü'Tahhân el-Hadramî el-Mısrî
- 4 *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Kadı Ebu Bekir Râzî el-Hanefî el-Cessâs
- 5 *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Kadı Ebu Bekir b. A'rabî el-Mâlikî
- 6 *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Şâfiî
- 7 *Ahkâm es-sultâniyye*, Mâverdî
- 8 *Ahyâu'l-Medine*, İbn Şebbe (*Târîhu'l-medîneti'l-münevvere*)
- 9 *Akîde*, Tahâvî Ebû Cafer
- 10 *Asl*, Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî
- 11 *Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Kurtubî
- 12 *Câmi' li ensâbi'l-Arab*, el-Kelbî Muhammed b. Sâib
Câmi' li zikri eimmeti'l-emsar el-müzekkîn li-ruvâti'l-ahbâr, Hâkim
- 13 *en-Nisâbü'rî*
- 14 *Câmi'*, İbn Abdülber (*Câmiu beyâni'l-ilm ve fadlih*)
- 15 *Câmi'*, İbnü'l-Kelbî Hişam b. Muhammed
- 16 *Câmi'*, Tirmizî (*es-Sünen, el-Câmiu's-sahîh*)

- 17 *Câmi' es-sahîh*, Buhârî
- 18 *Cedel*, Ebû İshak el-İsferâyînî (*Edebü'l-cedel*)
- 19 *Cem beyne's-sahihayn*, el-Humeydî
- 20 *Cemheretü ensabi'l-Arab*, İbn Hazm
- 21 *Cemhere*, İbnü'l-Kelbî Hişam b. Muhammed (*Cemheretü'n-neseb*)
- 22 *Cevâmiu's-sire*, İbn Hazm
- 23 *Delâil*, Kâsım b. Sâbit (*ed-Delâil fî garîbi'l-hadîs*)
- 24 *Delâil*, Tirmizî
- 25 *Delâilü'n-nübüvve*, Beyhakî
- 26 *Delâilü'n-nübüvve*, Ebû Nuaym
- Duafâ*, İbn Hibbân (*Ma'rifetü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*
27 *ve'dduafâ ve'l-metrûkîn*)
- 28 *Duafâ*, Ukaylî Ebû Cafer (*ed-Duafâ el-kebîr*)
- 29 *Edebü'l-müfred*, Buhârî
- 30 *Emval*, Ebu Ubeyd Kasım b. Sellâm
- Etrâf*, el-Mizzî Yusuf b. Abdurrahman (*Tuhfetü'l-eşrâf bima'rifeti'l-*
31 *etrâf*)
- 32 *Evâil*, Taberânî
- 33 *Evsat*, Buhârî (*et-Târîhu'l-evsat*)
- 34 *Evsat*, Taberânî (*el-Mu'cemü'l-evsat*)

- 35 *Ezkâr*, Nevevî
- 36 *Ezmine*, Müberred
- 37 *Fadlu'd-duâ*, Ebu Ubeyd Kasım b. Sellâm
- 38 *Fadlu's-salat ale'n-nebî*, İbn İshak İsmail el-Cehdâmî
- 39 *Fetâvâ'z-zahîriyye*
- 40 *Fethu'l-medh-Minahu'l-medh*, İbn Seyyidünnâs (*Minahu'l-midâh*)
- 41 *Fıkhu'l-Luġa*, İbn Fâris (*es-Sâhibî fî fıkhu'l-luġa*)
- 42 *Fütûh*, Belâzurî, (*Fütûhu'l-büldân*)
- 43 *Garîb*, İbn Kuteybe (*Garîbü'l-hadîs*)
- 44 *Havadis ve'l-bida'*, İbn Vaddâh (*el-Bid'a ve'n-nehyu anhâ*)
- Havâtîf*, Harâitî (*Havâtifu'l-cennân ve acâibu mâ yuhkâ*)
- 45 *ani'lkühhân*)
- 46 *Hâvî*, Mâverdî (*el-Hâvî el-kebîr*)
- 47 *Hulâfiyat*, Beyhakî (*el-Hulâfiyyât beyne's-Şâfî ve Ebî Hanîfe*)
- 48 *Hulâsa*, Gazzâlî (*Hulâsatü'l-muhtasar ve nikâvetü'l-mu'tasar*)
- 49 *İlel*, İbn Ebî Hâtim (*İlelü'l-hadîs*)
- 50 *İlel*, İbnü'l-Cevzî (*el-İlelü'l-mütenâhiye fî'l-ehâdîsi'l-vâhiye*)
- 51 *İlel*, Dârekutnî (*İlelü'l-hadîs*)
- 52 *İncil-i Matta*
- 53 *İncil-i Yuhanna*

- 54 *İntisâr li imâmi'l-emsâr*, İbn Tâhir el-Makdisî/İbnü'l-Kayserânî
- 55 *İstîâb*, İbn Abdülber (*el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*)
- 56 *Kâmil fî't-târîh*, İbnü'l-Esîr
- 57 *Kâmil*, İbn Adî (*el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*)
- 58 *Kâmil*, Müberred (*el-Kâmil fî'l-edeb*)
- 59 *Kânûnu't-te'vîl*, Ebu Bekir b. A'rabî el-Mâlikî
- Kavâid*, İbn Abdisselam İzzeddin (*Kavâidü'l-ahkâm fî mesâlihi'l-*
60 *en'âm*)
- Keşşâf*, Zemahşerî (*el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve*
61 *uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vîl*)
- 62 *Kıyâmu'l-leyl*, Mervezî Muhammed b. Nasr
- 63 *Kifâye*, İbn Abdülber (*el-Kâfî fî fûrûi'l-Mâlikiyye*)
- 64 *Kifâye*, İbnü'r-Rif'a (*el-Kifâye fî şerhi't-tenbîh*)
- 65 *Kifâyetü'l-mutehaffız*, İbn Fâris
- 66 *Kitâbu Sahnûn*, İbnü'l-Kasım
- 67 *Kitâbu'l-akl*, Davud b. Muhabber
- 68 *Kitabü men zevvece ümmehû*, el-Medâinî Ebu'l-Hasen
- 69 *Mahall*, İbn Fâris
- 70 *Mahsûl fî ilmi usûli'l-fikh*, Fahreddin er-Râzî
- 71 *Ma'rifetü's-sahâbe*, Ebû Nuaym

- 72 *Matlab fî şerhi'l-vasît*, İbnü'r-Rif'a
- 73 *Meâlimü's-sünen*, Hattâbî
- 74 *Mebûsût*, İbnü'l-Kâsım
- 75 *Mebûsût*, Mâlik
- 76 *Megâzî*, İbn Âiz
- 77 *Megâzî*, Musa b. Ukbe
- 78 *Megâzî*, Ümevî Said b. Yahya
- 79 *Megâzî*, İbn İshak
- 80 *Megâzî*, Vâkıdî
- 81 *Mekâyîs*, İbn Fâris, (*Mu'cemu mekâyîsi'l-luğa*)
- Meracü'l-bahreyn*, İbn Dîhye (*Meracü'l-bahreyn fî fevâidi'l-meşrikayn*
82 *ve'l-mağribeyn*)
- 83 *Mevâiz ve'l-i'tibar bi-zikri'l-hıtat ve'l-âsâr*, Makrîzî
- 84 *Mevzuât*, İbnü'l-Cevzî
- 85 *Mir'âtü'z-zamân*, Sıbt İbnü'l-Cevzî (*Mir'âtü'z-zamân fî târihi'l-a'yân*)
- 86 *Mu'cem el-kebîr*, Taberânî
- Mu'cem me'sta'cem*, Bekrî (*Mu'cem me'sta'cem min esmâi'l-bilâd*
87 *ve'l-mevâzı*)
- 88 *Muhallâ*, İbn Hazm
- 89 *Muhassas*, İbn Sîde

- 90 *Muhibbîn ve'l-mahbûbîn*, Ebû Nuaym
- 91 *Muhkem*, İbn Sîde (*el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*)
- 92 *Muhrec alâ sahîhi* Müslim, Ebu Avâne İsferyîni
- 93 *Muhtasar*, Şâfiî
- 94 *Mukaffâ el-Kebir*, Makrîzî
- 95 *Musannef*, Abdurrazzâk
- 96 *Musannef*, İbn Ebî Şeybe (*el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsar*)
- 97 *Mu'teber fi taklîli'l-muhtasar*, Cüveynî
- 98 *Muvatta'*, Mâlik
- 99 *Muvatta'*, Yahya b. Bükeyr
- 100 *Müsned el-kebîr*, Bakî b. Mahled
- 101 *Müsned el-kebîr*, Bezzâr
- 102 *Müsned*, Abdullah b. Humeyd
- 103 *Müsned*, Ahmed b. Hanbel
- 104 *Müsned*, Ebu Ya'la
- 105 *Müsned*, Şâfiî
- 202 *Müsnedü Ömer*, Ebu Bekir İsmâilî
- 106 *Müstedrek*, Hâkim en-Neysâbûrî (*el-Müstedrek ale's-sahîhayn*)
- 107 *Müşkil*, Tahâvi Ebu Cafer

- 108 *Nâsih ve'l-mensûh*, İbn Şâhin (*Nâsihu'l-hadîs ve mensûhuh*)
- 109 *Nesebu Kureyş*, Zübeyr b. Bekkâr
- 110 *Nihâye*, İbnü'l-Esîr Mecdüddin (*en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*)
- 111 *Nihâyetü'l-cem'*, Makrîzî (*Nihâyetü'l-cem' li-ahbâri'l-kırââtî's-seb'*)
- 112 *Nihâyetü's-sûl fî hasâisi'r-Resûl*, İbn Dîhye el-Kelbî
- 113 *Nisâ ellâtî lemyekünne müstetirât*, Ebu'l-Hasen el-Medâinî
- 114 *Nizâ' ve't-tehâsum*, Makrîzî
- 115 *Nüket*, Mâverdi (*en-Nüket ve'l-uyûn*)
- 116 *Rakâik*, İbnü'l-Kelbî Hişam b. Muhammed
- Ravd*, Süheyli (*Ravdu'l-ünûf fî şerhi's-sîreti'n-nebeviyye li'bni*
- 117 *Hişam*)
- 118 *Ravdatu't-talibin*, Nevevî (*Ravdadu't-tâlibîn ve umdetü'l-müttekîn*)
- 119 *Ravzatü'l-hukkâm*, Kadî Şüreyh
- 120 *Ridde*, Seyf b. Ömer et-Temîmî
- 121 *Risâle*, Şâfiî
- Ruûsü'l-mesâil*, el-Kelvezânî Ebu'l-Hattâb (*el-İntisâr fî mesâili'l-*
- 122 *kibâr*)
- 123 *Sahâbe*, İbn Mende (*Ma'rifetü's-sahâbe*)
- 124 *Sahîh*, Ebu Hâtim el-Büstî/İbn Hibbân
- 125 *Sahîh*, İbn Hibbân (*el-Müsned es-sahîh ale't-tekâsîm ve'l-envâ*)

- 126 *Sahîh*, İbn Hüzeyme
- 127 *Sahîh*, Müslim (*el-Câmiu's-sahîh*)
- 128 *Salat ale'n-Nebî*, İbn Ebû Âsım
- 129 *Sihâh*, Cevherî
- 130 *Sikât*, İbn Hibbân (*Târîhu's-sikât*)
- 131 *Sîre*, İbn Seyyidünnâs (*Uyûnü'l-eser fî fününi'l-megâzî ve's-şemâil ve's-siyer*)
- 132 *Sülûk*, Makrîzî (*es-Sülûk fî ma'rifeti düveli'l-mülûk*)
- 133 *Sünen el-Kebir*, en-Nesâî
- 134 *Sünen*, Ebu Dâvud es-Sicistânî
- 135 *Sünen*, İbn Mâce
- 136 *Sünen*, Dârekutnî
- 137 *Sünen*, Dârimî
- 138 *Sünenü'l-Kübrâ*, Beyhakî
- 139 *Şâmil*, İbn Sabbâğ
- 140 *Şemâil*, Tirmizî
- 141 *Şerhu Müslim*, Nevevî (*el-Minhâc fî şerhi sahîhi Müslim b. Haccâc*)
- 142 *Şerhu müşkîli'l-vasît*, eş-Şehrezûrî İbn Salâh
- 143 *Şerhu'l-Buhârî*, İbn Battâl
- 144 *Şerhu'l-Mahsûl*, el-Karâfî el-Mâlikî

- 145 *Şerhu'l-Muvatta'* Ebu Bekir b. A'rabî el-Mâlikî
- 146 *Şerhu'l-Mühezzeb*, Nevevî (*el-Mecmû' şerhu'l-mühezzeb*)
- 147 *Şerhu's-Sağîr*, Râfiî
- 148 *Şerhu't-Tenkîh*, el-Karâfi el-Mâlikî (*Şerhu tenkîhi'l-fusûl*)
- 149 *Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*, Kadî İyâz
- 150 *Şuabu'l-Îmân*, Beyhakî
- 151 *Şüzûru'l-Ukûd fî Tarihi'l-Yahud*, İbnü'l-Cevzî
- 152 *Tabakât*, İbn Sa'd
- 153 *Târih es-sağîr*, Buhârî
- 154 *Târih*, Buhârî (*et-Târih el-kebîr*)
- 155 *Târih*, el-Bağdâdî İbn Neccâr (*Zeylû târihi Bağdâd*)
- 156 *Târih*, İbn Asâkir Ebu'l-Kâsım (*Târîhu Medineti Dimaşk*)
- 157 *Târih*, Taberî (*Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*)
- 158 *Târîhu Bağdat*, Hatîb el-Bağdâdî
- 159 *Târîhu'l-Medîne*, Hâfız Ebu Abdullah Muhammed b. El-Hasen
- 160 *Târîhu'l-Medîne*, İbn Zebâle (*Târîhu'l-Medîne ve ahabâruhâ*)
- 161 *Tefsîr*, Abdurrazzak
- 162 *Tefsîr*, Beğavî el-Ferrâ (*Meâlimü't-tenzîl*)
- 163 *Tefsîr*, Ebu Hayyân (*el-Bahru'l-mühîl*)

- 164 *Tefsîr*, İbn Merdûye Ebu Bekir (*et-Tefsîru'l-müsned*)
- 165 *Tefsîr*, Taberî (*Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*)
- 166 *Tehzîb*, İbn İshak
- 167 *Tehzîb*, Begavî
- Tehzîb*, el-Mizzî Yusuf b. Abdurrahman (*Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-*
168 *ricâl*)
- 169 *Telhîs*, İbnü'l-Kâs Ebu'l-Abbas et-Taberî
- Telkîh*, İbnü'l-Cevzî (*Telkîhu fûhûmi ehli'l-eser fî uyûni't-târîh ve's-*
170 *siyer*)
- Temhîd*, İbn Abdülber (*et-Temhîd limâ fi'l-muvatta mine'l-meânî ve'l-*
171 *esânîd*)
- 172 *Tenvîr*, İbn Dîhye el-Kelbî (*et-Tenvîr fî mevlidi's-sirâci'l-münîr*)
- 173 *Tenzîl*, İbn Habîb en-Nisâbûrî (*Kitâbü't-tenzîl ve tertîbuh*)
- 174 *Terğîb ve't-terhîb*, İbn Vehb
- 175 *Tevdîh el-kebîr*, Mervezî
- 176 *Tevrât*
- 177 *Teyşîr fi't-tefsîr*, Ebû Nasr Abdurrahîm el-Kuşeyrî
- Tuhfetü'z-Zâir*, İbn Asâkir Ebu'l-Yümn (*İthâfü'z-zâir ve itrâfü'l-*
178 *mükîmi's-sâir*)
- 179 *Utbiyye*, İbnü'l-Kasım (Muhammed b.Ahmed el-Utbî rivayeti)
- 180 *Uyûnü'l-Meârif*, Kudâî (*Uyûnü'l-meârif ve fûnûnü ahhbâri'l-halâif*)

- 181 *Ümm*, Şâfiî
- 182 *Vasît*, Gazzâlî
- 183 *Vişâh*, İbn Düreyd
- 184 *Yevakît*, Zahid Gulâm Sa'leb
- 185 *Zeyl alâ Kitabi'l-İstîâb*, İbn Fethûn (*el-İstislâk ale'l-istîâb*)
- 186 *Zühd*, Said b. Mansur el-Mekkî

**EK-4: İMTÂ'IN
MUHTEVASININ
TAFSİLATLI FİHRİSTİ**

BİRİNCİ CİLT

Resûlullah (sav)'ın isimleri,
künyeleri ve lakapları

Babasının nesebi

Annesinin nesebi

Doğumu

Hamil müddeti

Babasının ölümü

Süt emmesi ve süt kardeşleri

Göğsünün yarılması

Amine'nin Mekke'den
ayrılması ve ölümü

Dedesinin himayesi

Göz iltihabına yakalanması

Ümmü Eymen'in büyütmesi
ve dedesinin ölümü

Hilyesi ve küçüklüğündeki
ahlakı

Şam'a ilk çıkışı

Rahip Bahîrâ olayı

Ticarette Hatice ile ilk işi

Ticarette Sâib ile ortaklığı

Koyun gütmesi

Ficar Harbine katılması

Hz.Hatice'nin ticareti için Şam'a
ikinci çıkışı

Hz. Hatice ile evlenmesi

Hılfu'l-Fudula katılması

Hacerü'l-Esved olayında hakemliği

Nübüvvetin ilk alametleri

Hira'da tehannüsü ve vahyin
başlaması

Peygamber olarak önderilmesi

Kur'ân'da ilk nazil olanlar

Vahyin kesilmesi

Vahyin devam etmesi

Hz. Haticenin Müslüman olması

Hz.Ebubekrin Müslüman olması

İlk Müslümanlar

Varaka b. Nevfel'in Müslüman
olması

Erkam'ın Müslüman olması

Resûlullah'a (sav) eziyet edilmesi

Müslümanlara eziyet

Hz. Ebu Bekir'in azat ettiği köleler

Kabe'nin yanında Kureyş'in
Resûlullah'ı (sav) öldürmek istemesi

Kur'ân'ı açıktan ilk okuyan

Habeşistan'a ilk hicret

Müslümanları geri getirmek için
kureyş'in adam göndermesi

Resûlullah (sav)'ın Kureyş'li düşmanları

Hız. Ömer'in Müslüman olması

Sayfa işi

Haşimoğulları'nın Ebu Talip mahallesine ambargo uygulaması

Habeşistan'a ikinci hicret

Sayfanın bozulması

Hız.Hatice ve Ebu Talib'in hüzün yılında ölmesi

Resûlullah'ın (sav) Taife ziyareti

Nusaybin cinlerinden bir gurubun Müslüman olması

Nahle'de ikameti

Mut'im b. Adiyy himayesinde Mekke'ye dönüşü

İsra, Miraç ve namazların farz kılınması

Kendisini kabilelere anlatması

Ensar'ın ilk tavrı

Süveyd b. Es-Samit

İyas b. Muaz'ın Müslüman olması

İlk Akabe Biatı

Abdüleşheloğullarının Müslüman olması

Medine'den ilk hicret edenler

Müslümanlara ilk Cuma kıldırın

Son Akabe Biatı

İlk biat edenler

On iki nakib meselesi

Medine'ye hicretin başlaması

Son Akabe Biatından sonra ilk hicret edenler

Kureyş'in Resûlullah'a (sav) karşı entrikaları

Resûlullah (sav) ve Hız.Ebubekr'in hicreti

Sürâka hadisesi

Büreyde ve kavminin Müslüman olması

Ümmü Ma'bed hadisesi

Medine'ye gelişi

Biseti ve hicreti günü Resûlullah'ın yaşı

Medine halkından Resûlullah (sav)'ı ilk görenler

Kuba'da kalışı

Abdullah b. Selam ve Muhayrik'in Müslüman olması

Resûlullah'ın (sav) devesi

Resûlullah'ın (sav) Medine'deki ilk hutbesi

Ebu Eyyüb el-Ensâri'nin evinde kalması

Resûlullah'a (sav) verilen ilk hediye

Mescidi ve odaları	Buvât Gazvesi
Hz.Ebu Bekir'in evi	Safvân Gazvesi –İlk Bedir
Hz.Ali'nin gelişi ve evi	Uşeyra Gazvesi
Hz.Osman'ın evi	Ali b. Ebî Tâlib'in Ebû Turâb diye künyelenmesi
Zeyd b.Harise'yi Mekke'ye göndermesi	Nahle'ye Abdullah b. Cahş Seriyyesi
Yahudilerle barış yapılması	İlk humus, ilk ganimet, ilk esir
Muhacirin ile Ensar arasında kardeşlik	İslam ilk defa Emiru'l-Müminîn diye isimlendirilen
Kardeşlerin vâris olmasının nesh edilmesi ve zekatın farz kılınması	Şeraitten ilk nesh edilen
Ebu Eyyüb'ün evinden kendi odasına taşınması	Kible'nin Beyt-i Makdis'ten Kabe'ye çevrilmesi
Hz.Aişe ile evlenmesi	Ramazân ayında orucun ve fitır sadakasının farz kılınması
Namazlar için ezan okunması	Büyük Bedir Gazvesi ve buradaki nübüvvet alametleri
Savaşın farz kılınması	Bedr'e ilk çıkış
Savaş için oluşturulan ilk birlik	Küçüklerin geri gönderilmesi ve savaşın başlaması
Hz.Hamza'nın Seyfü'l-Bahr Seriyyesi	Medine halkına dua etmesi ve şehrin haremîni sit alanı ilanı
Râbi'e Ubeyde bin el-Haris Seriyyesi	Gözcüleri ve Müslümanların müşriklerle karşılaşması
İslam'da ilk ok atan	Techizatın yetersizliği
Harrâr'a Sa'd b. Ebî Vakkâs Seriyyesi	Bedir'in süvarileri
Resûlullah'ın (sav) Veddân Gazvesi	Kureyş kervanı ve yükü
Hz.Ali'nin Hz. Fatıma ile evlenmesi	Kervandakilerin korkusu ve onu Mekke'ye yönlendirmeleri
	Birlik oluşturmada Kureyş'in acelesi

Zamzam ve Âtike bint
Abdülmuttalibin rüyası

Kureyş'in çıkışı ve yolda
ziyafetler

Kureyş'in atlıları ve develeri

Kureyş kervanının Bedr'e
varması

Cehm b. Salt'ın rüyası

Kureyş kervanının
kurtulması ve bir gurubun
Bedir'de kalmada ısrarı

Ahnes'in Zühreogullarıyla
Bedir'den dönmesi

Resûlullah'ın (sav) Ebu Cehil
ve Zem'a'ya beddua etmesi

Orucu bozmayı emretmesi

Diz çöken deve

Bedir'den önce meşveret

Bedir'de müşriklerin ölüm
yerlerini göstermesi

Sancakların oluşturulması

Süfyan ed-Damrî hadisesi

Kuyular ve Kureyş'in
tulumları

Bedir günü müşriklerin sayısı

Karargahta meşveret

Bedir günü yağmur

Müslümanların uyuklaya
kalması

Resûlullah'a (sav) çadır kurulması

Gönderilen rüzgar ve melekler

Bedir sancakları

Bedir hutbesi

Kureyş'e bedduası

Geri dönmeleri için Hz. Ömer'in
Kureyş'e gönderilmesi

Kuyulardan su içen gurup

Hakim b. Hızâm Kureyş'e
dönmesini emrediyor

Savaşın başlaması ve ilk öldürülen

Resûlullah'ın (sav) Rabbine niyazı

El- Esved b. Abdülesed'in kuyu
başında öldürülmesi

İblis'in müşrikleri şevklendirmesi
sonra da ardına bakmadan
kaçması

Müslümanların Bedir'deki sloganı

Bedir günü meleklerin savaşması

Resûlullah'ın (sav)
Haşimoğulları'nın öldürülmesini
yasaklaması

Resûlullah (sav)'ın dua ettikten
sonra avucundaki küçük taşları
müşriklere atması

Ukbe b. Ebî Muayt'ın öldürülmesi

Ümeyye b. Halef'in öldürülmesi

Ebu Cehl'in öldürülmesi

Müslümanların ganimet konusunda
anlaşamamaları

Bu konuda Kur'an'ın buyrukları

Ganimetlerim toplanması, miktarı ve paylaşılması

Süheyh b. Amr'ın esir edilmesi ve kaçması

Bedir esirleri meselesi

En-Nadr b. El-Haris'in öldürülmesi

Müşriklerin Sad b. En-Numan'ı esir almaları

Bedir esirleri konusunda Resûlullah'ın (sav) muhayyer bırakılması

Resûlullah'ın (sav) kuyu başında ölümlere söyledikleri

Ganimetlerin pay edilmesi

Medine halkının Resûlullah'ı (sav) Taleal-Bedru şarkısıyla karşılaması

Kureyş'in ölümlerine ağıtları

Umeyr b. Vehb'in Medine'ye Resûlullah'ı (sav) öldürmek için gelişi ve

Müslüman olup Mekke'ye dönmesi

Cubeyr b. Mutim'in Kureyş esirlerinin fidyesi için gelmesi

Zeynep bint Resûlullah'ın (sav) kocasının fidyesini ödemek istemesi

İki gence okuma-yazma öğretmeleri karşılığında

Kureyş'in esirlerinin serbest bırakılması

Bedir günü şehid olanların sayısı

Asmâ bint Mervân'ın öldürülmesi

Ebu Afek el-Yahudi'nin öldürülmesi

Benî Kaynukâ Gazvesi

Benî Kaynukâ'nın uzaklaştırılma sebebi

Sevîk Gazvesi

Resûlullah'ın (sav) kutladığı ilk Kurban Bayramı

Resûlullah'ın (sav) Kitabü'l-Maâkıl ve'd-Diyât'ı bildirmesi

Hz. Fatıma'nın evlenmesi ve Karâratü'l-Küdr Gazvesi

Kab b. El-Eşref'in öldürülmesi

Öldürülme sebebi

İbn-i Süneyne'nin ölümü

Necd bölgesinde Ziemer Gazvesi

Resûlullah'ı (sav) öldürmek isteyen Dü'sûr

Hz. Ümmü Külsüm'ün evlenmesi

Karade tarafına Zeyd b. Harise Seriyyesi

Müminlerin annesi Hz. Hafsa'nın evlenmesi

Miskinlerin annesi Hz. Zeyneb ile evlenmesi

Uhud Gazvesi

Buradaki nübüvvet alametleri

Uhud Savaşı'nın sebebi

Kureyş'in Mekke'den çıkışı

Abbas'ın Resûlullah'a (sav) mektubu

Ebu Amir el-Fâsık hadisesi

Casusların gönderilmesi

Uhud öncesi değerlendirme

Resûlullah'ın (sav) rüyası ve hutbesi

Meydan savaşı konusunda Müslümanların ihtilafı

Resûlullah (sav)'ın meydan savaşı fikrini hoş karşılamaması

Resûlullah'ın (sav) fikrini hoş karşılamamaları sebebiyle Müslümanların sonradan pişman olması

Uhud günü sancaklar

Abdullah b. Übeyy ve Yahudi avanesi

Müslümanların atları

İki çocuğun savaşmak istemesi ve Resûlullah'ın (sav) geri çevirmesi

Gece nöbetçisi ve rehberler

Resûlullah'ın (sav) peygamberliği ve kılıçların çekilmesi

İslam ordusunun techizatı

Müşrik ordusunun techizatı

Uhud günü Resûlullah'ın (sav) hutbesi

Müşrik kadınları ve şarkıları

Kuzman hadisesi

Uhud günü okçuların işi

Müşriklerin sancağını taşıyanlar ve ölüm yerleri

Okçuların emri çiğnemesi ve savaşın Müslümanların aleyhine dönmesi

“Muhammed öldürüldü” yaygarası ve Müslüman saflarının bozulması

Müslümanların karmaşadan dolayı birbirini öldürmesi

Müslümanların dağılması ve sonrasında Resûlullah'ın (sav) yaşadığı müjdesi

Resûlullah'ın (sav) Müslümanlara çağrısı

Hezimetten sonra Müslümanların işi

Müşriklerin Müslümanlardan ne aldıkları

Uhud günü Resûlullah'ın (sav) etrafında kalanlar

Ölüm üzerine ant içenler

Resûlullah'ı (sav) savunanlar

Ebu Rühm'ün el-Menhûr diye isimlendirilmesinin sebebi

Resûlullah'ı (sav) öldürmek üzere yemin eden Kureyşliler

Uhud günü Resûlullah'ın
(sav) yaralanması

Yanağından demir parçasının
çıkarılması

Hiz. Fatıma'nın Resûlullah'ın
(sav) yüzündeki kanı silmesi

Kadınlar yemek taşıyor ve
yaralılarına su veriyor

Resûlullah'ın (sav) Übeyy b.
Halef'i öldürmesi

Osman b. Abdullah el-
Mahzûmî'nin öldürülmesi

Ubeyd b. Hacı'ın kurbanı

Talha b. Ubeydullah'ın
savaşması

Ali ve Habbâb b. Münzir'in
savaşması

Müşrik olan Abdurrahman b.
EbîBekr olayı

Şemmâs b. Osman olayı

Hezimetten sonra ilk yönelen

Savaşa çağıranlar

Ebu Düçane ve kılıç hadisesi

Ruşeyd el-Harisî hadisesi

Amr b. Sabit hadisesi

Muhayrik hadisesi

Amr b. Cümûh, oğlu ve karısı

Uhud'da ilk şehid olan
Müslüman

Ümmü Amâre ve Uhud günü
savaşması

"Gasîlü'l-Melâike" Hz.Hanzala
hadisesi

Hind bint Utbe hadisesi

Hezimetten sonra Medine'ye ilk
giren

Enes b. Nadr hadisesi

Harice b. Zeyd hadisesi

Vahşî ve Hz. Hamza'yı öldürmesi

Hiz. Hamza'nın ölümüne Resûlullah
(sav)'ın tavrı

Resûlullah'ın (sav) Hz. Hamza'ya
ağlaması

Hiz. Hamza'ya müsle yapılmış
olması

Abdullah b. Cahş'ın ölümü

Uyuklama meselesi

Müşriklerin ayrılması ve
Resûlullah'ın (sav) Medine'ye
saldırıdan endişeye düşmesi

Ebu Süfyan'ın Mekke'ye gelişi

Uhud'da yaşananları Mekke'ye ilk
duyuran

Müslümanların ve müşriklerin
ölümleri

Resûlullah'ın (sav) Uhud
şehidlerinin cenaze namazını
kılması

Şehidlerin ve Hz. Hamza'nın defni

Musab b. Umeyr

Allah'a sena için
Müslümanların tavrı

Resûlullah'ın (sav) Medine'ye
girişi

Hz. Hamza'ya ağlayış

Münafıkların alay etmesi

Münafıkların ve Yahudilerin
Uhud şehidleriyle alay
ederken söyledikleri

Uhud Gazvesi hakkında
Kur'ân-ı Kerîm'de nazil olan
ayetler

Hz. Hamza'ya müsle yapan
Muaviye b. El-Muğira

Hamrâu'l-Esed Gazvesi

Uhud yaralılarının gazve için
çıkmaları

Sancaklar

Sehl'in iki çocuğu Abdullah
ve Rafi

Resûlullah'ın (sav) çıkışı

Haberciler

Mabed el-Huzâi ve
müşriklerin ayrılmaları

Bi'r-i Maûne faciası

Kurrânın Bi'r-i Maûne'ye
çıkışı

Amir b. Tufeyl olayı ve
Kurrânın katli

İhanet edenlere Resûlullah'ın
(sav) bedduası

Kura sebebiyle Resûlullah'ın (sav)
hüznü

Ebu Berâ'nın Resûlullah'a (sav)
hediyesi

Müşriklerin katli

Raci' Gazvesi

Raci günü esirlerin durumu

Benî Nadîr Gazvesi

Yahudilerin Resûlullah'a (sav)
ihanet etmesi

Resûlullah'ın (sav) Yahudilerin
üzerine yürümesi ve onları
kuşatması

Benî Nadîr ile savaş

Hurmalıkların yakılması ve sürgün
edilmelerinin şartı

Sürgün nasıl gerçekleşti?

Benî Nadîr'in malları

Benî Nadîr Mallarının Ensar değil
de Muhacirler arasında
paylaştırılması

Resûlullah'ın (sav) Ümmü Seleme
ile evlenmesi

Yahudi olan Ebu Rafi'i öldürmek
üzere Abdullah b. Atik seriyyesi

Resûlullah'ın (sav) Zeyd b. Sabit'ten
Yahudi dilinde yazmayı öğrenmesini
istemesi

Zatü'r-Rikâ Gazvesi

Bu sırada gerçekleşen nübüvvet
alametleri

Gazveye çıkış	İfk olayının başlaması
Korku namazı	Teyemmüm ayetinin nazil olması
Korku namazının ne zaman meşru kılındığına dair bir araştırma	Resûlullah'ın (sav) Hz.Aişe ile yarış yapması
Gözcünün haberi: Abbad b. Bişr ve Ammar b. Yasir	Hz. Aişe'nin kafilen geri kalması
Şarabın haram kılınması	Safvan'ın gelmesi ve İfk hadisesi
Dûmetü'l-Cendel Gazvesi	Hz. Aişe'yi boşama konusunda Resûlullah'ın (sav) sahabeyle istişare etmesi
Gazvenin sebebi	İfk konusunda Resûlullah'ın hutbesi ve Evs ile Hazrecin ihtilafa düşmesi
Resûlullah'ın (sav) Zeyneb bint Cahş ile evlenmesi ve hicab ayetinin nazil olması	Resûlullah'ın (sav) Hz.Aişe ile konuşması
Benî Mustalık Gazvesi	Hz. Aişe'nin temiz olduğuna dair ayet inmesi
Gazvenin sebebi	Resûlullah'ın (sav) Evs ve Hazrec arasını düzeltmesi
Abdülkays oğullarından birinin Müslüman olması	Hendek Gazvesi
Müreysi'ye varış ve düşmanla karşılaşma	Başlaması
Müslümanların bu savaşta parolası	Sebebi
Esirler ve ganimetler	Kureyş kabilelerinin Kabe'de Müslümanlarla savaş üzerine söz vermeleri
Ganimetlerin paylaştırılması	Savaşa çıkış
Resûlullah'ın (sav) Cüveyriye bint haris ile evlenmesi	Selman-ı Farisi'nin hendek kazılmasını önermesi
Cinsel ilişkide azil meselesi	Hedeğin kazılması
Cahcah ve Sinan'ın kuyu başında kavga etmeleri ve olayın büyümesi	Resûlullah'ın (sav) Ca'il'in (Cuayl'in) ismini Amr olarak değiştirmesi
Abdullah b. Übeyy'in kavgayı alevlendirmesi	

Hendek kazılırken çıkan kaya parçalanırken Resûlullah'ın (sav) ilerde olacak fetihleri söylemesi

Cabir'in yemeğinin bereketlenmesi

Çocukların cihat talebi ve kabulü

Hendek günü Müslümanların sayısı

Hendek günü Resûlullah'ın (sav) çalışma gayreti

Benî Kurayza'nın Resûlullah'la (sav) barış anlaşması yapması

Benî Kurayza'nın anlaşmayı bozması ve müşriklerle beraber savaşması

Bu olayı araştırmak üzere Resûlullah'ın (sav) Zübeyr b. Avvam'ı göndermesi ve bu sebeple Zübeyr b. Avvam'ın Resûlullah'ın (sav) Havarisi diye isimlendirilmesi

Ahzab günü Müslümanların korkması

Münafıklarla savaş

Ahzab günü Yahudilerin işleri

Hariseoğulları'nın "evlerimiz avrettir" demeleri

Müşriklerin hendekte nöbet tutması

Muhacirlerin parolası

Hendek günü korku ve büyük sıkıntılar

Müşriklerin okçuları

Müşriklerin hendeğe kesif bir şekilde hücumu

Müslümanların namaz kılamaması

Namazların kaza edilmesi

Resûlullah'ın (sav) ahzaba beddua etmesi ve rüzgar çıkması

Rüzgarın şiddeti Ahzabın dağılması ve geri dönmeleri

Hendek muhasarasının müddeti

Hendek Gazvesi hakkında nazil olan ayetler

Şehid olan Müslümanlar

Katledilen kafirler

Benî Kurayza Gazvesi

Sebebi

Resûlullah'ın (sav) onlar üzerine yürümesi ve onlara söyledikleri

Benî Kurayza hakkında Sad b. Muaz'ın hakem olması

Sad'ın hakem olamasından sonra katledilmeleri sırasında cereyan edenler

Huyey b. Ahtâb'ın, öldürülmesi sırasında söyledikleri

Resûlullah (sav)'ın esirlere iyi davranılmasını emretmesi

Rifâa b. Samuel'in Müslüman olması

Evs'ten bazılarının
Kurayza'nın katlini hoş
karşılamaması

Reyhane bint Zeyd'in
Müslüman olması

Metanın satılması ve feyin
taksimi

Resûlullah'ın (sav), fey'i
kadınlara bırakması

Esirlerin durumu

Çocukların annelerinden ayrı
tutulmasının yasaklanması

Sad b. Muaz'ın ölümü ve
annesinin ağlaması

Kurayza'nın başına gelenlerin
Benî Nadir Yahudilerine
ulaşması

Resûlullah'ın (sav) Zeynep
bint Cahş ile evlenmesi

Haccın farz kılınması

Kuratâ Gazvesi

Benî Hayân Gazvesi

Resûlullah'ın (sav) duası

Gâbe Gazvesi

Gamr'a Ukkâşe b. Mihsen
Seriyyesi

Zilkıssa'ya Muhammed b.
Seleme Seriyyesi

İs'a Zeyd b. Harise Seriyyesi

Zeynep bint Resûlullah'ın
(sav) kocası Ebu'l-Âs'ın
Müslüman olması

Esir Muğira b. Muaviye'nin
Hz.Aişe'nin elinden kaçması

Resûlullah'ın (sav) Hz.Aişe'ye
beddua etmesi

Kürz b. Cabir Seriyyesi

Esirlerin cezalandırılması

Müslenin yasaklanması

Umratü'l- Hudeybiye

Umre için hazırlığın başlaması

Kurbanların belirlenmesi ve
hazırlanması

Zülhuleyfe'den Resûlullah'ın (sav)
ihrama girmesi

Müslümanların sayısı

Harem sahasında avlanma

Murim iken bitlenen Ka'b'ın
durumu

Cuhfe'ye geliş

Resûlullah'ın (sav) hutbesi

Müslümanların geliş haberinin
Mekkelilere ulaşması ve yola
çıkmaları

Kureys'in Müslümanları Mekke'ye
sokmamak üzere anlaşmaları

Korku namazı

Müslümanların yemeği

Yemen ehli

Hudeybiye'ye yaklaşma

Yağmur ve namazın binekler
üzerinde kılınması

Müşriklerin Bedil'in
söylediklerini duyması

Ağaç altında beyat ve
müşriklerin korkusu

Kureyş'in Abdullah b. Übeyy'e
haberi

Süheyl'in Kureyş'e dönmesi
ve Resûlullah'a (sav) davetleri

Barış anlaşması ve Hz.
Ömer'in öfkesi

Müslümanların barış
anlaşmasından
hoşlanmaması

Ebu Cendel b. Süheyl b. Amr
hadisesi

Ebu Cendel'in Müşriklere
teslim edilmesi

Anlaşmanın imzalanması

Anlaşma metni

Anlaşmanın şahitleri

Resûlullah'ın (sav)
Müslümanlara nahr, halk ve
ihlali emretmesi

Kurbanlıkların boğazlanması

Müslümanların Hudeybiye'de
ikametleri ve açlık çekmeleri

Yağmur

Hz.Ömer'in sorusu
Resûlullah'ın (sav) sükutu ve
Fetih Suresinin nazil olması

Ebu Basîr'in Müşriklerin elinden
kurtulması

Ebu Basîr'in İis denilen yere
yerleşmesi

Hükümdarlara elçiler gönderilmesi

Hükümdarların cevapları

Lebid b. El-A'sım'ın Resûlullah'a
(sav) sihir yapması

Hayber Gazvesi

Yahudi Merhab ve katli

Zehirli koyun etinden dolayı
Resûlullah (sav)'ın kan aldırması

Hayber ganimetleri

Hicret eden iki geminin dönüşü

Hayber'e katılan kadınlar

Hayber şehitleri

Hayber'de yasaklanan şeyler

Fedek halkı ile barış anlaşması

Vadi'l-Kurâ Gazvesi

Sabah namazının uykudan dolayı
geçmesi

Umretü'l-Kazâ

Haberin Kureyş'e ulaşması

Resûlullah'ın (sav) Mekke'ye girişi

Resûlullah'ın (sav) Hz.Meymune ile
evlenmesi

Kureyş'in Resûlullah'tan (sav)
Mekke'yi terk etmesini istemesi

Mute Gazvesi

Mute ganimetleri

Zatüsselasıl Gazvesi

Amr b. El-Âs'ın gusl almadan
namaz kıldırması

Habat Seriiyesi

Fetih gazvesi ve sebebi

Kureyş'in Anlaşmayı
bozduğuna pişman olması

Ebu Süfyan'ın Medine'ye
gelmesi

Resûlullah'ın (sav) fetih için
hazırlığa başlaması

Hatib b. Ebî Beltea ve
Kureyş'e mektubu

Ebu Süfyan'ın Müslüman
olması

Ebu Bekr'in rüyası

Kim Ebu Süfyan'ın evine
girerse emniyettedir

Resûlullah'ın (sav) Mekke'ye
girişi

Halid b. Velid'in çatışması

Resûlullah (sav)'ın
Mekke'deki evi

Kabe'nin etrafındaki putlar

Hübel'in kırılması

Kureyş'in Müslüman olması
ve beyat

Kabe'nin yıkanması

Kabe'nin anahtarları

Beytullah'ın kapısında
Resûlullah'ın (sav) hutbesi

Anahtarların Osman b. Talha'ya
verilmesi

Bilal'in Kabe'nin damından ezan
okuması

İKİNCİ CİLT

İçki hediye edilmesi

Leşlerin içyağlarının haram
kılınması

Bazı Mekke'lilerin affedilmesi

İçki içenin haddi

Bir adamın Beyt-i Maktis'te namaz
kılmayı nezretmesi

Kureyş kadınları ve güzellikleri

Halime'nin vefatı

Putların yıkılması

Halid b. Velid'din Huzeymeoğulları
üzerine gönderilmesi

Mekke'nin fethi

Huneyn Gazvesi

Havâzin

Müslümanların çokluğuyla
övünmeleri

Resûlullah'ı (sav) katletmek isteyen
adam

Havazin casusları ve müşriklerin korkması	İnsanların, ganimetlerin sayılması ve paylaşılması
Müslümanların hazırlığı	Havazin heyeti ve Müslüman olmaları
Savaşa yürüyüş	Resûlullah'ın (sav) cevabı
Müslümanlarda kargaşa	Havazin konusunda Resûlullah'ın (sav) hutbesi
Müşriklerin hezimet	Ganimet verilmeyince Ensar'ın dedikleri
Kargaşa sırasında Resûlullah'ın (sav) yanında kalanlar	Bu sebeple Resûlullah'ın (sav) Ensar'a hutbesi
Ümmü Süleym'in teşviki	Cirane'de ikamet
Çocukların öldürülmesinin yasaklanması	Medine'ye yürüyüş
Karınca hadisesi	İbrahim'in doğumu
Meleklerin yardımı	Zekatın farz kılınması
Şeybe b. Osman'ın Müslüman olması	Benî Temim heyeti
Köle ve kadınların öldürülmesinin yasaklanması	Utarid b. Hacib'in hutbesi
Ganimetler ve esirler	Zibrikân b. Bedr'in şiiri
Taif Gazvesi	Hassân'ın şiiri
Öncü kuvvet olarak Haid b. Velid'in gönderilmesi	Benî Temim hakkında nazil olan ayetler
Taif Kalesi'nin muhasarası	Benî Temim esirlerinin salıverilmesi
Kaleden inenler	Resûlullah'ın (sav) Hariseoğullarına mektubu
Eslemoğullarından bir adamın hediyesi	Necaşi'nin ölümü
Bedevilerin talebi	Tebük Gazvesi
Cirane	Savaş için Müslümanların yardımları
Müellefe-i Kuluba hisse	Kadınların yardımları

Muhallefinin durumu	Zorluk ve açlık
Ağlayanlar	Mescid-i Dırâr'ı yapanlar
Münafıkların geri kalması	Mescid-i Dırâr'ın yıkılması ve yakılması
Müslümanlardan bir gurubun geride kalması	Konu ile ilgili ayetler
Vadi'l-Kurâ	Tebük'e katılmayanlar
Suyun azlığı ve Resûlullah'ın (sav) yağmur için dua etmesi	Kab b. Mâlik
Resûlullah'ın, (sav) Abdurrahman b. Avf'ın ardında namaz kılması	Hilal b. Ümeyye
Resûlullah'a (sav) selam veren yılan	Bunlar hakkında inen ayetler
Resûlullah'ın (sav) Tebük hutbesi	Yalancı özürölüler hakkındaki ayetler
Ükeydir Gazvesi	Cihadın bittiğine dair Müslümanların tevehhümü
Ükeydir'den Medineye dönüş	Tebük hakkında inen ayetler
Ükeydir'e Resûlullah'ın (sav) mektubu	Sakif heyeti ve Urve b. Muattıb'ın Müslüman olması
Eyle halkının ve Yuhanna b. Rûme'nin geliş	Heyetler
Resûlullah'ın (sav) Eyle halkına mektubu	Abdullah b. Übeyy'in ölümü
Resûlullah'ın (sav) Cirbâ halkına mektubu	Cenaze namazının kılınması ve Hz.Ömer'in itirazı
Resûlullah'ın (sav) Ezruh halkına mektubu	Münafıklar hakkında inen ayetler
Resûlullah'ın (sav) Makâ halkına mektubu	Abdullah b.Übeyy'in defni ve münafıkların toplanması
Zülbicâdeyn'in ölümü	Hz.Ebubekr'in haccı
Tebük'te ikamet süresi	Necran ve Gassân heyetleri
	Mübâhele
	Yemen'e Ali b. Ebi Talib seriyyesi
	Ganimetler ve humusun taksimi

Veda haccı	Üsame'nin emir tayini ile alakalı mühacirlerden birinin tanısı
Hız.Aişe'nin ihrama girmesi	
Resûlullah'ın (sav) kan aldırması	Resûlullah'ın, (sav) Üsame'nin emir tayin edilmesiyle alakalı hutbesi
Resûlullah'ın (sav) Mekke'ye girişı, yaptıkları ve söyledikleri	Üsame'nin Resûlullah'ın (sav) huzuruna gelmesi ve duasını alması
Safa ile Merve arasında sayı	Ordunun çıkışı
Kabe'nin içinde namaz kılması	Resûlullah'ın (sav) vefat haberinin Üsame ordusuna ulaşması
Mina'ya gidişı	Gazilerin Medine'ye dönüşü
Arafat'a çıkışı	Ramazan ayında Kur'an'ın arzı
	Resûlullah'ın (sav) isimleri
Arafat hutbesi	Resûlullah'ın (sav) künyeleri
Arafat'ta duası	Resûlullah'ın (sav) görünüş olarak şekli
Bu konuda inen ayetler	Mübarek başı
Müzdelif'e iniş	Kerim yüzü
Veda Haccı sırasında hutbeler	Yanları, burnu, ağzı, dişleri vd.
Nahr günü Mina'da yaptığı hutbe (veda hutbesi)	Sesinin, başkalarının sesinin ulaşmadığı yere varması
Sader günü	Sakalları
Üsame b.Zeyd'in Übnâ halkına gönderilmek üzere emir tayin edilmesi	Saçları
Rum Gazvesi	Boyunları ve iki omzunun arası
Resûlullah'ın (sav) hastalığının başlaması ve Üsame'ye vasiyeti	Sadri ve karnı
	Avuç içleri, ayakları, kolları
	Boyları
	Ahlakının itidali ve insanlığının inceliğı

Güzelliği, kokusunun
hoşluğu, elinin serinliği ve
yumuşaklığı

Nübüvvet mührünün
vasfı Resûlullah'ın (sav)
sıfatlarını toplayan bir fasıl

Resûlullah'ın (sav) şemail ve
ahlakı

Güzel ahlakı

Tevazuu

İnceliği, rahmeti ve lütfu

Eski dostları hayırla yâdı

Aşırı övgü ve mehdi
sevmemesi

Yumuşaklığı ve bağışlaması

Şefkati

Rabbinden, bilmeyerek
vurduğu kişilerin affını
istememesi

Mizahı ve oynaması

Resûlullah'ın (sav) edepi

Sağ elini temiz şeylere sol
elini ezâyı defe ayırması

Fiillerinde sağdan başlamayı
sevmesi

Hapşırıldığı zaman ne yaptığı

Oturması, dayanması ve
uzanması

Susması, koşmada karşılık vermesi,
üç defa tekrarlaması ve fesahatı⁷⁹⁴

Hediye kabulü ve karşılık vermesi

Sahabeyle müşaveresi

Yağmur yağarken ne yaptığı

Kendisinden töhmeti giderme
hususundaki ihtiyatı

Sevindiği bir şey olduğunda ne
yaptığı

Memnuniyet ve gadabın yüzünde
gözükmesi

İnsanlar arasına karışması ve
onlardan sakınması

Yemin edeceği zaman nasıl yemin
ettiği

Oturduğu yerden kalkmak
istediğinde ne dediği

Resûlullah'ın (sav) zühdü dünyadan
yüz çevirmesi

Şiddetli açlığa sabrı

Sadece ehlinin azığını biriktirmesi

Kendisinin ve ehlinin yaşama tarzı

Tebessümü

İyiye yormayı sevmesi fakat
uğursuz bulmayı hiç yapmaması

Resûlullah'ın (sav) ibadete gayreti
ve devam etmesi

⁷⁹⁴ Bu başlık altında 269-279 arasındaki bilgiler, 299-305 arasında aynen tekrar edilmiştir. Muhakkık bu tekrara işaret etmediği gibi ayrı ayrı dipnotlarla değerlendirmiştir.

Allah'ın onu muhafazası ve cahiliye pisliklerinden uzak tutması

Vahiy gelmeden evvel
Resûlullah'ın (sav) ibadeti

Resûlullah'a (sav) vahyin gelmeye başlaması,

Meleğin ona nasıl görüldüğü
vahyi nasıl aldığı

Vahiy çeşitleri

Resûlullah'ın (sav) bi'setten önce nübüvvet işaretleri

ÜÇÜNCÜ CİLT

Meleğin Resûlullah'a (sav)
Rabbinin ayetleriyle gelmesi

Resûlullah'a (sav) inzal
olunan ilk ayetler hakkındaki ihtilaf

Cibril'in, Allah'ın halkettiği
surette gelmesi

Resûlullah'a (sav) vahyi ilkâ
keyfiyeti

Cibril'in Resûlullah (sav)'a
abdest ve namazı öğretmesi

Resûlullah'ın (sav) namazda
yöneldiği yön

Meleklerden Resûlullah'a
(sav) vahiy getirenler

Allah'ın Resûlullah'a (sav) has
kıldığı ve bunlarla onu
bütün peygamberlerden
üstün tuttuğu faziletler

Alemlere rahmet olması

Allah'ın, diğer peygamberlere
ismiyle hitab ederken

Ona nübüvvet ve risalet ile hitab
etmesi

Allah'ın onu yalancılardan
iftiralarından koruması

Hata ve zelle zikretmeden Allah'ın
onun günahlarını affetmesi

Allah'ın bütün peygamberlerden,
eğer ona ulaşırlarsa yardım etmeleri
ulaşmazlarsa iman etmeleri sözü
alması

Peygamberliğinin bütün insanlığa
olması, herkesin ona imanının farz
olup hiç kimsenin ona iman
etmeden cehennemden
kurtulmaması

Ona itaatın da farz olması

Sünnetine imtisal ve ittibanın vacip
olması kavlen ve fiilen herkesin onu
örnek almasının emredilmesi

İsminin Allah'ın ismine yakınlığı

Hız. Adem'in yaratılması
tamamlanmadan önce peygamber
olması

Aslının şerefli, soyunun mübarek ve
doğumunun güzel olması

İsimlerinin, bütün isimlerin en
güzeli olması

Allah'ın onun hayatına yemin
etmesi

Kıyamet gününde önderlikte tek
olması ve

Bütün peygamberlerin O'nun
sancağı altında toplanmaları

Resûlullah (sav) ile Hz.
İbrahim arasındaki üstünlük

Resûlullah'ın (sav), en büyük
korku gününde şefat-ı
uzmaya sahip olması

Allah'ın vaat ettiği makam-ı
Mahmut

Tenbih ve irşad

İzah ve açıklama

Resûlullah'ın (sav) Kevser
suyu olan havzı

Resûlullah'ın (sav) ümmetinin
çok olması

Resûlullah'a (sav) verilen beş
özellik

Cevamiu'l-kelim olması ve
ona yeryüzünün hazinelerinin
anahtarlarının verilmesi

Allah'ın melekleri onunla
beraber savaşması için
göndermesi

Son peygamber olması

Ümmetinin en hayırlı ümmet
oluşu

Onun gönderileceğinden,
peygamberlerin kitaplarında
ve suhuflarında bahsedilmesi

Keza, alimlerin onun ortaya
çıkacağını söylemesi ve
herkesin onu beklemesi

Sonra Muhammed b. Abdullah geldi

Resûlullah'a (sav) vahy olundu.

Resûlullah (sav)'ın Tevrat'ta
zikredilmesi

Şu'yânın Tevrat'ta onun için
dedikleri

Yuhanna'nın Mesih'in sözlerini
nakli

Matta İncili hakkında

Şu'ya Mekke yolunda

Cinlerden Resûlullah'ın (sav)
nübüvvetini işitenler

Putların yüz üstü düşmesi

DÖRDÜNCÜ CİLT

Muhammed b. Ka'b el-Kurazî hadisi

Hiz. Amine'nin hamile olmasından
bi'sete kadar nübüvvet alametleri

Abdülmuttalib'e bir elinde saltanat
diğerinde peygamberliğin odlunun
bildirilmesi

Abdullah b. Abdülmuttalib'in iki
gözü arasında nur görülmesi

Hiz. Amine'nin bu milletin efendisi
ve mahlukatın en hayırlısına hamile
olduğunun

Bildirilmesi

Doğumu anında yıldızların Hiz.
Amine'ye yaklaşması ve
kendisinden bir nur çıkması

Sünnet edilmiş ve göbeği
kesilmiş olarak doğması

Meleklerin müjdelemesi,
denizlerin
yükselmesi, putların yüzüstü
düşmesi

Kisrâ'nın sarayının
sallanması ve sütunların
düşmesi

Ashab-ı Fil'in Mekke-i
Mükerreme'ye sokulmaması

Süt emmesi boyunca görünen
nübüvvet alametleri

Medine'de annesiyle
beraberken Yahudilerin onu
bilmesi o zamandan, onun
Peygamberliğini itirafları

Amcası Ebû Talib'in ona kefil
olmasından itibaren
nübüvvetini bilmesi

Küçükken onu bulutların
gölgelemesi ve Bahîrâ ve
Nastûrâ'nın onu haber
vermesi

Resûlullah'ın (sav)
peygamberliğinden önceki
çobanlığı

Resûlullah'ın (sav) güzel
ahlak ile meşhur olması

Allah'ın onu cin ve insanların
şerrinden koruması

Şeytanların vahiy
çalmasından semanın
korunması

Resûlullah (sav)'ın bi'seti

Teklif inkarcılarının şüphesi

Berâhime

Şeriatın Allah katından olduğunu
inkar edenlerin şüphesi

Yahudiler

Peygamberlerin gönderilmesi caiz
midir yoksa vacib mi?

İslam'ın hak din Resûlullah'ın (sav)
da hak peygamber olmasının
delilleri

Birinci delil

İkinci delil

Üçüncü delil

Dördüncü delil

Beşinci delil

Altıncı delil

Yedinci delil

Sekizinci delil

Dokuzuncu delil

Onuncu delil

İslam dininin diğer dinleri nesh
etmesinin kesinliği

Yahudilerin bugün ellerinde olan
Tevrat'ın Allah'ın Hz.Musa'ya inzal
ettiği Tevrat olmadığı

Allah'ın Hz. Musa'ya Turu Sina'da
tecilli etmesi

Allah'ın Yahudilere gadablandığına
misaller

Hristiyanların ellerindeki
İncil'lere dair tarihi bir
araştırma

Kelamcılara göre mucize

Tenbih ve İrşad

Resûlullah'ın (sav) fazilette
bütün peygamberlere denk
olması

Hz. İbrahim

Hz. Hûd

Hz. Salih

Hz. İdris

Hz. Yakub

Hz. Yakub'un zürriyeti

Hz. Yusuf

Hz. Musa

Hz. Musa'nın asasıyla denize
vurması

Hz. Harun

Hz. Davud

Hz. Süleyman

Hz. Yahya b. Zekeriya

Hz. İsa

Kur'ân-ı Kerîm

Îcâzı

Nazil oluşu ve nüzul müddeti

Kur'ân-ı Kerîm'in toplanması
üç defa olmuştur.

Kaç lehçe/harf üzere nazil olduğu

Nasih ve mensuh

Kur'ân-ı Kerîm'in okunduğu
kıraatler

Tabiûndan Medine'deki kurrâlar

Tabiûndan Mekke'deki kurrâlar

Tabiûndan Basra'daki kurrâlar

Tabiûndan Şam'daki kurrâlar

Tabiûndan Kufe'deki kurrâlar

Meşhur Kıraatler

Şazz kıraatle namazın haram oluşu

Surelerin tertibi

Medine'de nazil olan ayetlerin
tertibi

Faydalı bir ilave

Resûlullah'ın (sav) Kur'ân-ı Kerîm
okuması ve kalpleri görmesi

Toplu şekilde mucizelerin zikri

BEŞİNCİ CİLT

Resûlullah'ın (sav) mucizeleri⁷⁹⁵
(1-106)

Resûlullah'ın (sav) oğulları

⁷⁹⁵ Bu bölümün devamı XI. Cilttedir. Bu fihristte bazı konu başlıkları, konuların ciltler arasında daha kolay takip edilmesi için koyu puntuyla yazılmıştır. Zira bir ciltteki konunun devamı baskı hatası ya da başka sebeple birkaç cilt öncesinde olabilmektedir.

Resûlullah'ın (sav) kızları

Resûlullah'ın (sav) kızlarının
oğulları

Resûlullah'ın (sav) kızlarının
kızları

Resûlullah'ın (sav) Ehl-i beyti

Resûlullah'ın (sav) hâcibi

Resûlullah'ın (sav) abdest suyunu
getiren

Resûlullah'ın (sav) sırtını ovalayan

Resûlullah (sav)'a hizmet edenlerin
sayısı

Resûlullah'ın (sav) giysileri

ALTINCI CİLT

Resûlullah'ın (sav) Ehl-i beyti

Resûlullah'ın (sav) ailesi

Resûlullah'ın (sav) çocukları

Resûlullah'ın (sav) torunları

Resûlullah'ın (sav) zevceleri

Resûlullah'ın (sav) cima gücü

Resûlullah'ın (sav) cariyeleri

Resûlullah'ın (sav)
bacanakları

Resûlullah'ın (sav)
kayınpederleri

Resûlullah'ın (sav) akrabaları

Zevcelerinin çocuklarından,
Resûlullah'ın (sav)
himayesinde olanlar.

Resûlullah'ın (sav) köleleri

Resûlullah'ın (sav) cariyeleri

Resûlullah'ın (sav)
hizmetçileri

Resûlullah'ın (sav) kapısında
devamlı nöbet tutanlar

YEDİNCİ CİLT

Resûlullah'ın (sav) mührü

Resûlullah'ın (sav) oturması

Resûlullah'ın (sav) boyanması

Resûlullah'ın (sav) saçlarına
muamelesi

Resûlullah'ın (sav) aynası ve
sürmelenmesi

Resûlullah'ın (sav) güzel kokuyu
sevmesi

Resûlullah'ın (sav) yatakları

Resûlullah'ın (sav) bevlettikleri kap

Resûlullah'ın (sav) evindeki eşyalar

Resûlullah'ın (sav) silahları

Resûlullah'ın (sav) birliğinin
komutanı

Resûlullah'ın (sav) korumaları

Resûlullah'ın (sav) atları

Resûlullah'ın (sav) atlarını
zayıflatması ve yarıştırması

Resûlullah'ın (sav) yolculukta bindiği atı

Resûlullah'ın (sav) atlarına bakanlar

Resûlullah'ın (sav) eğercileri

Resûlullah'ın (sav) ata bindiğinde söylediği söz

Resûlullah'ın (sav) katırları

Resûlullah'ın (sav) merkepleri

Resûlullah'ın (sav) dışı develeri

Resûlullah'ın (sav) atının yularından tutup ona refakat eden

Resûlullah'ın (sav) erkek develeri

Resûlullah'ın (sav) Mescid-i Haram'a kurbanları

Resûlullah'ın (sav) koyunları⁷⁹⁶

Resûlullah'ın (sav) korusu

Resûlullah'ın (sav) horozları

Resûlullah'ın (sav) yiyecekleri

Hediye olarak gelen yiyecekleri yemeleri

Resûlullah'ın (sav) içecekleri ve içmeleri

Resûlullah'ın (sav) tıbbı

SEKİZİNCİ CİLT

Resûlullah'ın (sav) hal ve hareketleri

Resûlullah'ın (sav) nübüvvetten önceki dostları

Resûlullah'ın (sav) yolculukları

Resûlullah'ın (sav) ziyaret ettiği beldeler

Resûlullah'ın (sav) isra ve miracı

Resûlullah'ın (sav) miracı

Resûlullah'ın (sav) isra gecesi Allah-ü Teala ile konuşması

Resûlullah'ın (sav) Taife yolculuğu

Resûlullah'ın (sav) Ukaz, Mecenne ve Zülmecaz'e katılması

Resûlullah'ın (sav) Medine-i Münevvere'ye hicreti

Resûlullah'ın (sav) Gazveleri

DOKUZUNCU CİLT

Resûlullah'ın (sav) hicretten sonraki Umreleri

⁷⁹⁶Bu bölüm VII, 255'te başlamış ve sayfa 299'a yani bu ciltte "Zencefil Yemesi" konusuna kadar XIV. Ciltte aynen tekrarlanmıştır. Bkz. XIV, 271-302. Bu eserin tahkik ve talikini yapan Muhammed Abdülhamid en-Nümeysî bu zikri geçen sayfaları her iki ciltte de çoğu zaman aynı, zaman zaman da farklı dipnotlarla değerlendirmiştir. Bütün ifade ve kelimeler aynı olmasına yani açıkça -belki de müstensih tarafından- bir tekrar ve hatanın vukuua rağmen muhakkik bu mevzua işaret etmemiştir.

Resûlullah'ın (sav) hicretten
sonraki hacı

Resûlullah'ın (sav)
kendilerinin sözlerini
naklettiği kimseler

Resûlullah'ın (sav) sözlerini
nakleden kimseler

Ensâr-ı Kirâm

Evs ve Hazrec'in Medine-i
Münevvereye gelişi

Evs ve Hazrec'in sayıları

Allah'ın Onlara lütfu

Resûlullah'ın (sav) Mekke'den
Medine'ye hicret etmesi

Ensâr'ın mallarını
Muhacirlerle paylaşması

Resûlullah'ın (sav) Ensâr'a
gönderdiği öğretmenler

Sahabe-i Kirâm'ın yüceliğine
dair

Seriyye komutanları

Resûlullah'ın (sav) Medine'de,
yerine bıraktığı şahıslar

Resûlullah'ın (sav) piyade
birliklerinin başına getirdiği
kimseler

Resûlullah'ın (sav) korku ile
yardım olunması

Resûlullah'ın (sav) harb
hususunda müşaveresi

Resûlullah'ın (sav) savaşırken
söyledikleri

Her hangi bir gazveden önce başka
bir yeri gösterirdi.

Resûlullah'ın (sav) hücum vakti

Resûlullah'ın (sav) harpte
müşriklere bedduası

Harplerde Resûlullah'ın (sav)
şîârı/sloganı

Resûlullah'ın (sav) bizzat katıldığı
savaşlar

Resûlullah'ın (sav) ganimetten payı

Resûlullah'ın (sav) ganimet
konusunda sorumlu tuttuğu kişiler

Seferlerde Resûlullah'ın (sav)
devesini sevkedenler

Resûlullah'ın (sav) veziri

Resûlullah'ın (sav) sır arkadaşı

Resûlullah'ın (sav) mührü

Resûlullah'ın (sav) mühürlediği
şeyler

Resûlullah'ın (sav) mühür
sorumlusu

Resûlullah'ın (sav) ordudaki
askerlerin isimlerinin yazılmasını
istememesi

Resûlullah'ın (sav) iktâları

Resûlullah'ın (sav) cizye ve harac
alması

Resûlullah'ın (sav) cizye
tahsildarları

Resûlullah'ın (sav) zekat
tahsildarları

Resûlullah (sav) zamanında sadaka

Resûlullah (sav) zamanında tarım

Resûlullah (sav) zamanında hisbe

ONUNCU CİLT

Resûlullah'ın (sav) polisleri

Huzurunda vurdurduğu hadler

Resûlullah'ın (sav) kendisine zina haddi uyguladığı kimse

Resûlullah'ın (sav) recmettiği kadınlar

Resûlullah'ın (sav) recmettiği ehl-i kitab

Resûlullah'ın (sav) hırsızlık haddi uyguladığı kimseler

Resûlullah'ın (sav) celde vurdurduğu kimseler

Resûlullah'ın (sav) süvarisi

Resûlullah'ın (sav) hicivcileri

Resûlullah'ın (sav) şairleri

Resûlullah'ın (sav) kan alıcıları

Resûlullah'ın (sav) berberleri

Resûlullah'ın (sav) aşçıları

Resûlullah'ın (sav) tarakları

Resûlullah'ın (sav) zevcelerinin öğretmenleri

Resûlullah'ın (sav) çocuklarının ebeleri

İbrahim'in süt annesi

Resûlullah'ı (sav) güldürenler

Resûlullah'ın (sav) mescidini inşa edenler

Resûlullah'ın (sav) minberi

Resûlullah'ın (sav) müezzinleri

Resûlullah'ın (sav) bizzat ezan okuması

Resûlullah'ın (sav) mescidini süpürenler

Resûlullah'ın (sav) mescidinin kandillerini yakanlar

Resûlullah'ın (sav) mescidini kokulayanlar

Resûlullah'ın (sav) itikafı

Ashab-ı Suffe

Mescide bir kadının uyuması

Bir hastanın yatması için mescide çadır kurulması

Bayram günü Mescitte oyun oynanması

Resûlullah'ın (sav) mescide hacamatçı çağırması

Resûlullah'ın (sav) mescitte yemeleri

Resûlullah'ın (sav) mescitte abdest alması

Mescide hurma dalı asılması

Esirlerin mescide bağlanması

Resûlullah'ın (sav) kendisi için yapılan bir iskemleye oturması

Resûlullah'ın (sav) bayramlarda musallâsı

Resûlullah'ın (sav) uykusu

(Resûlullah'ın (sav) hasâisi)

(Üçüncü Nevi: Ona mübah olan şeyler)

Birinci kısım: Nikah dışındaki mübahlar⁷⁹⁷

(14-20)

İkinci kısım: Nikahla alakalı mübahlar

Dördüncü Nevi: Ona mahsus faziletler

Birinci kısım: Nikahla alakalı faziletler

İkinci kısım: Nikah dışındaki faziletler⁷⁹⁸

⁷⁹⁷XIII. Ciltteki üçüncü nevinin birinci kısmının devamıdır. "Resûlullah (sav)'ın güneş doğuncaya kadar uyuyakalması" başlığından sonra "14.'sü" diyerek devam edilmiştir. Muhakkık, bu yanlışlığın müellifden mi, müstensihinden mi kaynaklandığına, öncesinin nerede olduğuna ya da buraya nereden geldiğine işaret etmemiştir.

⁷⁹⁸1-3 Faziletler, Nikahla alakalı olanlardır. Bu 4. ve devamı ise Nikah dışındaki faziletleri anlatır. Öncekinin devamı değildir. İbnü'l-

(4-80)

Hz. Peygamberden (sav) başkası için salavat getirmeyi tecviz edenler.

ONBİRİNCİ CİLT

Dördüncü Nevi: Ona mahsus faziletler⁷⁹⁹

İkinci kısım: Nikah dışındaki faziletler

(81-97)

Salavat-ı şerife getirilen 41 yer

İkinci kısım: Nikah dışındaki mübahlar

(98-100)

Resûlullah'ın (sav) mucizeleri⁸⁰⁰

(107.mucize vd.)⁸⁰¹

ONİKİNCİ CİLT

Resûlullah'ın (sav) mucizeleri

ONÜÇÜNCÜ CİLT

Resûlullah (sav)'ın hasâisi

Birinci Nevi: Ona vacib olan şeyler

Mülakkın ve eseri ile ilgili "Fasılların tertibi" bölümüne bakınız.

⁷⁹⁹ X. Ciltteki konunun devamıdır.

⁸⁰⁰ Bu bölümün baş tarafı yani 1-106. mucizeler V.Cilttedir.

⁸⁰¹ 107. Mucize dahil, sonraki mucizelerde numara verilmemiştir.

Birinci kısım: Nikah dışındaki vacibler

İkinci kısım: Nikahla alakalı vacibler

İkinci Nevi: Ona haram olan şeyler

Birinci kısım: Nikah dışındaki haramlar

İkinci kısım: Nikahla alakalı vacibler

Üçüncü Nevi: Ona mübah olan şeyler

Birinci kısım: Nikah dışındaki mübahlar⁸⁰²

(1-14)

Resûlullah (sav)'ın mucizeleri⁸⁰³

ONDÖRDÜNCÜ CİLT

Resûlullah (sav)'ın mucizeleri

Resûlullah'ın (sav) koyunları⁸⁰⁴

Resûlullah'ın (sav) korusu

Resûlullah'ın (sav) horozları

Resûlullah'ın (sav) yiyecekleri

Resûlullah'ın (sav) heyetleri kabul ettiği ev

Heyetlerle ilgilenenler

Resûlullah'ın (sav) hacc ile alakalı vazifelendirdiği kimseler

Resûlullah'a (sav) düşmanlık edenler

Resûlullah'a (sav) sebbedenler

Resûlullah'a (sav) sebbedenlerin katledileceğine dair delil

Resûlullah'ın (sav) değerini küçük düşürücü ifadeler kullanan veya açıkça sebbeden zimminin hükmü

Resûlullah'ı (sav) sebbiyle katledilenlerin mirası

Resûlullah'ın (sav) hastalığı ve vefatı

Resûlullah'ın (sav) kıldığı son namaz

Resûlullah'ın (sav) vasiyeti

Resûlullah (sav) neye kefenlendiği

Resûlullah'ın (sav) yıkanması

Resûlullah'a (sav) yazılan mersiyelerden bir nebze

Resûlullah'ın (sav) mescidine girenin riayet edeceği edepler

⁸⁰²Bu kısmın devamı X. Cilttedir.

⁸⁰³Bu bölüm XII. Cildin devamıdır.

⁸⁰⁴Konuların seyri açısından buraya uygun düşmemekte ve aynı zamanda tekrar oluşturmaktadır. Bkz. VII. cilt

BİBLİYOGRAFYA

ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, (ö.1162/1749) *Keşfü'l-hafâ ve müzîlû'l-ilbâs amme's-tehere mine'l-ehâdisi alâ elsineti'n-nâs*, (I-II), neşr. Muhammed Abdülaziz el-Hâlidî, Beyrut, 1997

AHMED b. Muhammed b. Hanbel, (ö.241/855) *Kitabü'l-ilel ve marifetü'r-ricâl*, thk. Talat Koçyiğit, İsmail Cerrahoğlu, Ankara, 1963

AKPINAR, Cemil, "İcazet", *DİA*, XXI, 394-396

AKYÜZ, Ali, "Abdürrezzâk es-San'ânî", *DİA*, I, 298-299

ÂMİDÎ, Ali b. Muhammed el-Âmidî, (ö. 631/1233) *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, (I-IV), neşr. Abdürrezzâk el-Afîfî, Riyad, 2003

ANNÂN, Muhammed Abdullah, *İbnü Haldun hayatuhu ve tûrasuhu'l-ilmî*, Kahire, 1953

AŞIKKUTLU, Emin, "İsmailî", *DİA*, XXIII, 126-127

AYBAKAN, Bilal, "Râfiû, Abdülkerîm b. Muhammed", *DİA*, XXXIV, 395-396

AYCAN, İrfan, *İdeolojik Tarih Okumaları*, Ankara, 2002

AYDINLI, Abdullah, "Ehl-i Hadîs", *DİA*, X, 507-508

AYNÎ, Ebû Muhammed Bedreddin el-Aynî, (ö.855/1451) *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (I-XVI), neşr. Sıdkî Cemîl el-Attâr, Beyrut, 1998

AZÎMÂBÂDÎ, Şemsü'l-Hak el-Azîmâbâdî, (ö.1857/1911) *Avnü'l-Ma'bûd*, Beyrut, 1415/1994

BAECK, Louis, *The Mediterranean Tradition in Economic Thought*, New York, 1994

BAĞDATLI, İsmail Paşa, (ö.1920) *Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn*, (I-II), Beyrut, 1955

BEBEK, Adil, “İbn Âiz”, *DİA*, XIX, 300

BEDEVÎ, Abdurrahman, *Müellefâtü'bni Haldun*, Kahire 1962

BEGAVÎ, Ebu Muhammed el-Ferrâ, (ö. 516/1122) *Meâlimü't-tenzîl*, (I-VIII), neşr. Muhammed Abdullah en-Nemr-Osman Cum'a-Süleyman Müslim, yry, 1409/1988

BROCKELMANN, Carl, (ö.1956) *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, (I-X), neşr. Mahmud Fehmî Hicâzî, yry, 1993-1999

BROCKELMANN, Carl, (ö.1956) “Makrîzî”, *İA*, VII, 206-208

BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail el-Buhârî, (ö.256/870) *et-Târih el-kebîr*, (I-IX), ... , *el-Câmiu's-sahîh*, (I-VIII) neşr. Bedreddin Çetiner, İstanbul, 1992

BÛTÎ, Saîd Ramazan el-Bûtî, *el-Fıkhu's-sîre*, Şam, 1991

CHAPRA, M. Umer, *İslamic Economics: What it is and How it developed*.
<http://eh.net/encyclopedia/article/chapra.islamic>, A paper written for EH.
NET's Online Encyclopedia of Economic and Business History

ÇETİN, Osman, “İbn Zebâle”, *DİA*, XX, 458

ÇUHADAR, Mustafa – Yiğit, İsmail, “İbn Tağriberdî”, *DİA*, XX, 385-388

DAVUTOĞLU, Ahmet, *Stratejik Derinlik*, İstanbul, 2001

DE VAUX, B. Carra, “Tefsîr”, *İA*, XII-I, 117-118

Dirâsât ani'l-Makrîzî, el-Hey'etü'l-Mısriyye el-âmmе li'te'lif ve'n-neşr, 1971

DONALD, P. Little, *Egypt-İslamic Egypt (640-1517)*, Ed. Carl F. Petry
Cambridge Universty Press, 1998

EBÛ NUAYM el-İsfehânî, (ö.430/1038) *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*
(I-X) Mısır, ty.

EBÛ ZEHRA, Muhammed, (ö.1974) *İbn Hazm: hayâtuhu ve asruh ârâuhu ve fıkhu*
Daru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, ty.

EBU'L-MEHÂSİN İbn Tağrıberdî, (ö.873/1470) *el-Menhelü's-sâfî ve'l-müstevfî*
ba'de'l-vâfî (I-V), thk. Muhammed Emin, Nebil Abdülaziz, Kahire 1984-1988,
(VI-VII) thk. Muhammed Emîn, Kahire, ty.

....., *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, (I-XVI),
thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddin, Beyrut, 1992

....., *ed-Delilü's-şâfî ale'l-menheli's-sâfî* (I-II), thk. Fehim Muhammed
Şeltût, Mekketü'l- Mükerrime, 1983

EFENDİOĞLU, Mehmet, “Saîd b. Mansûr”, *DİA*, XXXV, 562

FAYDA, Mustafa, “İbn Hişam”, *DİA*, XX, 71-72

....., “Kitap Tanıtımı-İbn İshak”, *AÜİFD*, Cilt 23, s. 537-542

....., “Siyer ve Megâzî”, *DİA*, XXXVII, 319-324

....., *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, İstanbul, 1992

....., “el-Huzâi'nin Tahrîc'inin Neşredilmeyen Son Bölümü”, *AÜİFD*, Cilt
20, s. 173-198

....., “İslam Dünyasındaki İlk Şehir Tarihleri ve İbn Şebbe'nin Medine-i
Münevvere Tarihi”, *AÜİFD*, Cilt 28, s. 167-168

GAZZÂLÎ, Ebu Hamid el-Gazzâlî, (ö.505/1111) *Fedâihu'l-bâtıniyye*, neşr.
Muhammed Ali el-Kutub, 2001

GÖKHAN, İlyas, “İhşîdiler Devletinin Yıkılışına Sebep Olan İktisadî Buhranlar ve Salgın Hastalıklar”, *SÜSBED*, 2007, Sayı. 17, s. 255-269

GUEST, Arthur Rhuvon, “A List of Writers, Books and Other Authorities Mentioned by El Maqrizi in his Khitat”, *JRAS*, 1902, 103-125

GÜMAN, Osman, *Nahiv-Fıkıh Usûlü İlişkisi: el-İsnevî örneği*, (Doktora Tezi) *MÜSBE*, Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı, İstanbul, 2006

HALEBÎ, Nureddin el-Halebî, (ö.1044/1635) *İnsânü'l-uyûn fî sîreti emîn el-me'mûn*, (I-III), Beyrut, 2004

HAMÎDULLAH, Muhammed, (ö.2002) *İslam Peygamberi*, terc. Salih Tuğ, İstanbul, 2001

HANAY, Necattin, *XV. Yüzyıl Dinler Tarihçisi olarak Makrîzî*, (Yüksek Lisans Tezi) *SÜSBE*, Mayıs, 2008

HASTAOĞLU, Kadir, *Meşhur Kırâatlerden Ebû Ca'fer Kırâati*, (Yüksek Lisans Tezi) *HÜSBE*, Temel İslam Bilimleri ABD, Tefsir Bilim Dalı, Şanlıurfa, 1997

HOROVÎTZ, Yusuf, *el-Megâzî el-ûla ve müellifûha*, terc. Hüseyin Nassar, Kahire, 1952

<http://eh.net/encyclopedia/eh.net/encyclopedia/whaples@wfu.edu>
(27.12.2009)

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Fıkıh> (27.01.2010)

<http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/gelistmeler/0047.htm> (27.01.2010)

HUZÂÎ, Ali b. Muhammed el-Huzâî, (ö.789/1387) *Muhtasaru tahrîci'd-delâlât es-sem'iyye alâ mâ kâne fî ahdi Rasûlillahi mine'l-hıref ve's-sanâi ve'l-amâlât eş-şer'iyye*, neşr. Ahmed Mübârek el-Bağdâdî, 1990

- İBN ADÎ, Ebu Ahmed Abdullah, (ö.365/976) *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, (I-VII), Dâru'l-fikr, ty.
- İBN DIHYE, Ebu'l-Hattâb Mecdüddin, (ö.633/1235) *Nihayetü's-sûl fî hasâisi'r-resûl*, thk. Abdullah Abdulkadir Şeyh Muhammed, Katar, 2002
- İBN HACER, Ebu'l-Fazl Şihâbüddin, (ö.852/1449) *ed-Dürrü'l -kâmine fî a'yâni'l-mie es-sâmine* (I-V), thk. Muhammed Seyyid, Kahire, 1966
-, *İnbâü'l-ğumr bi-ebnâi'l-umr*, (I-IV) thk.Hasan Habeşi, Kahire, 1998
-, *Telhîsu'l-habîr fî tahrîci ehâhîsi râfî'l-kebîr*, (I-IV), neşr. Ebu Asım Hasan b. Abbas b. Kutub, 1995
-, *el-Mecmau'l-müessis lil-mu'cemi'l-müfehris*, (I-IV) neşr. Yusuf Abdurrahman, Beyrut, 1992-1994
- İBN HALDUN, Ebu Zeyd Veliyyüddin, (ö.808/1406) *Kitâbü'l-iber dîvânü'l-mübtedei ve'l-haber fî târîhi'l- Arab ve'l-Berber ve men âsarahüm min zevi's-şe'ni'l-ekber*, Neşr.Halîl Şehâde-Süheyl Zekkâr, (I-VIII), Beyrut, 1996
-, *Târîhu'bni Haldûn*, (2208 sayfa-PDF) neşr. Ebû Süheyb el-Kermî, Beytü'l-efkâr ed-devliyye, ty.
-, *Mukaddime*, (I-II), terc. Süleyman Uludağ, İstanbul, 1982
- İBN HALLİKÂN, Ebu'l-Abbas Şemsüddin, (ö.681/1282) *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zemân*, thk. İhsan Abbas (I-VIII), Beyrut, 1968
- İBN HAZM, Ebu Muhammed Ali, (ö.456/1064) *el-Fasl fî'l-milel ve'l-ehvâ ve'n-nihal*, neşr. M.İbrahim Nasr-Abdurrahman Umeyre, (I-V), Riyad –Cidde, 1982
- İBN HİBBÂN, Ebu Hâtim el-Büstî, (ö.354/965) *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, thk. Hamdi b. Abdülmecid b. İsmail, 2000
-, *Kitâbü's-sikât*, (I-X), neşr. Muhammed Abdülmuîd Hân, 1973

- İBN HİŞAM, (ö.218/833) *es-Sîre en-nebeviyye li'bni Hişâm*, (I-IV), neşr. Ömer Abdüsselam et-Tedmûrî, Beyrut, 1990
- İBN İSHAK, (ö.151/768) *es-Sîre en-nebeviyye li'bni İshâk*, (I-II), neşr. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, ty.
- İBN KAYYİM el-Cevziyye, (ö.751/1350) *Zâdü'l-meâd fî hedyi hayri'l-ibâd*, (I-IV) thk. Abdürrazzâk el-Mehdî, Beyrut, 2005
- İBN KESÎR, Ebu'l-Fidâ İmâdüddin, (ö.774/1373) *el-Bidâye ve'n-nihâye*, (I-XXI) thk. Abdullah b. Abdülhasen et-Türkî, 1998
-, *el-Fusûl fî sîreti'r-rasûl*, thk. Muhammed el-îd el-Hatrâvî-Muhyiddin el-Mestû, Beyrut, 1996
-, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, (I-VIII), thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme, Riyad, 1999
- İBN MANZÛR, (ö.711/1311) *Lisânü'l-Arab*, (I-VI), Dâru'l-maârif, Kahire, ty.
- İBN SA'D, (ö.230/845) *Kitâbü't-Tabakât el-kebîr*, (I-XI), thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire, 2001
- İBN SEYYİDÜNNÂS, (ö.734/1334) *Uyûnü'l-eser fî fûnüni'l-megâzî ve's-şemâi'l-ve's-siyer*, (I-II), Muhammed el-Îd el-Hatrâvî-Muhyiddin Mestû, Mektebetü dâri't-türâs-Mektebetü'bni Kesîr, ty.
- İBN TEYMİYYE, (ö.728/1328) *Takrîbü's-Sârimi'l-meslûl alâ şâtımı'r-resûl*, neşr. Sâlih es-Sâvî, ty.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, (ö.597/1201) *Kitâbü'l-Mevdûât mine'l-ehâdis el-merfûât*, (I-IV), thk. Nureddin Boyacılar, ty.
- İBNÜ'L-CEZERÎ, (ö.833/1429) *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ* (I-III), Kahire 1932

- İBNÜ'L-ESÎR, (ö.630/1233) *el-Kâmil fi't-târih*, (I-XI), thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Beyrut, 1987
- İBNÜ'L-İMÂD el-Hanbelî, (ö.1089/1679) *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbari men zeheb*, (I-IV), Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, ty.
- İBNÜ'L-MÜLAKKIN, (ö.804/1401) *Gâyetü's-sûl fî hasâisi'r-resûl*, thk. Abdullah Bahrudin Abdullah, Beyrut, 1993
- İBNÜ'S-SALÂH, (ö.643/1245) *Ulûmü'l-hadîs*, neşr. Nureddin Aster, Dımaşk, 1986
- İBNÜ'S-SAYRAFÎ, Hatîb el-Cevherî, (ö.900/1495) *Nüzhetü'n-nüfus ve'l-ebdân fî tevârîhi'z-zemân*, (I-IV), thk. Hasan Habeşi, Kahire, 1970-1994
- İLHAN, Avni, “Bâtıniye”, *DİA*, V, 190-194
- İPŞİRLİ, Mehmet, “el-Hıtatü'l-Makrîziyye”, *DİA*, XVII, 402-404
- İZGİ, Cevat, “Halebî, Nureddin”, *DİA*, XV, 232-233
- İZMİRLİ, İsmail Hakkı, (ö.1946) *Siyer-i celile-i nebeviye-mukaddimât*, İstanbul, ty.
- İZZEDDİN, Muhammed Kemaleddin, *el-Makrîzî müerrihan*, Beyrut, ty.
- KALKAŞENDÎ, (ö.821/1418) *Subhu'l-a'sâ fî sinâati'l-inşâ*, (I-XV), neşr. Muhammed Hüseyin Şemsüddin, Beyrut, 1987/1407
- KALLEK, Cengiz, “Hisbe”, *DİA*, XVIII, 133
-, *Asr-ı saadette Piyasa-Yönetim İlişkisi*, İstanbul, 1997
- KANDEMİR, M. Yaşar, “Dâvud b. Muhabber”, *DİA*, IX, 35-36
-, “İbn Seyyidünnas”, *DİA*, XX, 316-317

....., “Bezzâr”, *DİA*, VI, 113

KARAARSLAN, Nasuhi Ünal, “İbn Düreyd”, *DİA*, XIX, 416-419

KÂTİP Çelebî, (ö.1067/1657) *Keşfüz’zünûn an esâmi’l-kütüb ve’l-fünûn*, (I-II), Dâru ihyâi türâs el-Arabî, Beyrut, ty.

KEHHÂLE, Ömer Rızâ, (ö.1987) *Mu’cemü’l-müellifîn terâcimü musannufî’l-kütüb el-Arabiyye*, (I-IV), Müessesetü’r-risâle, ty.

Kitâb-ı Mukaddes, Kitâb-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1995

KÖKSAL, M. Asım, (ö.1998) *İslam Tarihi*, (I-VII), İstanbul, 1987

KUDÂÎ, (ö.454/1062) *Uyûnü’l-meârif ve fûnûnü aḥbâri’l-halâif*, thk. Cemil Abdullah Muhammed el-Mısri, 1995

KURTUBÎ, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, (ö.671/1273) *el-Câmi’ li-Aḥkâmi’l-Kur’ân*, (I-XXIV), thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Beyrut, 2006

KURTULUŞ, Rıza, “İbn Zahîre”, *DİA*, XX, 455-456

MAKRÎZÎ, (ö.845/1442) “el-Beyânü ve’l-i’râb ammen fî ardı Mısr min kabâili’l-a’râb” (Resâilü’l-Makrîzî içinde) thk. Ramazan el-Bedrî-Ahmed Mustafa Kâsım, Dâru’l-Hadîs, Kahire, 1998

....., “el-İlmâm bi-aḥbâri men bi-ardi’l-Habeşeti min mülûki’l-İslâm” (Resâilü’l-Makrîzî içinde) thk. Ramazan el-Bedrî-Ahmed Mustafa Kâsım, Dâru’l-Hadîs, Kahire, 1998

....., “el-İşâre ve’l-îmâ fî halli luğzi’l-mâ” (Resâilü’l-Makrîzî içinde) thk. Ramazan el-Bedrî-Ahmed Mustafa Kâsım, Dâru’l-Hadîs, Kahire, 1998

....., “el-Makâsıdü’s-seniyye fî ma’rifeti ecsâmi’l-ma’deniyye” (Resâilü’l-Makrîzî içinde) thk. Ramazan el-Bedrî-Ahmed Mustafa Kâsım, Dâru’l-Hadîs, Kahire, 1998

....., “en-Nizâ ve’t-tehâsum fîmâ Benî Ümeyye ve Benî Hâşım” (Resâilü’l-Makrîzî içinde) thk. Ramazan el-Bedrî-Ahmed Mustafa Kâsım, Dâru’l-Hadîs, Kahire, 1998

....., “en-Nükûdü’l-İslâmiyye el-kadîme” (Resâilü’l-Makrîzî içinde) thk. Ramazan el-Bedrî-Ahmed Mustafa Kâsım, Dâru’l-Hadîs, Kahire, 1998

....., “Hırsu’n-nüfûs el-fâdıla alâ bekâi’z-zikr” (Resâilü’l-Makrîzî içinde) thk. Ramazan el-Bedrî-Ahmed Mustafa Kâsım, Dâru’l-Hadîs, Kahire, 1998

....., “Husûlü’l-in’âm ve’l-meyr fî süâli hâtimetri’l-hayr” (Resâilü’l-Makrîzî içinde) thk. Ramazan el-Bedrî-Ahmed Mustafa Kâsım, Dâru’l-Hadîs, Kahire, 1998

....., “Ma’rifetü mâ yecibü li-âli’l-beyti’n-nebevî mine’l-hakkı alâ men adâhüm” (Resâilü’l-Makrîzî içinde) thk. Ramazan el-Bedrî-Ahmed Mustafa Kâsım, Dâru’l-Hadîs, Kahire, 1998

....., “Nahl iberâ’n-nahl” (Resâilü’l-Makrîzî içinde) thk. Ramazan el-Bedrî-Ahmed Mustafa Kâsım, Dâru’l-Hadîs, Kahire, 1998

....., “Tecrîdü’t-tevhîd el-müfid” (Resâilü’l-Makrîzî içinde) thk. Ramazan el-Bedrî-Ahmed Mustafa Kâsım, Dâru’l-Hadîs, Kahire, 1998

....., *Dav’u’s-sârî fî ma’rifeti haberi Temîm ed-Dârî*, neşr. Muhammed Âşûr, ty.

....., *Dürerü’l-ukûdi’l-feride fî terâcîmi’l-a’yâni’l-müfîde* (I-IV), thk. tlk. Mahmud Celilî, Beyrut 2002

-, *el-Mevâiz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hutat ve'l-âsâr* (I-III), thk. Muhammed Zeynuhum, Mediha eş-Şarkâvî, Kahire, 1998
-, *el-Mukaffâ'l-Kebîr*, (I-VIII), thk. Muhammed el-Ya'îlâvî, Beyrut, 1991
-, *es-Sülûk fî ma'rifeti düveli'l-mülûk*, (I-IV), thk. M.M. Ziyâde 1934-1958, Said Abdülfettah Aşur Kahire 1970-73
-, *İğâsetü'l-ümme bi-keşfi'l-ğumme*, thk. Yâsir Seyyid Sâlihîn, yry., 1999
-, *İmtâu'l-esmâ bimâ li'r-resûli mine'l-ebnâi ve'l-ahvâli ve'l-hafedeti ve'l-metâ*, (I-XV), thk. Muhammed Abdülhamid en-Nümeysî, Beyrut, 1999
-, *İttiâzu'l-hunefâ bi-ahbâri'l-Fâtımîyyîn el-hulefâ*, (I-II), thk. Cemaleddin Şeyyâl, Kahire, 1996
-, *ez-Zehebü'l-mesbûk fî zikri men hacce mine'l-hulefâ ve'l-mülûk*, thk. Cemaleddin eş-Şeyyâl, yry., 2000
-, *Müsevvedetü Kitabi'l-Mevâiz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hutat ve'l-âsâr*, thk. Eymen Fuad Seyyid, Londra, 1995
- el-Mu'cemü'l-Vasît*, (I-II), İstanbul, 1996
- MÜNAVÎ, (ö.1031/1622) *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmii's-sagîr*, (I-VI), Mısır, 1356
- NALLÎNO, Carlo A., "İslam Hukuku" terc. Akif Erginay, *AÜHFD*, C.11 Sayı 1, 1954, 543-562
- NÂSİR b. Muhammed b. el-Ahmed, *el-İmâm el-Makrîzî*, <http://alahmad.com/node/76> (27.12.2009)
- ORMAN, Sabri, İktisat, *Tarih ve Toplum*, İstanbul, 2001
- ÖZ, Şaban, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, (Doktora Tezi) AÜSBE, İslam Tarihi ve Sanatları ABD, Ankara, 2006,

ÖZDEMİR, Mehmet, “İbn Dıhye el-Kelbî”, *DİA*, XIX, 413-414

....., “Siyer Yazıcılığı Üzerine”, *Milel ve Nihal-İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, cilt 4, sayı 3 Eylül-Aralık 2007, 129-162

ÖZEL, Ahmet, “İbnü'l-Mülakkın”, *DİA*, XXI, 150-152

POLAT, Selahaddin “Ebân b. Osman b. Affan”, *DİA*, X, 66-67

RÂZÎ, Fahreddin er-Râzî, (ö.606/1210) *el-Mahsûl fî ilmi usûli'l-fıkıh*, (I-VI), thk. Câbir Feyyâz el-Alvânî, ty.

Resâilü'l-Makrîzî, thk. Ramazan el-Bedrî-Ahmed Mustafa Kâsım, Kahire, 1998

SAKALLI, Talat, “İbn Battâl el-Kurtubî”, *DİA*, XIX, 360-361

....., “İbn Kutluboğa”, *DİA*, XX, 153

SANDIKÇI, Kemal, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, Ankara, 1991

SEHÂVÎ, (ö.902/1496) Ebu'l-Hayr Şemsüddin, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'* (I-XII), Beyrut, 1992

SERDAR, Murat, *İbn Hazm'ın Kelâmî Görüşleri*, (Doktora Tezi) EÜSBE, Kayseri, 2005

SEZGİN, Fuad, *Târîhü't-türâs el-Arabî*, (I-X), Riyad, 1991

SEYYİD, Eymen Fuâd, “Makrîzî”, *DİA*, XXVII, 448-451

SÜYÛTÎ, Ebu'l-Fadl Celâleddin, es-Süyûtî, (ö.911/1505) *Husnü'l-muhâdara fî târihi Mısır ve'l-Kâhira*, (I-II), thk. Muhammed Ebû Faysal İbrahim, yry., 1967

....., *Tedribü'r-râvî fî takrîbi'n-Nevevî*, (I-II), tılk. Ebu Abdurrahman Salâh, Beyrut, 1996

....., *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, neşr. Mustafa Şeyh Mustafa, Beyrut, 2008

- SÜHEYLÎ, Abdurrahman es-Süheylî, (ö.581/1186) *er-Ravdu'l-ünûf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye*, (I-VII), Kahire, 1967
- ŞA'RÂNÎ, Abdülvehhâb eş-Şa'rânî, (ö.973/1565) *el-Mizânü'l-kübrâ*, terc. A.Faruk Meyan, İstanbul, 1980
- ŞÂMÎ, Muhammed b. Yusuf eş-Şâmî, (ö.942/1535) *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, (I-XII), thk. Mustafa Abdülvahid, Kahire, 1997
- ŞEHRİSTÂNÎ, Ebu'l-Feth Muhammed Abdülkerîm, (ö.548/1153) *el-Milel ve'n-nihal*, (I-II), Beyrut, 1986
- ŞEKER, Mehmet, "Hil'at", *DİA*, XVIII, 22-25
- ŞENEL, Abdülkadir, "İbn Merdûye", *DİA*, XX, 184-185
- ŞEVKÂNÎ, (ö.1250/1834) *el-Bedru't-tâli' bi-mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'*, (I-II), Kahire, 1929
- ŞEYYÂL, Cemaleddin, "Müellefâtü'l-Makrîzî es-sağîra" (Dirâsât ani'l-Makrîzî içinde) yry., 1971
- ŞÎRÂZÎ, İbrahim b. Ali b. Yusuf eş-Şîrâzî, (ö.475/1083) *Tabakâtü'l-Fukahâ*, Daru'l-Kalem, Beyrut, ty.
- TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed b. cerîr et-Taberî, (ö.310/923) *Târîhu'rusûl ve'l-mülûk*, (I-XI), thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Dâr'ul-meârif, ty.
-, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, (I-XXVI), thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Kahire, 2001
- TAHHÂN, Mahmud et-Tahhân, *Usûlü't-tahrîc ve dirâseti'l-esânîd* Riyad, 1996
- TAN, Muzaffer, *İsmailiyye'nin Teşekkül Devri*, (Doktora Tezi) AÜSBE, Temel İslam Bilimleri-İslam Mezhepleri Tarihi ABD, Ankara, 2005

- TANCÎ, Muhammed b. Tavit et-Tancî, *et-Tarîfbi'bni Haldun ve rihletihi garben ve şarken*, Kahire, 1951
- TANYU, Hikmet, "Büyü", *DİA*, VI, 501-506
- TAŞKÖPRÜZÂDE Ahmed, (ö.968/1561) *Miftâhu's-saâde ve misbâhu's-siyâde fî mevzûâtî'l-ulûm*, (I-III), Beyrut, 1985
- TİRMİZÎ, (ö.279/892) *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye ve'l-hasâil el-Mustafaviyye*, neşr. Muhammed Abdülaziz el-Hâlidî, Lübnan, 2006
- TOPALOĞLU, Nuri, "İbn Asâkir, Ebu'l-Yümn", *DİA*, XIX, 325
- TÜRER, Osman, "Ebû Nuaym el-İsfahânî", *DİA*, X, 201-204
- ULUDAĞ, Süleyman "Kuşeyrî, AbdülKerîm b. Hevâzin", *DİA*, XXVI, 473-475
- UZUNPOSTALCI, Mustafa, "Bulkînî, Ömer b. Raslân", *DİA*, VI, 410-411
- ÜNAL, İsmail Hakkı, "İbnü'l-Haydırî", *DİA*, XXI, 79
- ÜNER, Mehmet Orhan, *Memluklarda Dînî ve Adlî Kurumlar*, (Doçentlik Tezi), Erzurum, 1978
- YARDIM, Ali, *Peygamberimizin Şemâili*, İstanbul, 1998
- YAŞAROĞLU, Kamil, "İbnü's-Sabbâğ", *DİA*, XXI, 182-193
- YAVUZ, Salih Sabri, "İsferâyînî, Ebû İshak", *DİA*, XXII, 515-516
- YENİÇERİ, Celal, *Hz. Muhammed ve Yaşadığı Hayat*, İFAV, İstanbul 2000
- YİĞİT, İsmail- Çuhadar, Mustafa, "İbn Tağriberdî", *DİA*, XX, 386
- YİĞİT, İsmail, "Memlükler", *DİA*, XXIX, 94-95

ZAİMECHE, Salah, “Muslim Historians” *Foundation for Science Technology and Civilisation* (Chief Editor: Mohamed el-Gomati) Manchester, January, 2007

ZEHEBÎ, (748/1347) *Mîzânü’l-i’tidâl fî nakdi’r-ricâl*, (I-IV), thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Beyrut, ty.

ZEMAHŞERÎ, Ebu’l-Kâsım Cârullah ez-Zemahşerî, (ö.538/1143) *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi’t-tenzîl ve uyûni’l-ekâvîl fî vücûhi’t-te’vîl*, (I-IV), neşr. Muhammed Abdüsselâm Şâhîn, Beyrut, 2006

ZÜRKÂNÎ, Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü’l-irfân fî ulûmi’l-Kur’ân*, (I-II), neşr. Fevâz Ahmed Zemerlî, Beyrut, 1995

ZİRİKLÎ, *el-A’lâm kâmûs terâcimi’l-eşheri’r-ricâl ve’n-nisâ mine’l-Arab ve’l-müsta’ribîn ve’l-müsteşrikîn*, (I-VIII), Beyrut, 2002

ZİYÂDE, Muhammed Mustafa, *el-Müerrihun fî Mısr fî’l-karni’l-hâmis aşar el-mîladî*, Kahire, 1949

....., “Tarihu hayati’l-Makrîzî” (Dirâsât ani’l-Makrîzî içinde) yry. 1971

ZÜBEYR b. Bekkâr, (ö.256/870) *Ahbâru’l- muvaffakiyyât*, Bağdat, 1972